

ÉLMÉNYEIM.

NÉHÁNY LAP 1825-TŐL 1852-IG TERJEDŐ,
NYILVÁNOS PÁLYÁM NAPLÓJEGYZETEIBŐL

ÍRTA

WIRKNER LAJOS

M. KIR. UDV. TANÁCSOS.

„Facta loquuntur.”

POZSONY, 1879.

STAMPFEL KÁROLY, KIR. AKAD. KÖNYVKERESKEDŐ BIZOMÁNYÁBAN.

Minden jog fönntartva.

Nirschy István könyvnyomdája Pozsonyban.

Előszó.

Régi barátaim közül, kik részben még Ferencz császár idejében éltek és működtek, többen ösztönöztek közpályámon gyűjtött tapasztalataim följegyzésére.

Én ezen föladat teljesítésére életem 77-dik évében a jelen szerény munkával vállalkoztam.

Egészen keresetlen, minden ékeskedést mellőző írmodorban, lehető rövidséggel, egyszerűen, de szorosán az igazsághoz ragaszkodva beszélem el a tényeket lágy, amint azok valóban megtörténtek, ami azon okiratokból s azon személyek által, akikre hivatkozom, minden perczen bebizonyítható.

Ha történelmi vagy akármely más tekintetben is bármi csekély hasznot hajtanom sikerült, elértnek fogom tekinteni azon czélt, melyet ezen munkámban magam elé tűztem.

Bécs, 1879. augusztus 14-dikén.

Wirkner Lajos.

Az ősmagyar alkotmány 1848 tavaszán meggyászolatlanul szállt sírba. Sokan már csak névleg ismerik, arisztokratikus kényuralom és polgári rab-szolgaság rémképeivel azonosítják. De azon kérdés, hogy mi volt azon titokszerű, hatalmas tulajdona az anynyiak által kárhozott institúciónak, mely által az magát a IX. századtól egészen a legújabb korig mégis fönntarthatta, – még megoldva nincsen, sőt csak alig fejtegette is azt valaki.

Már a 16-ik században látjuk majdnem egész Európában az abszolutizmust és az országok felé törekvő államok a feudai institúciók fölött győzedelmeskedni. Francia-, Spanyol-, Olasz- és Németországban a keresztháborúk, más harcok és belviszályok a nemesség díszét, annak vagyonságát és erejét anynyira kimerítették, hogy a központi hatalomnak könnyebben sikerült annak hatalmát megtörni. – Míg az istenfélő, jámbor lovag távol hazájától a szent föld meghódításáért küzdött, idegen és magán harcokban elvérzett: addig honában egy új, még eddig nem ismert elem mind hatalmasabban lépett a politikai küzdelem terére: – ez a gazdag, előjogok-

és szabadságért küzdő városi polgárság volt. Ezen hatalmassá vált, új elem, az állam által ügyesen fölhasználva, nagy tényező lett a feudál nemesség túlkapásai, törvényellenes torzsalkodásai és kényuralmának megtörésében, ami által az állam egységét, mint annak főczélját, meg lehetett alapítani. Magyarországon ellenkezőleg az ausztriai államférfiak összes kísérletei, melyek hazánk arisztokratikus alkotmányát és evvel az ország függetlenségét megsemmisíteni törekedtek, mind a régi, mind az újabb korban meghiúsultak, noha azt újra és újra, minden kedvezőnek látszó pillanatban, megtámadták.

Ki és mi volt tehát az, ami e magyar arisztokratikus alkotmányt, daczára minden megtámadásnak századokon át életképesen fönntartotta még azután is, mikor már egész Európában minden feudál intézmény megszűnt létezni?

Ezen titokszerű varázserő egyrészt az alkotmány szellemében, másrészt pedig az ezen alkotmányt támogató és fönntartó arisztokrácia lényegében feküdt. Szellemében a magyar nemesség alkotmánya demokratikus, csak formailag volt arisztokratikus intézmény.

A magyar nemesség száma oly nagy volt, hogy az nem csak anyagilag és szellemileg képezte az állam főtámaszát, hanem számra nézve is az összes népességnek tetemes tényezője volt. – A nemesség száma 450 ezerre rúgott és más kiváltságosokkal – mint a jászok-, kunok-, hajdúk- és a többiekkel – 750 ezer szavazóképes egyén volt, ide nem számítva a szab. kir. városok polgárait és a többi kiváltságos állással bíró személyeket.

Eredetileg a nemességet csak kiváló fegyvertényekért adományozták. Hogy ez mily korlátlanul történt, mutatja az, hogy vitézségökért egész községeket is egyetemesen nemesítettek meg. Későbbben könnyen nemessé lettek oly személyek is a polgári osztályból, akik szerzett vagyonukkal tettek szolgálatokat az államnak, vagy a nyilvános politikai életben tüntették ki magokat; a szab. kir. városok által küldött országgyűlési képviselők is majdnem mindég nemesi rangra emelkedtek. De ezen kitüntetés elnyerhető volt minden nemzetiség és valláskülönbőség nélkül, úgy hogy még mai nap is egy nagy része a nemesi földbirtoknak nemesített németek, oláhok, szerbek, görögök és örmények kezében vagyon, akik hazafiságra és az alkotmányhoz való hű ragaszkodásra nézve bátran versenyeznek bármelyik, Árpáddal bevándorolt nemesnek ivadékaival.

Még a vármegyék is azon joggal bírtak, hogy mindazt, aki nemességét bebizonyította, nemesi oklevéllel elláthatták, azt kihirdethették és a nemesi könyvbe beiktathatták.

Így szaporodott a nemesek és kiváltságosok rende, mert a nemzet érdekében, tehát politikájában feküdt a nemességet szaporítani, melynek legkisebb és legszegényebb tagja törvényileg ugyanazon jogokkal hírt, mint a legelőkelőbb mágnás.

A papságnak szintén nemesi jogai voltak; mint pap, Magyarorszában a legmagasabb méltóságot még a legutolsó jobbágy fia is majdnem minden időben elérhette. Kiváltságos állással bírtak a kir. hivatalnokok, kiszolgált katonatisztek és mindenki, aki oklevéllel bírt.

Vége a szab. kir. városok polgárai is messze terjedő előjogokkal voltak fölrúházza. Városuk határában ők kezelték az igazságszolgáltatást, a rendőrséget és adminisztrációt; az országgyűlésre magok köréből küldtek követeket, kiknek jogai csak az utóbbi időkben csorbultak meg.

De a paraszt, az országnak ezen egyedül jogot nem élvező osztálya és a nemes földesúr között is többnyire patriarkhális viszony létezett. A földesúr magánérdekből is megvédte alattvalóját minden idegen nyomás és igazságtalanság ellen, és ha a kettő közt viszály és pör támadt, akkor a helytartótanácsnál, az udvari kancelláriánál és az utolsó időben a legtöbb megyékben is uralkodó elv volt az, hogy amenynyire csak az igazság megengedte, mindig a paraszt oldalán állottak és azt minden lehető zsarnokság ellen védték.

Az eddig mondottakból kitűnik, hogy az ősmagyar alkotmány szerint nem az összes nép törpe kisebbsége uralkodott, mint más európai feudal államban, de egy tetemes sokaság; az alkotmányt nem csak a nemesség, de a többi kiváltságolt osztályok és a városi polgárság is támogatta és védte, mert az általa biztosított szabadságban részesültek.

Méltán lehet tehát az ősmagyar alkotmányra Montesquieu következő szavait alkalmazni:

„A legjobb arisztokrácia az olyan, ahol a népnek azon része, melynek a hatalomban semmi osztaléka sincs, oly csekély és szegény, hogy az uralkodó osztály semmi előnyt sem talál annak elnyomásában. Midőn tehát Antipator Athénében meghatározta, hogy azok, kik 2000 drachmával nem bírnak, a szavazati

jogból ki legyenek zárva, a lehető legjobb arisztokráciát léptette életbe, miután ezen becslés oly csekély volt, hogy csak kevés embert és senkit sem zárt ki, aki az államban csak némi tekintéllyel is bírt. Az arisztokratikus családoknak ennél fogva, amenynyire lehet, népnek kell lenniök.”

Az említett tényezőkön kívül alkotmányunk organikus intézményei is különbek voltak a többi feudál államok berendezésénél és oly hatalmasok lettek, hogy alkotmányunk fönnállott, míg a többi feudál institúciókat Európában a központi hatalom mind letiporta. Megyéink municipalis rendszere volt azon hatalmas védbástyája őszalkotmányunknak, mely az abszolútizmusnak minden támadásait megghiúsította.

Az országnak megyékre való beosztása, amint azt első királyunk, szent István létesítette, nagyrészt utánzása volt az akkori frank és germán rendszernek; de csakhamar eredeti, hűbéri jellegök mellett politikai alakú testületekké lettek, mely irány századakon át mindinkább kifejlődött.

A megyék nagy területökön az igazságszolgáltatást, az adminisztrációt és végrehajtó hatalmat kezelték, későbbi időben még a törvényhozásra is bizonyos befolyást gyakoroltak azáltal, hogy szabadon választott országgyűlési követeiknek kötelező utasításokat adtak. A megyei tisztviselőket szintén szabadon választották; és azáltal, hogy az adóbehajtás, az újonczozás és nemesi „insurrectio” keresztülvitele hatáskörébe tartozott, befolyással bírtak még az ország pénzügyi és véderői ügyeire is. A megye ülései nyilvánosak voltak, azokon minden nemes részt vehetett. Természetes tehát, hogy ezen intézmény, mely oly nagy

hatalommal és majdnem korlátlan szólásszabadsággal bírt, ébren tartotta a nemzetben a hazafiságot, a szabadsághoz és alkotmányhoz való hű ragaszkodást, mely tulajdon a magyar nemzetben mindig apáról fiúra szállt.

Egyes, bármily hatalmas hűbérest és nagy urat a központi hatalom mindenkor legyőzött látjuk ezt Német- és Franciaország történetében; de aligha lehetséges, hogy ott, ahol a szabadság szelleme és az alkotmányhoz való hű ragaszkodás az egész nemzet szívében gyökerezik és támogatásra talál, az abszolutizmus győzzön. Látjuk hazánk történetében, hogy törvényellenes parancs kivitelére, mely az alkotmányos szabadságot vagy az ország függetlenségét veszélyeztette, egy megye sem vállalkozott, jóllehet egymástól függetlenül járhattak el.

Így sokszor sikerült erőszakos ellenállás nélkül is a fenyegető veszélyt elhárítani, midőn az adott, törvénytelen parancs foganatosítását a megyei gyűléseken nemcsak a nemesség, de a választott tisztviselők is megtagadták.

Ha azt, amit eddig a magyar alkotmány szelleme és az ezt támogató nemesség lényege felől a lehető legrövidebben elmondtam, egybefoglaljuk, a következő eredményt nyerjük:

A magyar nemesség száma, alkatrészei és a többi számos, szintén előjogokkal bíró néposztályokhoz való viszonya szerint nem anynyira tiszta arisztokratikus, mint inkább demokratikus intézmény volt.

A magyar nemesség alkotmánya, ellentétben Európa többi feudál alkotmányaival, már a legelső időtől kezdve reprezentatív rendszeren alapult.

Az eredetileg hűbéri rendszer szerint fölállított megyék csakhamar népszerű, életerős politikai köztörvényhatóságokká lettek, támogatva egy szabadság szerető számos és hatalmas nemesség által; rokonszenvvel kísérve az értelmiség, a szab. kir. városok iparos és kereskedelmet űző, szabad polgárai által is.

A király nagy fénynyel volt körülvéve és az őszalkotmány szellemében oly nagy hatáskörrel, befolyással és teljhatalommal volt fölruházva, hogy a majdnem korlátlan személyes szabadsággal bíró nemesség, a hatalmas köztörvényhatósági jogokkal fölruházott megyék és végre a törvényhozói, úgymint az újonczokat és adót megszavazó jogot gyakorló országgyűlés daczára, erélyes végrehajtó hatalmat gyakorolhatott annélkül, hogy az alkotmányt megsértette volna. Tanúsítja ezt Corvin Mátyás és számos más, erélyes, kitüno királyok országlata.

Már gyakrabban és több oldalról volt említve az eredeti magyar és angol alkotmány hasonlósága. Nem kívánom itt azon indító okokat megemlíteni, melyek következtében ezen két középkori, eredetileg anynyira hasonló alkotmány fejlődésében oly különböző eredményeket szült, de azokra nézve, akik a magyar őszalkotmányt nem ismerik, érdekes lesz Macaulay angol történetéből, mely közkézen forog, a következő sorokat idézni, melyeket Macaulay az angol alkotmány dicséretére írt és melyek szóról szóra a magyar őszalkotmányra illenek.

„Az ilyen alkotmányok közt régi idők óta méltán tartották legjobbnak az angolt. A fejedelmek előjogai kétség kívül terjedelmesek voltak. Méltóságuk emelésére egyaránt hatással volt a vallás és lovagiasság

szelleme. Szent olajjal kenték föl fejét. A legderekabb és legnemesebb lovagokra nézve sem volt lealacsonyító lábainál térdelni. Személye sérthetetlen volt. Egyedül neki volt joga, az ország rendeit, egybehívni, meg elbocsáthatta őket tetszése szerint s beleegyezése minden törvényhozási eljárásban szükséges volt. Ő volt feje a végrehajtó közigazgatásnak, egyedüli közeg a külhatalmakkal való érintkezésben, az ország katonai és tengeri erejének főparancsnoka, az igazság, kegyelem és méltóság kútfeje. Nagy hatalommal bírt a kereskedés szabályozásában. Ő veretett pénzt, ő határozta meg a súlyt és a mértéket, a vásárokat és kikötőket. Egyházi véduralma végtelen volt. Örökségi jövedelme, gazdaságosan kezelve elég a kormányzás rendes költségeit fődözni. Saját uradalmi roppant terjedelműek voltak. Effőlött országa egész földjének hűvédura, s mint ilyen sok nyereséges és félelmes joggal bírt, melyek képessé tették őt arra, hogy a vele ellenzőket bosszantsa és nyomja, s annélkül, hogy magának bármibe került volna, gazdagítsa és fölemelje azokat, akik kedvében jártak.

De bármilyen nagy terjedelmű volt is hatalma, három nagy alkotmányos elv korlátozta azt, melyek oly régiek, hogy senki sem mondhatja meg, mikor származtak, és oly hatályosak, hogy természetes kifejlődésök sok nemzedéken át a dolgok azon rendét idézte elő, mely alatt jelenleg élünk.

Először: a király nem hozhatott törvényt (parliament) ének beleegyezése nélkül. Másodsor: adót nem vethetett ki (szintén parliament) ének beleegyezése nélkül. Harmadsor: a végrehajtó igazgatást az

ország törvényei szerint volt köteles intézni, s ha megszegte e törvényt, tanácsosai és ügyviselői felelősek voltak.”

Midőn az elősoroltak által ősalkotmányunk különbözősét a többi, középkori európai feudal alkotmányoktól kimutattam és az okokat fejtegettem, melyek lehetségessé tették, hogy ezen institúció majdnem egy ezred évig fönállhatott; távol van tőlem azon óhajtás nyilvánítása, mintha a régi alkotmányt helyreállítani vagy azt mintaképnek fölmutatni kívántam volna.

Képviselési rendszerének czélszerűtlensége mellett alkotmányunk főhiánya abban rejlett, hogy fősúlya nem a haladás mozzanata, hanem az ellenállási elv volt.

A municipiumok és az országgyűlés alkalmasak voltak erkölcsi tekintélyök- és befolyásuknál fogva az állam főhatalmának minden merényletét az alkotmány ellen visszautasítani; de az országgyűlés leginkább azért, hogy tagjai a megyék által adott utasításokhoz szorosán kötve voltak és az 52 vármegye, melyek egymástól egészen függetlenek fél-souveraini hatalommal megannyi tartományt képeztek, legkevésbé sem voltak alkalmasak időszerű reformokat, melyek az összes nép és az ország érdekében feküdtek volna, létesíteni. A mai politikai viszonyok közt, ahol a kormány az országgyűlésnek felelős és ez őt kérdőre is vonhatja, a köztörvényhatósági tisztviselők választása, valamint a megyék azon joga, mely szerint egy kormányi rendeletet félre lehetnek, ép oly káros, mint veszedelmes és megfoghatatlan, hogy a népképviselési elven alapuló

parlament, ősalkotmányunk ezen maradványait még el nem törülte.

Ami a nemességet illeti, áll az, hogy néha hatalmával visszaélt, de dicséretére ki kell mondani, hogy bármennyire mentek is túlkapásai és bármennyire igyekezett is, hatalmát nagyobbítani: hazáját mindig forrón szerette és ezen nemes érzelem oly nagy volt, hogy minden időben készen állott mindenét, életét és vagyonát a haza oltárára tenni. Be kell vallani, hogy miután 1827-ben az alkotmány a legtiszteltebb királynak, aki valaha trónon ült, szent szava által biztosítva volt, a magyar arisztokrácia, főképp fiatalabb része, az 1833-36, 1839-40, 1840-44 országgyűléseken számos előjogai önkényes föllázdozása által megmutatta, hogy a korszellemet fölfogja és annak megfelelni is tud. Nem szabad a következőt elfeledni, ami példátlan a történetben, hogy a magyar nemesség az 1847-48. országgyűlésen egészen szabad akaratból összes előjogairól lemondott és a népképviselőlet alapján a legszabadelvűbb, modern alkotmányok egyikét teremtette meg.

Egy oly tökéletes, századokon át meggyökerezett nézetek- és szokásokkal homlokegyenes ellentétben álló változás, mint amilyen az 1847-48-iki országgyűlés végén létrejött, oly gyorsan nem történhetett volna, ha ezen fordulatot megelőző években oly események nem történnek, melyek az ország gondolkodó és irányadó részénél mindinkább azon meggyőződést érlelték meg, hogy azon állapot, melyben Magyarország volt, továbbra fönnt nem tartható és gyökeres reformokra parancsoló szükség van.

Egészen hű és igaz leírása mindazon történeteknek, melyek 1827-től 1850-ig előfordultak, valamint az ezen időben inkább titokban működő tényezőknek, följegyezve és elbeszélve egy férfiú által, ki ezen éigész idő alatt az akció közepette állott, szükségképen némi érdekléssel fog bírni, nemcsak a történetíróra, de minden politikusra nézve is. Ezen cél elérésére törekedik a jelen mű írója. -

A mohácsi vész után Magyarország a túlhatalmassá lett ozmánoktól szorongatva és belzavarok által gyöngítve a szomszéd állammal, Ausztriával együtt annak fejedelmét királyává választotta, de csak azon határozott föltétel alatt, hogy mint szabad, független államot tulajdon alkotmánya és törvényei szerént kormányozzák. De az ausztriai miniszterek és államférfiak, kik ott abszolúte, semmi alkotmány által sem korlátolva uralkodtak, kevés kivétellel már az első percztől kezdve minden kedvező alkalomnál megkísérlették hazánk szabadságát és alkotmányát megtámadni, az ország függetlenségét megsemmisíteni, vagy legalább az ország ügyeinek élén álló magyar államférfiaknak minél több nehézséget csinálni és életöket keseríteni.

Az ausztriai államférfiak ezen törekvéseivel vörös fonalként találkozzunk hazánk történetének utolsó negyedfél századában, és mivel a történelem tényeken alapszik és így nem csalatkozhatnak, megdönthetetlen bizonyítéka annak is, hogy az ausztriai államférfiak törekvései a nemzet állhatatosságán mindig hajótörést szenvedtek az ausztriai házból származó királyok jog-érzete és lelkiismerete mellett, mert ezek, valahányszor meggyőződtek nem magyar tanácsadóik törvény-

ellenes eljárásáról, visszatértek a törvényes útra és így mindig szorosabbra fűzték azon kapcsolatot, mely a magyar nemzetet hagyományos hűség-énéi fogva koronázott királyához fűzi.

Az imént mondottak megerősítése végett szintén csak a történelemre, ezen csalhatatlan tanúra hivatkozom és röviden utalok I-ső Lipót, I-ső József és III-ik Károly császár- királyok uralkodására, es ha II-ik József kormányáról terjedelmesebben nyilatkozom, ezt azért teszem, mert az akkor történtek következeéseikben mai napig hatnak vissza. Nem volt fejedelem, mely őszintébben és buzgóbban kívánta volna népeinek boldogságát és jóllétét előmozdítani, mint II-ik József császár, azért annál sajnálatosabb, hogy ezen nemesszívű fejedelem céljának elérésére az utak és eszközök megválasztásában szerencsétlen volt.

Fáradhatatlanul buzgólkodva az általa jónak tartottak elérésében, maga pedig szintén tevékeny, lelkiismeretes és kitűnő adminisztrátor lévén, mi sem természetesebb, mint hogy mindenekelőtt szemébe tűnt azon sokféle institúció, kormányelv, szokás és közigazgatási rendszer, mely nagy birodalmának egyes részeiben uralkodott. Első célja tehát az volt, hogy összes országait és népeit egy minta szerint szervezze. Az összes szervezetben, a törvényekben, az igazságszolgáltatásban, az adózás- és közigazgatásban egyöntetűséget és központosítást iparkodott létrehozni, a német nyelvet pedig hivatalos nyelvvé tenni törekedett.

Természetes, hogy ezen cél elérésénél leginkább Magyarország volt az, amely szemébe tűnt és melynek

institúciói nézete szerint, legelső sorban tevék ezen reformokat szükségessékké. József császár nem lévén barátja a lassú, természetszerű, de következetes fejlődésnek, minden kezdeményezésénél vetni is, aratni is kívánt, ami főoka annak, hogy törekvései meg-
hiúsultak.

Záporosóként eredtek kabinetjéből a rendeletek és leiratok; igen rövid idő volt adva arra, hogy a divatozó hivatalos nyelvet a német pótolja; Magyarországot 10, Erdélyt 3 kerületre osztotta föl, a megyéket és annak gyűléseit fölhasználta, a földadó kivetésének céljából az országot fölmérette és lényeges rendeleteket bocsátott ki a vallási és egyházi ügyekben. Czélszerűen szabályozta az alattvalók és földesuraik közti viszonyt, valamint az ország igazságszolgáltatási rendszerét is bölcsen módosította.

Ezen lényeges, sok irányban üdvös rendszabályok oly homlokegyenes ellentétben álltak ősalkotmányunkkal és kötött alapszerződéseinkkel, hogy általános ellenszenvet szültek az országban és ha nem is tettelesen erőszakos, de az ellenállhatatlan és általános, morális ellenszegülésre vezettek. Minekutána ezen általános ingerültség a legmagasabb fokot elérte, sőt Német-Alföldön fegyveres forradalomban tört ki, a nemeslelkű császár egy tollvonással maga lerombolta mindazt, amit 9 éven keresztül legjobb szándékkal és fáradtsággal épített.

De a nagylelkű császár törekvései nem maradtak üdvös hatás nélkül hazánkra nézve. így a nemzetben a megkísértett germanizáció az anyanyelv iránti érdekeltséget ébresztette föl a számos újítás és az egész adminisztráció átváltoztatása szembetűnővé tette

némely reformnak elkerülhetetlen szükségességét. Ezen meggyőződés következtében mindjárt a következő 1791-iki országgyűlés, mely II. Lipót megkoronázása végett jött össze, ami a legnagyobb lelkesedés és pompával meg is történt, törvényt alkotott a magyar nyelv fejlesztésére; kiküldött egy országos bizottságot azon utasítással, hogy összes belső szervezetünk javítása végett a szükséges ajánlatokat tegye, megvizsgálván, mely törvényeket kell megváltoztatni és mily új törvények alkotása szükséges.

Ez alatt kitört a rettentő forradalom Franciaországban, mely, számos, nagy és nemes eszméi mellett tüzzel vassal igyekezett tévtanait Európára kényszeríteni, miáltal minden más ügy háttérbe szorulván, Európa egész figyelmét magára vonta.

A magyar nemzet a hosszú francia háborúk alatt minden körülmények közt híven ragaszkodott I-ső Ferencz császár- királyához, ki II. Lipót elhunytá után lépett trónra, ezáltal új, fényes bizonyítékát adta a dinasztia iránti hagyományos hűségének. Midőn I-ső Napóleon 1809-ben hatalmának tetőpontján állott, azon furcsa proklamációt intézte a magyar nemzethez, hogy tartson őseik módjára népgyülekezetet a Rákoson és válaszszon magának kebléből más királyt. A nemzet egész összességében a legnagyobb indignációval utasította vissza ezen ajánlatot.

Az I. Ferencz király által összehívott országgyűlések 1792-, 1796-, 1802-, 1805-, 1807- és 1809-ben majdnem egyedül azon intézkedésekkel foglalkoztak, melyek az ellenséges támadások visszaverésére szükségesek voltak. Minekutána az ország 1792-ben 50,000 újoncot, 1000 lovat és 4 millió frtot,

mint rendkívüli hadi adót megszavazott; mintán a legközelebbi 4 évben szabad akaratból még 14,202,748 frtnyi adakozás gyűlt be és 100,000 önkénytes állott zászló alá; – Batthyány primás maga 50,000 frtot adakozott és 1000 katonát állított ki, – az országgyűlés 1796-ban újra 50,000 újonczot és a hadsereg fönntartására 2,400,000 véka búzát, 8000 lovat, 20,000 vágó ökröt és 10,000 ló tartására 3,760,000 véka zabot ajánlott föl.

Ha számba vesszük azon roppant áldozatokat, melyeket a nemzet addig is hozott és még hozzá fölemlítjük, hogy 1802-ben az ország magát kötelezte a hadsereget 64,000 főnyi létszámban fönntartani, ide nem számítva a határőrvidéket; ha a későbben még kiállított újonczokat és sok millió véka élelmet hozzá számítjuk, valamint azt is, hogy az 1807-diki határozat szerint minden nemesi birtok jövedelmének hatodrészét hadi czélokra kellett fordítani és ha figyelembe vesszük a roppant költségeket, melyeket a nemesi inszurrekció, mely 1797-, 1802-, 1805- és 1809-ben okozott: magától elesik azon igazságtalan vád, hogy Magyarország aránylag keveset részesült a francia háborúk által okozott nagy terhekben.

Az 1809. okt. 14-kén kötött bécsi békekötés által Ausztria 2035□ mérfldet 3,304,262 lakossal vesztett el. Az ausztriai államférfiakat a legnagyobb pénzszükség kényszeríté rendkívüli eszközökhöz nyúlni, úgymint: kényszerköltsön, adóemelés, ércpénzdevalváció és kény szerforgalom. Természetes, hogy ezek következtében a papírpénz értéke mindinkább le szállott és az állambankerot elkerülhetetlen lön. Akkor, 1811-ben tették az országgyűlésnek azon előterjesz-

test, hogy az államhitelezés helyreállítására és az államháztartására nem kevesebb, mint 1060 millió szükséges, és hogy ezen körülmények közt nem marad más hátra, mint a forgalomban levő papírpénz névleges értékének egy ötödére való leszállítása és azoknak beváltása váltócédulák (Einlösungscheine) által, melyek az összbirodalom garantiája alatt bocsátandók ki; vegye tehát az országgyűlés ezen rendszabályokat és azok fogantatásának módját tanácskozás alá és hozza egyszersmind összhangzásba az adókat a növekedő állam szükséglet arányával.

Ezen királyi előterjesztések a leghatározottabb ellenszegülésre találtak az országgyűlésnél, mely érelyesen tiltakozott a papírpénz minden további szaporítása ellen és határozottan követelte, hogy az államháztartás állapotáról nyílt, autentikus adatokon alapuló kimutatást terjeszzenek eléje, hogy a valódi szükségletet megismerhesse. Ezen határozatát mindvégig fön is tartotta.

Ezen szilárd ellenállásnak az volt a következménye, hogy a tervezett financiaüveleteket a karok és rendek hozzájárulása nélkül fogantatották és Ferencz császár megkísérlette a kormányzást országgyűlés nélkül. Az adókat a főispánokkal szedették be; az üresedésbe jött hivatalokat nem választás, de ideiglenes kinevezés által töltötték be, s általában összes alkotmányos intézményeink gépezetének működését szándékosan megakasztották.

Ausztriának egyik legnagyobb hadvezére és államférfia, Savoyai Eugen herceg már I-ső Lipót alatt államelvül monda ki azt, hogy Magyarországot kell tenni az ausztriai monarchia központjává és ha

Német-Alföld elveszne, a birodalom összes országai- és tartományaiából egy egységes, tömör állam képzendő, mely a bomlásnak induló Németország helyett leghatásosabb ellensúly legyen Franciaország mindinkább növekedő hatalma ellen. Miután Ferencz császár, Németországból kiszorítva, 1804-ben a német császárságról lemondott, misem volt természetesebb, mint hogy Ausztriának államférfiai újra fölkarolták Eugen herczeg azon ideáját, hogy a birodalom hatalmának fősúlya már nem künn, de magában az államban keresendő, ennek erejét kellvén a birodalom egysége által emelni és fejleszteni.

De hogy a magyar ősalkotmány számos sajátosságával és különöségeivel nem alkalmazható az örökös tartományokra azoknak akkori viszonyainál és az ott uralkodó nézeteknél fogva, ezt a császárnak az ausztriai államférfiak igen könnyen bebizonyíthatták; tehát más módot tanácsoltak, mely által a tervezett cél, t. i. az állam egységét, vagy legalább egyelőre s lassankint a közigazgatás egyöntetűségét és ennek következtében a vélt hatalom-növekedést elérhessék. Ezen mód nem más volt, mint hogy az említett rendszabályokat nálunk országgyűlés nélkül hajtották végre.

A nagy háború okozta erőfeszítések és az általa szült eredmények és katasztrófák a gondolkozó emberek egész figyelmét lekötötték; annak bevégzése után természetesen a szellemek bizonyos lankadsága állott be, mely lehetségessé tette a kormánynak negatív politikáját és passzív rendszerét egy időre foganatosítani. De midőn a kormány alkotmányunk alaptörvényeit megtámadni jónak tartotta, ország-

gyűlés nélkül adókat hajtott be és újonczozáshoz fogott: fölébredett a nemzetben a régi erély, melylyel minden időben készen állott minden, alkotmányunk ellen intézett támadást visszautasítani.

1822-ben a magyar udvari kancellária a király nevében azon parancsolatot intézte az összes megyékhez, hogy az ezredek kiegészítésére szükséges újonczokat állítsák ki és az adókat ezentúl nem a szokásban volt bécsi váltó pénzláb szerént, de pengőben hajtsák be; ami 150%-os emeléssel volt azonos. Ezen törvényellenes, alkotmányunkat alapelveiben megsemmisítő követelés ellen az ország közvéleménye azon erővel zúdult föl, amelyet csak a jognak tudata költsönöz; az egész ország morális ellenállásra szervezkedett. A megyék egy része meghajlott ugyan, de nem úgy, hogy erélyesen nem tiltakozott volna ezen államcsin ellen; a megyék nagyobb része pedig nyíltan ellenállott azon inszinuációnak, hogy országgyűlési határozat nélkül újonczokat állítson vagy az adókat, melyeket csak a paraszt fizet, fölemelje; ezen megyék a teljhatalommal fölruházott kir. biztosoknak sem engedtek, több megyében a tisztviselők testületileg leköszöntek vagy a hivatalos pecsétek kiadását megtagadták; a megyei gyűlések pedig, melyeket karhatalommal oszlattak föl, szabad ég alatt, a mezőn vagy temetőben jöttek össze, hogy a megye tisztviselőinek megtiltsák a királyi biztosok ebbeli parancsait végrehajtani és újra tiltakoztak ezen erőszakos eljárás ellen.

Az ország összes, független és ítélőképes férfainak meggyőződésében gyökerező közérzet, nyilat-

kozva számos, hódolatteljes föliratban, melyek a királyt kérték: venné vissza azon törvénytelen rendeleteket, melyek az összes közvéleményt fölingerelték, – mindezek – mondom – végre az igazságszerető Ferencz királyt arra indították, hogy 1825. szept. 11-dikére Pozsonyba országgyűlést hívjon össze.

1825-iki országgyűlés.

Az ellenállási mozgalom ezen valóban törvénytelen rendeletek ellen nem mindig szorítkozott a törvényesen megengedettnek határai közé; és ha Ferencz császár, – aki ismert jószívűsége mellett is sohasem tűrte, hogy rendeleteinek kíméletlenül megszegüljenek, – a magyar patrióták erélyes föllépését mégis nyugodtan nézte, sőt végre az egyedül természetes, mert törvényes orvoslathoz nyúlt és országgyűlést hirdetett: ez megdönthetetlen bizonyítéka annak, hogy a király igazságszeretete nagyobb volt, mint jellemének azon alapvonása, melynél fogva rendíthetetlenül ragaszkodott az Isten kegyelméből ráruházott hatalomhoz. A magyar hazafiak tehát tudván, hogy Ferencz király igazságszeretetében képtelen törvényteleniséget öntudatosan elkövetni, biztosnak érezhették magokat, mert oppozíciójuk célja a rajok átszállott ősalkotmány és törvényes intézmények fönntartása volt.

Hogy Reviczky Ádám gróf, ki 1827-ben Koháry herczeg halála után lett magyar udvari kan-

czellárrá, már befolyást gyakorolt Ferencz császár azon elhatározására, mely szerint 1825. szeptember havára országgyűlést hirdetett, határozottan állítani nem merem, de anynyi minden esetre bizonyos, hogy Reviczky gróf, már több évvel kancellárrá kinevezése előtt, mint az egyesült udvari kamara alelnöke a magyar ügyekre nézve Ferencz császárnak titkos referense volt.

Ferencz császár azon ellenállhatatlan ösztön által vezéreltetve, hogy mindenkor csak a legczélszerűbbet és legüdvösebbet határozza, minden fontosabb ügyet minden hatósághoz a legalsóbbtól egészen az egyesült udvarkancelláriáig véleményadás végett kiadott és sokszor még az államminiszter elnöklete alatt üléselő államtanácsi konferenciának véleményét is kihallgatta. Ilyenkor azt szokta mondani: „Ez az én alkotmányom.” És ha végre ezen különbféle véleményezések kezeibe kerültek, azokat rendszeren még titkos referensének is kiadta, a kinek nevét senki sem ismerte és aki rendszeren valamely egészen más hatóság tagja volt. Ily referens volt Reviczky gróf a Magyarországot illető, összes kérdésekben, még mielőtt magyar kancellárrá nevezték volna ki. Reviczky 1825. márczius 8-kán, tehát fél évvel az országgyűlés megnyitása előtt, az egyesült adókamara alelnökévé lett. Reviczky, kinek teljes bizalmát Heiligenkreuzban, Baden mellett, bekövetkezett haláláig bírtam, ezt nekem többször elbeszélte, valamint azt is közölte velem – és ez jellemzi Ferencz császár igazságszeretetét, – hogy titkos referensei közt két liberális is volt, (akkor még ezt kárhuzatosnak tartották)

– t. i. Pillersdorf báró, később ausztriai kancellár és 1847. miniszterelnök és, hajói emlékezem, Knorr báró. A császár ezt egyszer jó kedvében közölte Reviczkyvel és hozzá tette: „Tudom, hogy mind a kettő liberális, de tetőtől talpig becsületes, hű ember, kik hozzám ragaszkodnak; én néha szeretem őket meghallgatni, aztán mégis azt határozom, amit jónak tartok.”

Az 1825-ki országgyűléshez intézett kir. előterjesztések oda czéloztak, hogy a közvélemény figyelmét a közvetlen múltban történekről elvonják és más irányba tereljék: Karolina császárné magyar királynévá koronázása volt az első tárgy és azután az 1791-ben kiküldött országos bizottság munkálatainak tárgyalására és megvizsgálására volt fölszólítva az országgyűlés, valamint arra is, hogy tegyen javaslatot, mily módon kelljen rendezni új finác és pénzláb rendszer mellett véglegesen az adókat, a pénzviszonyokat és adóssági kötelezettségeket.

Karolina királyné megkoronázása a legnagyobb fény nyel ment végbe, mely alkalommal lelkesült és őszinte bizonyítékát adta a nemzet a dinasztiahoz való ragaszkodásának s hűségének. De alig múlt el ezen valóban nemzeti hódolat ünnepéye, az országgyűlésen a legizgatottabb tanácskozások vettek kezdetüket a legközelebbi múltban elkövetett alkotmánysérelmek fölött. Egy vélemény nyert egyhangú kifejezést, azon nézet t. L, hogy a kormánynak ezen rendszabályai törvényellenesek voltak; véleménykülönbség csak az utak és módok fölött támadt, mikép és miáltal lehetne hasonló kísérleteknek a jövőben elejét venni. De már október 22-én megállapodtak a rendek egy

fölriratban, melyben hivatkozva Ferencz császár következő atyai szavaira: „Minden a magyar nép boldogságának előmozdítását czélozó kívánságukat ő fölsége elé bizalmasan terjeszteni”, legmélyebb hódolattal hangsúlyozták, hogy addig, míg az alkotmányon ejtett sérelmek orvoslást nem nyernek és azok ismétlése ellen czélszerű törvényeket nem hoznak, semmiféle más törvények és intézkedések üdvösek és czélszerűek nem lesznek és az anynyira megingott közbizalmat helyreállítani és erősíteni nem lehet. A rendek meg vannak arról győződve, hogy az országgyűlés mellőzésével kibocsátott, az adóbehajtást és újonczozást elrendelő s alkotmányunkat anynyira sértő, utóbbi rendeletek nem voltak a legjobb és legtiszteltebb fejedelem nézetének kifolyásai, hanem folytatása azon rendszernek, melyet az ausztriai államférfiak századok óta követnek és ennél fogva azok rossz következése. Hogy tehát hasonló kísérletek a jövőben lehetlenné legyenek, a karok és rendek azon hódolatteljes kérést intézik ő fölségéhez, hogy nemcsak a törvénytelenül elrendelt újonczozás és adóbehajtás szűnjék meg és azon lefizetett illetékeket is, melyek a törvényesen megszabott összeget fölülmúlják, a jövőben fizetendő adóba beleszámítsák, az országgyűlésnek minden három évben behívását új törvény biztosítsa; hanem az elkövetett törvénysértések fő okozói és végrehajtói az országgyűlés által a rendes, törvényes bíróság elé idézve, azok szigorú megbüntetése is megengedve legyen. Az effölötti tárgyalások és viták mind hevesebbé lettek daczára a király által kibocsátott, több rendbeli, megnyugtató rezolúciónak, míg Ferencz

császár egy külön leiratban ünnepélyesen ki nem jelentette: hogy az 1823-ban előfordultak atyai szivének fájdalmat okoznak; hogy hasonló törvénytelenések a jövőben előfordulni nem fognak és hogy azokból a korona előjogainak nagyobbítására semminemű következtetés sem vonható; egyszersmind határozottan megígérte azon törvények szentesítését, melyeknek célja az alkotmány biztosítása és az országgyűlésnek minden három évben való összehívása, továbbá kijelentette, hogy az újonczozás, adó és más szubszidiumok fölött csak az országgyűléssel egyetértve fog rendelkezni.

Az országgyűlés végre az 1790-iki operátumokat egy más országos bizottsághoz utasította, de a pénzviszonyok rendezése tárgyában törvény nem jött létre. Habár az 1825-27-iki országgyűlésen az anynyira szükséges reformok terén semmi sem történt is, sőt még az ősalotmány összes, feudal intézményeinek fönntartása és biztosítása volt is főcélja még a legelőrehaladottabb ellenzékinék is: mégsem lehet tagadni, hogy azon időben az országgyűlésen oly új szellemek léptek a politikai küzdelmek terére és oly, ha mindjárt látszólag apróbb, de fontos események fordultak elő, melyek minden gondolkozó emberrel sejtették a közeledő korszak eseményeit.

Miután az alkotmányt a legtiszteltebb fejedelem írott szava által biztosítottnak tartották és ezen örvendetes tényt egy kerületi ülésben az akkor anynyira kedvelt szavakkal „obvallare constitutionem” jelölték meg: Sopronmegye követe, Nagy Pál a következő, általa följegyzett és levélileg velem is közlött szavakba tört ki: „Nevetséges azon képzelt biztosság,

melyet az alkotmány új körülsánczolása kelt, mindaddig, míg ezen sánczon belül csak egy pár százezer nemes ember vagyon és 12 millió polgár és paraszt a sánczon kívül állva, minden perczen kész ennek ostromlására; azért az alkotmány jótéteményeit kellő mértékben Magyarország többi honpolgáira is ki kell terjeszteni, hogy a veszedelem perczében az egész nemzet készen álljon ezen sánczok védelmére.” Ezen szavakat, Nagy Pál nagy népszerűsége daczára, a gyülekezet morajjal fogadta, sőt többen demokratának nevezték őt el.

Nagy Pál ezen időben az ország határain kívül is, főkép Bécsben, ismert és híres egyéniség volt és az én csekély tevékenységem ideje alatt többször döntő befolyást gyakorolt hazánk közügyeire, úgy, hogy nem lesz fölösleges tevékenységét egy pár szóval fölemlíteni. Nagy az 1807-, 1809-, 1811-, 1825-27-, 1830-, 1832-36- és 1840-iki országgyűléseken vett részt; 1808-ban szinte egyhangúlag választották meg, de Ferencz parancsolatjára a mandátumot el nem fogadhatta azért, mert az 1807-iki országgyűlésen, midőn arról volt szó, hogy a kormány az ország panaszait figyelembe nem veszi, nyilvános ülésben Napoleon azon fölszólítására utalt, mely a maga idejében a Wiener Zeitungban is megjelent, melylyel t. i. Napoleon a magyarokat fölszólítja, hogy ellene ne küzdjenek oly kormány mellett, mely sérelmeiket orvosolni nem akarja és Nagy azon észrevételt csatolta hozzá, hogy épen a politika kívánja ezen sérelmek orvoslását és megszüntetését, hogy általok az ellenségnek ne adjanak alkalmat új veszélyeknél, a nemzet hűségét ismét

próbára tenni. Napoleon, mint tudva van, 1809-ben Bécset ismét bevette és fölszólította a magyar nemzetet, hogy saját kebeléből válaszszon magának a Rákos mezején új királyt; de a nemzet ezen ajánlatot a király iránti hűségből megvetéssel fogadta.

Nagy Pált előbbi nyilatkozatáért pörbe akarták fogni, de a császár meglegedett azzal, hogy őt minden hivatal- és képviselői állástól eltiltotta; hanem 1809-ben ezen eltiltást saját akaratából visszavonta, midőn megmondák neki, hogy Nagy a francia seregek közeledtekor Sopron vármegyében az inszurrekciónak legbuzgóbb híve volt.

Nagynak, mint képviselőnek, oly rendkívüli népszerűsége volt, hogy a vármegyétől kapott utasításokat minden félelem nélkül félretehette; egészen haláláig barátja és buzgó pártfogója volt a népnek.

Még nagyobb fontossággal bírt a fogalmak közeli változására Széchenyi István grófnak föllépése az 1825-27-iki országgyűlésen. Legelső ifjúságától fogva magát katonai szolgálatra adva, politikai képzettségét csak önszorgalma, továbbá idegen országoknak és állapotoknak praktikus szemlélése által nyerte. Széchenyi István gróf százados volt, midőn az 1825-iki országgyűlésen nemzetét önismeretre és a még szunynyadó erők kifejtésére szólította föl, hogy a többi nemzeteket, melyek képzettségben, műiparban, művészet- és kereskedésben messze túlhaladták, utolérje. Akkor a vitatkozások a magyar országgyűlésen, a főrendi házban mindig, az alsó házban pedig többnyire latin nyelven folytak. Széchenyi gróf volt az első, ki nemzetisége és anyanyelve iránt a legnagyobb buzgóságtól hevülve, a főrendiházat ma-

gyar nyelven szólította meg. Midőn őt a nádor-fohertzeg figyelmezteté, hogy a hivatalos nyelv a latin, azt válaszolá, hogy nem ismer törvényt, mely egy magyar mágnásnak az országgyűlésen megtiltaná anyanyelvének használatát. Hogy egészen független legyen, katonai állását mindjárt a következő napon letette; az országgyűlés befejezése után meglátogatta Európa legműveltebb részeit, különösen Angolországot, mely iránt különös szeretettel viselkedett és mindazon intézményeket, szokásokat és rugókat, melyek ezen nemzetet oly nagygyá és hatalmassá tették, elsajátítani iparkodott, hogy azokból, hazájára alkalmazva, hasznot húzzon. Hazatérése után kiadta Széchenyi első könyvét „Hitel” cím alatt; a következő évben megjelent második műve, a „Világ”, melyben nyíltan és bátran utal az akkor még istenített alkotmány időszerű és népszerű értelemben való reformjára; minden elő- és balítéletet élesen ostoroz; figyelmeztet a szegénységre és a hátrányokra, melyek abból minden egyesre, úgy mint az összes lakosságra származnak és megjelöli az eszközöket és utakat, melyeken haladva, Magyarország méltó helyet foglalhat el Európa népei közt, sőt még anyagi jólétet is vívhat ki. Fáradozásainak köszönhető az, hogy a magyar tudományos akadémián kívül, melyhez ő 60,000 forintot adott, a magy. nemzeti színház, a még most is fönnálló nemzeti kaszinó és lófuttatások Pesten létesültek; leginkább az ő műve, hogy a Dunán már 1830-ban gőzhajók jártak és a mindenki által megbámult lánczhid fölépült, melynél az ő sohasem fáradó munkásságának, melyet a kitűzött cél elérésében semmi akadály sem béníthatott meg, sikerült a

nemességet már 1832-36-ban arra bírni, hogy híd-vámot fizessen; nem kevesebb munkásságot fejtett ki Pestnek szépítése körül, nagyszerű gőzmalmok fölállítása – valamint mindennemű, más hasznos intézkedések meghonosításában. Királya és hazája iránt igazi és benső ragaszkodással viselkedvén, azon iszonya szerencsétlenség áldozata lett, mely nagyobb-részt, a bekövetkezett viszályok eredménye volt, melyeknek szomorú végét ő előre látta és velem sokszor beszéd tárgyává tette; azon szerencsétlenség áldozata lett, mely még azon időnek isszonyú és véres eseményei közt is minden érző szívet mély fájdalommal töltött el. Ezen nagy hazafi és ember életének, működésének és halálának bővebb leírására kötetek volnának szükségesek s azt én, mivel arra itt hely sincs, más, ügyesebb tollra hagyom.

Egy más, Magyarország államéletében nagy fontosságú személyiség, melyet már föntebb, az 1825. évnél említettünk, szintén előtérbe lépett, és ez Reviczky Ádám gróf volt.

Ferencz császár bizalmát bírta, aki, mint megjegyeztem, Reviczkyt már másodelnöki minőségében használta az általános udv. kamaránál a magyar kérdésekben, az 1825-27-iki országgyűlés folyama alatt pedig az uralkodó kabinetjében Reviczkyt a magyar ügyek legfölsőbb vezetésével bízta meg.

Meggyőződve arról, hogy minden háborgásnak, melyek Magyarországot a Habsburg-ház uralkodása alatt zaklatták, oka legnagyobb részben az osztrák minisztériumnak magyar alkotmány elleni, szakadatlan támadásai voltak; ezt Reviczky gróf oly meggyőző módon tudta az uralkodónak bebizonyítani,

hogy az a mindennek előtt igazságos és lelkiismeretes Ferencz császár, daczára jelleme ismeretes szilárdságának és hajlíthatatlanságának, nem csak kárhoztatta és visszavonta azon igazságtalan rendszabályokat, melyeket kormánya 1822-ben kiadott, hanem ezentúl egészen élete végéig rendíthetetlenül és erősen ragaszkodott is az alkotmányhoz.

Az országgyűlés bevégeztével Reviczky gróf hatalmának tetőpontján állott. Erélylyel és bizalommal ragadta ő azt meg teljes erővel és azon boldogító tudattól áthatva, hogy sikerülni fog hazájának jólétét, szerencsáját és ezáltal urának dicsőségét, kit kimondhatatlan, igazán vallásos kegyelettel tisztelt, előmozdítani.

Ezen elősorolt három személyiségnek az 1825-27. országgyűlésen való föllépésén kívül, ezen időszakból még más eseményeket is kell följegyezni, melyek, mivel az eddig uralkodott elvekkel ellentétben voltak, a régi magyar alkotmányt alapjaiban megrázkódtatták. Ezt illetőleg csak röviden legyen megjegyezve, hogy:

a) A karok és rendek táblájának elnöke az 1825-27-iki országgyűlésen a kérdést először döntette el a képviselők szavazása által, ami azelőtt sohasem történt, hanem az elnök több tekintélyes képviselő előadása után a fönnforgó tárgyban egyszerűen kimondá a „conclusum”-ot, annélkül, hogy szavaztatott volna.

b) Ezen időszakban volt az első eset, hogy Gyürky Pál, hatalmas földbirtokos vezetése alatt az úgynevezett paraszt nemesség megjelent a megyei ülésekben és ott szavazván, határozott. Paraszt,

másképp bocskoros nemesség alatt nálunk azon községekert értik, melyek a királytól kitűnőbb hadi tettökért kollektiv nemességet nyertek, továbbá azon nemeseket is, melyek az idő folyama alatt elszegényedtek és sokszor a műveltségnek még alantabb fokán állottak, mint a parasztok, és azért mindaddig, míg a megyegyűléseken a tanácskozás nyelve a latin volt, azokban részt nem vehettek, habár ugyanazon jogokkal bírtak, mint a legelőkelőbb mágnások.

c) Azon tény, hogy Széchenyi István gróf fölsőházi beszédében a szokás és a nádor-főherczeg ellenvetése daczára a magyar nyelvvel élt, a legtöbb megyei gyűlésen utánzásra talált, ahol azelőtt szintén csak a latin nyelvet használták. Ezen épen fölsorolt tények, bármily jelentékteleneknek látszanak is, Magyarország nyilvános életére oly lényeges hatással voltak, hogy ezek tették le az első csirát az ősmagyar alkotmány fölbomlásához, amire nézve később a maga helyén részletes fejtegetéseket és czáfolhatatlan bizonyítékokat hozok föl.

Most már a történeteknek igazsághű elbeszélése végett át kell mennem az én csekély személyemet illető tények fölemlítésére, s ha oly tényeket említendek, melyek a tisztelt olvasókban talán csak csekély érdeket fognak kelteni, azt csak azért teszem, hogy az eseményeket szemléletöbben fessek, s ki akarom mutatni, hogy sokszor mily kicsinyes események által történt, hogy én annélkül, hogy hatalmas családhöz tartoznám, vagy kiváló észtehetséggel bírnék, oly fiatal korban, ami azon időben példa nélküli volt, oly állásba jutottam, mely lehetővé tette nekem, hogy minden fontosabb, sőt még a legtitkosabb

események megtörténtéről is bírtam tudomással s azok végrehajtásánál igen gyakran ténylegesen vettem részt.

Kassán születtem, jogi tanulmányaimat az ottani akadémián végeztem, ezután a bécsi egyetemre mentem az osztrák jog hallgatása végett; ennek bevégezte veí Pesten az ügyvédi diplomát nyertem el. Miután az akkor szokásos kimutatást megtettem, hogy fizetés nélkül fönntarthatom magam, 1825. október havában a magyar udvari kancelláriához fogalmazó gyakornokká neveztek ki.

Abban az időben főkancellár Koháry herceg, tetőtől talpig becsületes és gavallér ember, de csekélyebb észtehetségű volt. A legbefolyásosabb személyek az udvari kancelláriánál az országban gyűlölt Almássy Ignác gróf alkancellár és Márkus udvari tanácsos, voltak. Miután Koháry herceget Oroszvárott, Pozsony mellett a Zichy gr. államminiszternél tartott értekezleten a szél ütötte meg, az egyesült udvari kamarának elnökét, Nádasdy Mihály grófot bízták meg ideiglenesen az udvari kancellária vezetésével; Almássy gr. alkancellárt nyugdíjazták és helyébe Reviczky Ádám gróf lépett, ki nemsokára, miután Nádasdy grófot elbocsátottak, valóságos udvari kancellárrá lett. Én ekkor Malonyay báró, udvari tanácsos és későbbi alkancellár irodájában dolgoztam, ez mutatott be Reviczky grófnak, aki fölötte szívélyesen fogadott.

1828-ban Reviczky magához hivatott és tudtomra adta, hogy őt utazásában kísérni fogom Borsodmegyébe, melynek főispánja volt s onnan Szliácsra. Reviczkyt, kinek hazaszeretete, valamint nagy be-

folyása a most már egészen alkotmányos érülettel bíró fejedelemre, ismeretes volt, mindenütt a legnagyobb ragaszkodás jeleivel és úgyszólván királyi tisztelettel, lelkesedve fogadták.

Először Reviczky néjénél, Taródy asszonynál, Ludason időztünk hosszabban. Itt adta elő magát azon eset, mely engem a kancellárral közelebb érintkezésbe hozott; – Reviczky kíséretében ugyanis bátyja, Imre, Pestmegye főügyésze, egy becsületes, de közönséges szellem is volt.

Azon számosak közt, kik az ünnepelt kancellárnál kihallgatást kértek, volt egy ki szintén kérelemmel akart a kancellár elé járulni. Midőn Reviczky Imre ezen urat meglátta, durván ráförmedt, hogy miképen merészel a kancellárnál alkalmatlankodni, takarodjék azonnal. Ezen perczben léptem én a szobába; könnyeket láték az elutasítottnak szemeiben csillogni. Azon kérdésemre, hogy mi történt itt, Imre azt felelte, hogy ez csak egy tisztartó Pestmegyéből, ki azonfölül számadási pörbe van fogva.

Föllázadva Imrének ezen brutális tettén s őt erélyesen rendreutasítva, kijelentettem, hogy a kancellár ezen urat fogadni fogja, maga a kancellár köteles ezt tenni. Reviczky ezen jelenetet a mellékszobában hallotta, s midőn nála jelentést tettem, így szólt: „Malonyay önt teljes joggal ajánlotta mint becsületes embert, ön az a szó legszorosabb értelmében, küldje be mindjárt az illető kérelmezőt.”

Később kiderült, hogy ezen úr Reviczkyvel egy ezredben szolgált mint tiszt és az asperni csatában oldalánál harczolt; Reviczky a fia számára kért stipendiumot készséggel megígérte.

Ezen percztől kezdve a kancellár bizalma irántam fokozódott.

Ludasról a megyei tisztújítás végett Miskolcra utaztunk; a város határán 1200 lovasból álló bandérium fogadta a kancellárt; V a y Ábrahám, későbbi Vay gróf alispán a legnagyobb pompát fejtette ki; minden község előtt küldöttségek fogadtak bennünket. Ezen helyen érintetlenül nem hagyhatom, mi módon lett figyelmessé Reviczky Lonovicsra, kinek magas észtehetségét azonnal fölismerte. - Sz. Péteren volt, hol Lonovics mint ottani plébános és a küldöttség szónoka az üdvözlő beszédet tartotta. Ezen beszédnél ugyan jelen nem voltam, de miután Reviczkyvel találkoztam, első szavai ezek voltak: „Itt egy plébános üdvözlő beszédet tartott, ennek geniális nagyon művelt férfiúnak kell lenni; kérlek foglalkozzál vele és minden közelebbit tudj meg róla.” - Lonovics nemsokára kanonok s néhány évre csanádi püspök lett. Metternich herceg is teljes mérvben méltányolta Lonovics észtehetségét és többször ruházta föl bizalmas missziókkal a pápához.

Végre Szliácsra érkezvén, összekocczásom volt egy testőrtiszttel, ki magát egy hölgy irányában illetlenül viselte. A tiszt értesülve arról, hogy a kancellár az ő illetlen magaviseletét megtudta, jónak látta Szliácsról rögtön elillanni.

Most azon második jelenetet kell érintenem, melynek következtében Reviczky grófnak teljes bizalmát megnyerni szerencsés voltam.

Egy díszebéd előtt történt az, hogy Reviczky gróf, aki igen indulatos és szenvedélyes természetű volt, engem gorombán megsértett. Én akkor még

fiatal és hevesvérű levén, ezen sértést oly erélyesen utasítottam vissza, hogy Reviczky jónak látta gyorsan a mellékszobába vonulni.

Föllázadva a kancellár bánásmódján, elhatároztam magam Bécsbe visszatérni. Korán reggelre előfogatot rendelve, vadászni mentem, azon szándékkal, hogy csak későn este érkezzem haza, – tudván, hogy a kancellár korán szokott lefeküdni, – mert én őt többé látni nem kívántam. Ezen jelenetnek egy szemtanúja még ma is él – ez a volt Ambrozy kisasszony, későbben férjezett Buzsányné, – kinek Reviczky már ebéd után elpanaszolta, hogy én őt most el akarom hagyni és már a szokott sétát sem tettem vele.

De korán reggel bámulatomra Reviczky gróf lépett be legelőször szobámba és nekem kezét nyújtva, megnyerő őszinteséggel körül-belül ezen szavakat mondotta: „A tegnapi jelenet köztünk soha többé említve ne legyen; én most ismerem teljes értékedet és bizalmam irántad életem utolsó perczéig ingathatatlan lesz.” És Reviczky ezen ígéretét a szó legszorosabb értelmében meg is tartotta.

Alig egy órával később, – még csak nyolcz óra volt reggel, – Reviczky gróf engem sétakocsizásra hívott a fürdőhelynek oly bájos környékébe.

Ezen kocsizásnál első alkalmam vala mélyebb pillantást vetni azon nemes szívbe, mely nemzete iránt a legtisztább hazafisággal és szeretettel telve, fejedelmét majdnem imádva, teljes hódolattal ragaszkodott I. Ferencz császár és király személyéhez.

Az oly nagyszerű és csodaszép tájéknak megható látványa kedélyére kellemes befolyást gyakorolt,

valamint az irántam elkövetett, de oly nemeslelkűen beismert igazságtalan bántalmazásnak érzete is alkalmasint közlékeny nyé hangolta a kanzellárt. – A legtisztább boldogságtól sugárzó arczczal, és örömkönynyektől nedves szemekkel beszélte el nekem, hogy életének utolsó perczét is boldogítani fogja azon tudat, miszerint neki királyát nemzetével kibékítenie sikerült és most, – ezek az ő tulajdon szavai – „a király még vánkosa alatt is tartja a Corpus Jurist és azzal alszik is.” Be fog következni a nemzetre az arany kor, és örök dicsőségben fog ragyogni császára s királyának magasztalt neve.”

Fölsimertem benne a legnemesebb buzgalmat hazája és királya iránt.

Szliácsi időzésünk alatt váratlanul Metternich herczeg futárja érkezett hozzánk a császár parancsával, hogy bepakolva holminkat, készen tartsuk magunkat minden perczben az elutazásra, mivel az országgyűlést egybe fogja hivatni és tőle 100,000 embert kéret azon esetre, ha Oroszország még egy lépést tenne Drinápolyon túl Konstantinápoly ellen. Oroszország Ausztria emez erélyes föllépésének engedett, a törökkel békét kötött és seregét a Balkánon át visszavonta. Erről is futár által értesülve, még egy ideig maradtunk Szliácson.

Személyemre rossz hatással volt a szliácsi idény, mert én az orvosok tilalma daczára teljes egészségben használtam az erős fürdőket, minek következtében életveszélyesen megbetegedve, csak nagy bajjal és kinnal utazhattam a kancellár kíséretében Bécsbe; ott egy fél évig élet-halál között lebegtem, és csak Reviczky több mint atyai ápolásának és az akkor

oly híres Malfatti orvos ügyességének köszönhetem fölüdülésemet.

Most a közügyekre visszatérve, említenem kell azon országos bizottságnak tevékenységét, mely József nádor főherczeg elnöklete alatt működött. A nádor anynyira lelkiismeretesen akart megfelelni föladatának, hogy az 1828-diki telet nem Budán, hanem Pesten, a Károlyi grófi palotában töltötte.

Hogy ezen küldöttségnek tevékenysége a vára-kozásoknak meg nem felelt, természetes. Föladata volt az 1791-ben kiküldött országos bizottságnak elaborátumát átvizsgálni és ajánlani a szükséges reformokat, melyeket az akkor még irányadó személyek tálnyomó többsége azon feudal alkotmány szűk keretébe akart illeszteni, melyet fönntartani akartak.

Reviczky ezalatt tevékenységét a magyar udvari kancelláriánál oda irányozta, hogy az ügykezelés gyorsabb, rövidebb és rendezettebb, a hivatalnokoknál önzetlenség és fölálkozó buzgóság legyen a szolgálásban a vezéreszme; személyére nézve pedig arra törekedett Reviczky, hogy az ország viszonyai és szükségletei iránt teljes tájékozottságot nyerjen, mert eddig Gácsországban és Olaszországban lévén alkalmazva, legtöbb idejét az országon kívül volt kénytelen tölteni.

Akkoriban főkép Magyarországbán a korona-örökös főherczegről sokat beszéltek, amint ez Horváth Mihály történelméből is kítűnik; beszéltek, hogy az osztrák minisztériumból a többség a koronaherczeg lemondását és öcscsének, Ferencz Károly főherczegnek trónra lépését pártolja, hogy a korona-

herczeg nagy tehetséggel bíró férfiú volna, kinek erélyességétől a miniszterek félnek. Beszélték, hogy a császár és fia között viszályok uralkodnak és említettek még több ily ferdeséget is.

Mindenek előtt meg kell jegyeznem, hogy Ferencz császár alatt, csak egy, tudnillik épen csak a császár akarata volt irányadó, tehát viszályokról a minisztériumban, vagy a császári családban szó sem lehetett.

Csak az igaz, hogy Ferencz császár Ferdinánd korona-herczeg folytonos betegessége miatt a jövő fölött aggódott, és többször említette, hogy ha Ferdinánd főherczeg betegsége tartós maradna, ez öcscse javára mondjon le; de határozottan hozzátette, hogy ezen esetben Ferdinánd főherczeg szabad akarata fog határozni. A császárnak ezen nyilatkozata lehetett oka azon téves hírnek, hogy a trónörököst lemondásra akarják kényszeríteni. .

1829-ben, azt hiszem, őszkor volt az, Reviczky gróf egy délelőtt a burgból jövéen, velem bizalmasan közölte, hogy Ferdinand főherczeg ismét oly súlyosan megbetegedett, hogy elhunytát még az nap este bizton várják.

További tudósításokat várva, épen ebédnél voltunk, midőn egy udvari zsandár által a kancellárt újra az udvarhoz hívaták, azonban ez egy fél óra múlva visszajövéen, azon hírt hozta, hogy a főherczeg újra tökéletesen fölépült. – Egy pár nappal később orvosi „consilium” volt, melyben az orvosok egyhangúlag azon nézetben állapodtak meg, hogy a főherczeg a betegség egy új rohamát, mely okvetetlenül befog következni, túlélni képes nem lesz.

A leghíresebb notabilitások ezen véleményének daczára, vagy talán épen ennek következtében, Reviczky gróf, kancellár határozottan kívánta, hogy a trónörököszt a jövő évben tartandó országgyűlés alkalmával Magyarország királyává koronáztassák. — Reviczky, akinek ragaszkodása és gyermeki pietása a király irányában határtalan volt, nem tűrhette azon gondolatot, hogy azon hír, mintha a császár a koronaherceget lemondásra akarná kényszeríteni, mind inkább, még a birodalom határain túl is elterjedt; hangsúlyozta, hogy a császárt úgy tekintik, mint első képviselőjét és védőjét a legitimitásnak Európában és azért igen czélszerűnek tartaná, ha ezen híreknek egy ünnepélyes tett által véget vetnének és buzgón kérte a császárt, engedje meg, hogy a koronaherceget a jövő országgyűlésen megkoronázzák.

Az ebbeli fontos tárgyalásokat szigorú titokban tartották. Az 1830. nyáron volt, midőn a császár Badenben Reviczky gróf ebbeli helybenhagyott előterjesztését Metternich herczegnek személyesen átadta, aki ő fölsége engedelmével ezt a nádor-főherczegnek tudomás vétel végett elküldötté.

Ezen okiratot egy csütörtökön, esti 8 órakor küldöttek el a postával Bécsből Budára. — Midőn Reviczky gróf ezt megtudta és ez által terveit veszélyeztetve gondolta, — mert az egész ügyet az utolsó perczig titokban kívánta tartani — határozottan követelte, hogy valakit gyorsan Budára küldjenek, aki ezen okiratot még a postán lefoglalja és fölbontatlanul visszahozza. Metternich erre a császár engedelmé nélkül ráállani nem mert, mivel az okiratot

annak beleegyezésével küldöttek el, tehát nem maradt egyéb hátra, mint rögtön kocsin Bádenbe sietni (mert vasút akkor még nem volt) és a király engedelmét, ezen lépésre kikérni. Épen 12 óra volt, midőn Badenbe érkeztünk és egyenesen azon, minden bécsi ember előtt ismeretes, szerény házba hajtatunk, melyben akkor a császár lakott, Reviczky gróf engem az első szobában hagyva, egyenesen ő fölségéhez sietett, ahonnan csakhamar visszajövé, velem azon utasítást közölte, hogy a rögtön Budára való utazásra készen legyek, ő még csak a szükséges meghatalmazást állítja ki a budai főpostaigazgatósághoz. Pár perez múlva kilépett az agg császár és hozzám fordulva kérdezte: „Hiszi-e valóban, hogy a már tegnap este Bécsből elindult postát utóléri?” Mire én csak azon észrevételt tettem, hogy ha általában lehetséges, igen is utólérem. – „Evelt-e már valamit, mindjárt küldök ebédet, s míg Reviczky a szükséges iratokat kiállítja, befogatok számára.” Fél óra múlva már hintóban ültem, és egy tüzes udvari, négyes fogattal Schwándorfon keresztül egyenesen Pannfalvának tartottam, ahonnan paraszt, gyors lovakkal szándékoztam tovább utazni. A gyorslovas parasztnak azon célra egyesültek, hogy az utazókat az osztrák határról Pest, Szeged, Kassa stb. felé vigyék, – egy paraszt gyorsfogat legkevesebb 6 mérföldet tett egy hajtásban és oly gyorsasággal, mely akkor általános föltűnést okozott. Az udvari kocsis utasítása szerint oly sebesen hajtott, hogy lovai – szerencsére épen Pannfalva előtt, merültek ki, úgy, hogy csak nehezen értünk a helységbe; ott az akkor leghíresebb gyorsfogatos parasztnak, Schmidt Antalnak fogadtam

föl, aki az udvari kocsit látván, már elég nagy fuvarbért követelt, de én útközben, hogy csak még inkább siessen, azt még megdupláztam, sőt meg is háromszoroztam és biztosítottam arról, hogy a kárt megtérítem, ha egy vagy mind a négy lova elveszne is.

— Ezen módot minden következő gyorsfogatú parasztnál alkalmazva, oly szerencsés voltam, hogy a csütörtökön Bécsből elindult postát még Buda előtt, Újfalú állomásnál utólértem s ámbár így célom el volt érve, hasonló gyorsasággal Budáig siettem és ott szombaton, reggeli 6 órakor megérkezvén, a bámuló Biringer nevű posta főigazgató által megérkezésem órája fölött bizonyítványt állíttattam ki magamnak.

— Már vasárnap, korán reggel Bécsben az udvari kancellárnál, Reviczky grófnál jelentem meg, ki ezen hallatlan gyorsaságot egy ő fölségéhez tett legalázatosabb előterjesztésben örökítette meg. Reviczky gróf gyorsaságom által ugyan célját elérte, de fájdalom az saját személyének és szeretett hazájának kárára szolgált.

Az újságokban ezen eseményről ugyan nem volt szó; úgyis csak kettő volt: a „Wiener Zeitung” és „Oesterreichischer Beobachter”; de annál élénkebben beszéltek az országban azon gyorsaságról, amelylyel Budára és onnan Bécsbe visszautaztam. — Természetes, hogy ezen hír a nádor-főherczegnek tudomására jött s általa figyelmessé téve, csakhamar megtudta az utazásnak célját is.

A főherczeg Reviczky gróf eljárásában bizalmatlanságot látott személye iránt és nem joggalánul sértve érezvén magát, Reviczkynek ezen lépését soha sem felejtette el, soha sem bocsátotta meg, amiből

az országra azon nagy baj támadt, hogy ezen két államférfinak egyetemes működése többé elérhető nem volt, amit annál inkább lehetett sajnálni, mert a nádor-főherceg az országnak egyik legkitűnőbb publicistája, ritka ügyismerete- és számtalanszor tanúsított, valóban alkotmányos érzelmeinél fogva nagy népszerűséggel bírt az országban; tehát Reviczky gróffal egyetértésben az ország üdvére sok jót és hasznosat eszközölhetett volna, mert Reviczky a császárnak teljes bizalmát bírván, az ausztriai államférfiak befolyását ellensúlyozni képes volt. – Reviczky grófnak a nádor ellenszenvén kívül, melyet említett tette által vont magára, még az arisztokrácia nagy részének személye iránti rossz indulatával is küzdenie kellett.

Ferencz császár, ki mindenkor már előre megállapodott elvek szerint járt el, az államtanácsba, mely közvetlenül vele volt érintkezésben és melyhez minden ügy végső véleményadás végett jutott, csak a közép és polgári osztályból nevezett ki tagokat, akiknek a hatalmas nagy családokkal összeköttetésök nem volt; ellenben az udvari kancelláriát, minisztériumokat és legfőbb udvari hivatalokat majdnem mindig a legmagasabb arisztokrácia tagjaival töltötte be, és azért az akkor uralkodó fogalmak szerint a magas magyar arisztokrácia nem tudott azon gondolattal megbarátkozni, hogy a Koháry és Pálffy hercegek utódja egy egyszerű nemes tanár fia lett; az is gerjesztette irigységöket, hogy ő felségénél Reviczky a legnagyobb befolyással bírt és az őt teljes bizalmával tisztelte meg, valamint másrészt azon népszerűség is, mely az egész országban

személye iránt nyilvánult. – Ezen ellenszenv csakhamar elő is tűnt az 1830-iki országgyűlésen is.

Ezen országgyűlésnek célja csak a trónörökösnek megkoronázása és újonczok följánlása lévén, minden többi reformi kérdés a jövő év október 2-án összehívandó országgyűlésnek volt fönntartva.

Reviczky gróf a fejedelmi főherczeg megkoronáztatását, ezen Magyarországon oly fontos ünnepegyt, végre akarván hajtani, buzgóságában anynyira ment, hogy az európai hatalmak által ezen ünnepegyre küldött nagyköveteknek a koronázás napját szeptember hó 26-ára előre meghatározta.

Reviczky grófnak ezen rendszabálya igen csábító alkalmat nyújtott elleneinek arra, hogy őt megbuktassák, vagy legalább fejedelmének bizalmában megingassák az által, hogy kényszerítsék a koronázás napjának elhalasztására. – Szeptember 14-dikén érkeztek meg a királyi előterjesztések, melyeknek elseje a koronázás volt, de csak 18-án vette azokat tanácskozás alá az országgyűlés.

Az ellenzék, melynek szándékában nem feküdt, hogy a koronázást megakadályozza, de halasztás által Reviczkynek ártani akart, a koronázási diplomába, többek közt a miniszteri felelősséget is fölvette, továbbá az országgyűlésnek azon jogát, hogy nem csak az egyenes, de az indirekt adókat is, mint a sónak árát meghatározhatja, – hogy a papírpénz megsemmisítendő és helyette ércpénz hozandó forgalomba.

Nagy Pál és Lónyay János közreműködése által a többség ezen ajánlatokat heves vita után elvetette, és elhatározta az ő fölségéliez intézendő

fölriratban hangsúlyozni azon kívánatot, hogy a hazától elszakadt, de újra visszaszerzett országrészeket ahhoz visszakapcsolják, hogy az újonnan megkoronázandó király trónra lépésének napjától számítva 6 hónapra rá országgyűlést hívjon össze, és határozzák el, hogy még ezen alkalommal a királyi diploma azon formában állítandó ki, amelyben az 1792-ki volt kiállítva; de hogy jövőben az ily diplomákat a király és országgyűlés egyetértése mellett megváltoztatni lehessen. — Az ezen értelemben létre jött okiratot a főrendekhez átküldötték s azt ezek ugyan mindjárt tárgyalás alá vették és kijelentették, hogy a diploma megváltoztatásának elvéhez hozzá nem járulnak, mert ezen ügynek megvitatását csak theoretikus disszertációnak tekintik. A főrendeknek ezen felelete a rendeknél nagy elkeseredést idézett elő, mely a két tábla közt hosszú és elkeseredett vitákat szült. Ezen helyzet Reviczky grófra nézve annál sajnósebb volt, mert az szeptember 23-án reggel történt, és a koronázást Reviczky már 26-dikára tűzte ki. Ezen kínos helyzetben, mely a császár előtt sem maradt titok, én Nagy Pállal és Lónyay Jánossal értekeztem, kikkel mindjárt az országgyűlés előtt benső barátsági viszonyba léptem; megnyertem őket Reviczky gróf terveinek támogatására, — és abban állapodtunk meg, hogy tekintet nélkül a két tábla véleménykülönbségére és a diploma fölötti befejezetlen vitákra, a szent koronát a templomból a királyi lakásra kell vitetni s ez által a viták mennél gyorsabb befejezését előidézni, mert törvényes szokás szerint három napra ezen tény után a koronázás meg szokott történni.

Reviczky gróf ezen igen drasztikus tanácsot elfogadta és a szükséges parancsokat Lohr báró, udvari tanácsosnak, a főudvarmesteri hivatal nevében tett ellenvetése daczára kiadta, s ha a diploma fölött még megállapodás nem történt volna is, elrendelte, hogy a korona átvitele még az nap, 23. délután ágyúdörgés és minden harang zúgása között megtörténjék.

Hatalmas volt azon benyomás, melyet ezen erélyes rendszabály előidézett. – A rendek ülésöket permanensnek nyilvánították és valóban még az nap, későn este a királyi diploma fölött a két tábla közt a megállapodás meg is történt; – az nap a rendek három kerületi és két nyilvános, és a mágnások is két ülést tartottak. Szeptember 24-én, reggeli 8 órakor előterjesztették ezen reprezentációt ő fölségének, és még az nap este a legmagasabb helybenhagyással ellátva onnan vissza is jött.

Most akadály már nem lévén, a koronázás a meghatározott napon, szeptember 26-dikán meg is történhetett volna, de a roppant esőzések miatt csak 28-dikán ment végbe nagy lelkesedéssel és fényes pompával.

Pár napra ezen ünnepélyek után ő fölsége visszautazott Bécsbe, de elutazása előtt József főherczeg-nádort és Reviczky gróf főkancellárt magához hívatta és tanácskozás után a nádornak utasítást adott, mi módon járjon el a következő országgyűlési tárgyalásoknál, főkép az újonczok megszavazásában, miáltal, – fájdalom – az ellentét a két államférfiú közt még élesebb lett. – Én pedig a császár-király határozott parancsára azon utasítást kaptam, hogy

egy kis személyzettel az országgyűlés végéig Pozsonyban maradjak.

Miután az elősorolt tények által Reviczky elleneinek azon terve meghiúsult, hogy neki a fejedelemnél a koronázás halasztása által ártsanak, ezen czélt kétszeres erőfeszítéssel akarták az újonczok megszavazásánál elérni. A rendek vonakodtak az újonczozásra vonatkozó, 3 pontból álló királyi pro-pozíciók tárgyalásába bocsátkozni, előbb a nemzet sérelmeinek megvitatását és ő fölsége elé terjesztését sürgetvén.

Az ebbeli reprezentációnak a király elé terjesztése után az újonczozási kérdést vették tárgyalás alá. – Az ellenzék több indítványának elvetésével, melyek szerint a hadsereget toborzás által kellett volna kiegészíteni, végre abban állapodtak meg, hogy egy új újonczozás szükségére nézve a kormány fölvilágosításokat adjon.

Ámbár a főrendek ezen fölvilágosításokat szükségteleneknek tartották, ő fölsége még is, a rendek ebbeli kívánságáról értesülve, Gyulay gróf tábornagyot bízta meg ezen fölvilágosítások megadásával.

Ennek fölvilágosításai abban állottak, hogy az újonczozást a magyar ezredek csekély létszáma szükségessé teszi, azok kiegészítésére most 30,000, különbonyodalmak esetében pedig még 20,000 újonczra lesz szükség.

Az ellenzék az újonczok száma fölött alkudozott, de Nagy Pál közbenjárása által az oppozíció ellenállása nem sokára megtörte és 28,000 újonczot mindjárt, 20,000-et pedig a szükség esetére megsza-

vazott. A szolgálat idejét, mely eddig élethossziglan tartott, 14 évre határozták.

Nagy Pál ezen időben tünemény volt, a világ-helyzet- és emberiségre vonatkozó nézeteiben kortársait tetemesen túlszárnyalta; ő mint a népnek nagy barátja és védője élesen elítélte azt, hogy az országgyűlés, a magyar gárda, a bíróságok költségeit csak a paraszt viselje.

Az újonczozási kérdésben következőleg szolt: „Nem annyira a királynak volna védőkre szüksége, mint inkább a nemesség alkotmányának, mely Európában izolálva áll. – Ha az arisztokrácia a kormánytól a szükséges támogatást megtagadja, ez ennek nyakára fog állni, a trón megmarad, de a kivált-ságolt osztályok tönkre fognak menni; egyáltalában nevetséges, ha egy kormánytól azon eszközöket megtagadják, melyek a bel- és külbiztosság fönntartására szükségesek.”

Ha az országgyűlés folyama nem is volt egészen kifogástalan, mégis el kell ismerni, hogy kevés hónap alatt két igen fontos kérdést alkotmányos úton intézett el, még pedig oly időben, midőn Belgium- és Franciaországban a forradalom győzött és Lengyelország hatalmasan emelte föl fejét.

Az 1830. országgyűlés idejéből, még említeni kívánom, hogy az udvar és a kancellár Bécsbe visszatérése után én az utóbbi útján a császár azon parancsát vettem, hogy Lánczyt – ki Szeptemvir, főispán, belső titkos tanácsos és a főrendek egyik kitűnősége, sőt még az udvarnál is kedvelt személyiség lévén – figyelmeztessem arra, hogy ő fölsége tudomására jött, hogy a közügyek kárára a

kancellár ellen ő is cselszövényekbe bocsátkozik, figyelmeztessem őt, hogy ha azokkal föl nem hagy, Ő fölségének kegyét egészen elveszti.

Meggyőződve arról, hogy ezen lépés nem sokára köztudomásra jön, és a közügyekre káros hatással lesz, bátorkodtam ezen határozott parancs ellen észrevételeket tenni; Reviczkyhez intézett levelemben hangsúlyoztam, hogy a főrendi tábla az által, hogy mindig a kormányt támogatja, már most is népszerűtlen lett az országban és oly szükséges tekintélyének és befolyásának utolsó maradékát is elveszíti, ha köztudomásra jön, hogy annak egy oly kitűnő tagját, mint Láczy országgyűlési magatartása miatt ő fölsége nevében a kancelláriának egy oly fiatal tagja vonja felelősségre, amilyen én vagyok. Én meggyőződésem szerint a legmagasabb szolgálat érdekében ennek a parancsnak végrehajtásában a halasztást jónak tartom, magamnak új utasításokat kérve.

Reviczky gróf nemsokára azt írta, hogy Láczy ügyében további lépéseket ne tegyek, de szóval azt mondotta nekem, hogy a császár eleinte nagyon megharagudott ammiatt, hogy határozott parancsolatját nem teljesítettem, de miután Eeviczky jelentésemet fölolvasta, így nyilatkozott: „Nézze Reviczky, ennek a fiatal embernek igaza van; irjon neki, hogy én Láczyra nézve parancsomat visszaveszem, de azt is mondja meg neki, hogy ha parancsolatomat még egyszer nem mindjárt teljesíteni merészkedik, én őt más helyre teszem s nem az országgyűlés mellé, és ha Bécsbe jön, küldje el mindjárt hozzám.”

Midőn az újonczozási kérdés kielégítő megoldása után Bécsbe érkeztem, szerencsém volt hódolatteljes, mély tisztelettel ő fölsége előtt megjelenhetni; a császár mosolyogva és a következő, előttem elfelejtethetlen szavakkal fogadott: „Hallja! Ön nagyon vállalkozó fiatal ember, egyszer azt tanácsolja Reviczkynek, hogy a koronát vitesse át, míg a koronázási diploma tárgyalás alatt van, és máskor anynyira merész, hogy parancsolatomat nem teljesíti azonnal.” Men-tegetni akarván magamat, szavamba vágott s így szólt tovább a kegyes fejedelem: „No, no, én azzal nem akarok önnek szemrehányást tenni, önnek igaza volt és derék férfinak bizonyult, csak szolgáljon nekem mindig oly híven.” Továbbá még a császár az országgyűlésről következőleg szólt: „Remélem, hogy Isten segítségével ezen országgyűlés tevékenységétől Magyarországra nézve sok üdvöst várhatunk.” Erre ő fölsége nekem jobb kezének pár ujját nyújtotta, melyeket én, Reviczky által előre instruálva, mélyen meghajolva csókoltam meg; ez a császári kegynek oly ritkán előforduló jele volt, hogy ebben, mint Reviczky nekem mondotta, néha-néha csak Metternich és ő részesült.

Ezen percztől fogva császárom és királyom bizalma irányomban ingathatatlan volt. A rendőrségnek, melyet, igaz, sokszor bosszantottam, minden jelentését személyem fölött, valamint több magányzónak, köztük egy püspöknek föladásait a császár parancsára a kabineti igazgató, Martin nekem átküldötte – és pedig nem azért, hogy magamat a vádaktól tisztázzam, de egyszerű tudomásvétel végett, mert a császár rám vonatkozva Reviczkynek számtalanszor mon-

dotta: „Hogy ha ennek hűségében nem bízhatom, akkor egy alattvalóméban sem bízhatom meg.” És Isten tudja, a császárnak igaza volt, mert inkább elszenvettem volna a legkínosabb halált, mint csak gondolattal is hűtlenséget követtem volna el az én mindenek fölött tisztelt és szeretett, legkegyesebb uram és királyom ellen.

1831.

1830. október 21-én az országgyűlés véget érven, Bécsbe visszaérkezésem után majdnem az egész, következő évet hivatalos utazásokban töltöttem, melyek sokszor veszedelmesek és következéseikben végzeteljesek lehettek volna. – Első utazásomra okot adott Károlyi György grófnak egy beszámoló beszéde Szatmármegyében, melynek követe volt. A megye ezen beszédet kinyomatni és az összes municipiumokhoz elküldeni határozta. – Ezen jelentés, melynek szerkesztéséhez, amint beszélték, Vesselényi is hozzájárult volna, oly erős és a megengedettnek határát tállépő kifejezéseket tartalmazott, hogy a királyi fiskus indítva érezte magát, Károlyi ellen fölségsértési port ajánlani. Ezen indítványt Bécsben a minisztertanács azon föltétel alatt hagyta helyben, ha az említett jelentést már kinyomatták és szétküldötték. Időt veszteni tehát nem lehetett és én magamra vállaltam, hogy éjjel-nappal minden pihenés nélkül (februárban volt) Nagy-Károlyba utazom.

Szatmár főispánjához, – és minden postahivatalhoz, – nyílt parancscsal ellátva, kocsin utaztam el.

Mosonynál először fordultam föl, és Ácsnál, mert tökéletesen sötét éj volt, a félig befagyott Danába tévedtünk, ahonnan Isten csodája mentett meg. Pest felé érkezvén, oly nagy hó volt, hogy a többszöri fölfordulásban úgyis eltört kocsit szánkóval cseréltem föl; de már Czeglédnél a hó olvadóban volt és minden víz alatt állott; az országutakat kitűzött rudak jelölték, de én 8 lóval a szánkó előtt vízben folytattam az utat Debreczenig, ahol valahára megint kocsit kaphattam, melyen egész Nagy-Károlyig utazhattam. – Éjjel Nagy-Károlyba érkezvén, Vécsey báró főispán nem volt ott s így én 3 órára reggel lovakat rendeltem, hogy a báró közel birtokára, Sárközre siessek. Ezen korai órának kijelölése magam és inasom életét menté meg. – Épen országos vásár lévén, csak egy rossz, kis mellékszobát kaptam inasommal együtt; a rossz kályha szénnel volt fűtve, úgy hogy midőn éjjel bennünket csak hosszú és erős kopogás után fölkölthettek, már anynyira el voltunk kábulva, hogy én ugyan még nagy nehezen az ajtóig vánszoroghattam, de inasom már egészen magán kívül volt, úgy hogy csak hosszabb idő után jött magához. – Mindamellet mindjárt Sárközre siettem, ahol, a parancsolatot Vécseynek átadva, ez velem rögtön visszasietett Nagy-Károlyba, ahol a jelentést, mely már a sajtó alatt volt, lefoglaltuk és megsemmisítettük. – A cél el volt érve, Károlyi meg volt mentve és én még a húshagyó kedd éjjelén Bécsben az álarczos bálban vehettem részt. –

Második, még viszontagságosabb utazásom ugyanazon nyáron Zimony- és Belgrádig terjedt.

A kholerát, melyet a nép fekete halálnak nevezett s akkor még ismeretlen betegség volt Európában, alkalmasint az orosz hadsereg hozta be, mely Lengyelországban ennek szerencsétlen népe ellen harczolt. – Ezen betegségnek gyors folyama, és azon körülmény, hogy annak első föllépésekor mindenki áldozatává lett, aki csak megkapta, valamint a vésznek ismeretlen jelleme egész Európát félelemmel és rémüléssel töltötte be. – Mindenki ragadós-nak tartotta, mint a pestist.

Az első kholera-eset a birodalomban egy Graliciával határos, sárosmegyei faluban mutatkozott. Ezt rögtön katonailag elzáratták és sikerült is a betegség terjedését ott egy pár hétig megakasztani, – ami az orvosok azon nézetét, hogy a betegség érintkezés által terjed, megerősítette és csak Stift báró a császár orvosa volt azon véleményben, hogy a betegség nem ragadós, következőleg katonai elzárás által fönn tartani nem lehet. Ezen nézete által a nagy urak közt számos ellenséget szerzett magának.

Pár hét múlva a betegség a katonai zárvonalat átugrotta, a környéken, úgymint Eperjes és Kassa városokban roppant dühhel lépett föl, a lakosságot a szó szoros értelmében megtizedelte.

Új rémülés Európában. A nagyhatalmak követői kormányaik nevében ostromolták a császárt, tartassa föl a betegséget a Duna mentében. Ennél fogva szigorú katonai elzárást rendeltek el és mindenkit agyonlövésssel fenyegettek, aki e folyón átkelni merészelne.

A császár, hogy a hozzá intézett kívánságnak minden irányban eleget tegyen, engem avval bízott meg, hogy én a zárvonalat egész hosszúságában vizsgáljam meg, és annak szigorú fönntartásáról, valamint a mutatkozó egészségi állapotról minden nap kétszer, reggel és délután futár által tegyek jelentést. Az összes katonai és polgári hatóságokhoz szóló nyílt parancscsal ellátva, melyben szigorúan meg volt hagyva, hogy engem mindenütt szabadon keresztül bocsássanak és ne talán szükségesnek tartott rendeleteimet teljesítsék, jó kedvben útnak indultam.

Mindent rendben találtam, csak Pétervárad és Újvidék közt a híd ugyan el volt zárva, de nem szétbontva. Jelenttem tehát, hogy az egész zárvonat a Duna mentében, egészen Belgrádig valóban katonai pontossággal föl van állítva, valamint azt is, hogy az egészségi állapot mindenütt a legkitűnőbb.

A legnagyobb meglepéssel affölött, hogy föladatomat minden fáradtság nélkül bevégeztem, visszafelé indultam. – Magamat teljes nyugalomnak átengedve, Duna-Földvár előtt a helységből futva kiabáló és jajgató néptömeg ijesztett föl. Kérdésemre, hogy vajon mi történt, futásközben azt felelték, hogy a fekete halál kitört a helységben. – Persze, hogy sem nekem, sem kocsisomnak nem volt kedvünk Földváron keresztül utazni; elhatároztuk tehát, hogy bal felé, egyenesen Székes-Fehérvárnak tartunk, ahol délután szerencsésen meg is érkeztünk. Ott már oly rémület uralkodott a közeledő veszély miatt, hogy a szörnyű zűrzavarban két lovat csak Marich főispán személyes közbenjárása által kaptam, melyekkel Győr felé indulhattam.

Győrmegeye határán új akadályt találtam. – A megye elzárta magát szomszédjaitól, még pedig oly szigorúan, hogy a zárvonalra fölügyelő szolgabíró, daczára annak, hogy a császári nyílt parancsot előmutattam, tovább utazni nem engedett, mert a királyi biztostól azon szigorú parancsolatot vette, hogy senkit, bárki legyen is az, a megye területére átlépni ne engedjen, és csak arra vállalkozott, hogy egy levelemet, melyet előbb össze-vissza lyukgattak és kifüstöltek, elküldi a királyi biztos- és főispánhoz, Zichy-Ferraris grófhhoz Győrbe. – Zichy gróf mindjárt másnap reggel személyesen megjelent és engemet magával Győrbe vitt, ahonnan tovább utaztam Pannfalva felé, onnan pedig a quarantine-be, Lajta-Bruckba vittek.

Ezen helyiség egy hamarjában összeszegezett, bemészelt, szűk deszka-bódéból állott, mely oly alacsonyan feküdt, hogy nagyobb esőnél az áradás fenyegette és ezen a helyen kellett volna azon boldogtalanoknak 20 napon keresztül bezárva maradni, annélkül, hogy csak egy mozdulatot is tehettek volna, mert az ajtó előtt egy katona föltűzött szuronyal állott őrt. – Ezt látván, a kancellárnak rögtön jelentést tettem, aki egy perczig sem késett a dolgot ő fölségének tudomására hozni.

A császár ily esetekben is erélyes levén, Gyulay gróf tábornaszernagy és főhadügyi tanácsost hívatta és megparancsolta neki, hogy rögtön személyesen oda siessen és a bajon segítsen, minek következtében a quarantine-t Harach gróf kastélyában rendezték be.

A kiállott, 20 napi elzárás után valahára Bécsbe visszaérkeztem; de itt sem élvezhettem a nyugalmat,

mert már első nap megérkezésem után, úgy mint mindig, Reviczkyvel ebédelek s egyszer csak be-rohan annak francia komornyikja, – Fagier volt a neve – és jelenti, hogy a kholera a főhadügyi tanács épületében kitört és hogy annak alelnökét, Stipsics báró altábornagyot és a portást a betegség megrohanta.

Itt meg kell jegyeznem, hogy a nagy urak és az udvari párt, kik a kholerát még mindig ragadós-nak tartották, a schönbrunni, császári nyaralót körül-záratták azon czélra, hogy ha a betegség Bécsset is fölkeresné, ott a császár becses életét és alkalmasint az övéket is biztosságba hozzák. – Ezen nagy méltóságok Metternich herczeg, Kollowrath gróf és Reviczky számára is lakást tartottak fönn.

A császár ezen eljárást ugyan túrte, de már másnap reggel a kholera kiütése után a kapukat kinyitni és lovait befogni parancsolta, hogy ő Bécsben népe közt megjelenhessék.

Bécs városának szomorú kinézését, valamint a rémületet, mely az ismeretlen, rettentő vendég megjelenése miatt minden arczon olvasható volt, leírni lehetetlen. Ezen benyomás alatt épen a Kohlmarktra érkezvén, a Burgból dobszót hallottam, és mindjárt rá egy habszürke által vont hintóban a császár maga jelent meg és oda sietett, ahol több ezer munkásnak munkát és kenyeret osztottak.

A népnek lelkesedése az agg császár megjelenésénél leírhatatlan volt, de még fokozódott is az, midőn a császár a hintót elhagyva, a nép közé lépett. – Az emberek örömben sírva, térdeit átfogták, kabátja végébe kapaszkodtak és kezeit csókokkal

borították el. A császár körül-belül így szólt: „Gyermekeim, én eljöttem, hogy veletek a veszélyt megoszszam és nektek megmutassam, hogy nem hagyalak el benneteket; lesz munkátok és kenyeretek, de azt mondom nektek: jaj annak! aki rendetlenséget idéz elő vagy a hatóság ellen föllázad! „

Valóban, ha meggondoljuk, hogy azon félelem és rémület, mely akkor ezen ismeretlen és csaknem mindig halállal végződő betegség föllépésével még a legfölvilágosodottabb embereket is megragadta, oly nagy volt, hogy sokszor a legbensőbb családi kötelékek megszakadtak, hogy még az orvosok közül is sokan nem mertek a beteghez közeledni: senki sem tagadhatja, hogy ezen fejedelem nagy és nemes szíve ezen alkalomnál is bebizonyult, hogy szeretete népéhez határtalan volt. – Ezen példátlan, nemes tett egymaga is elégséges volna ezen császárnak örökké hálás emléket biztosítani népei szívében.

Most az út Schönbrunnba megint szabad lévén, Reviczkyhez siettem, ki engem eredmény nélkül biztatott, hogy vele menjek ki oda, ha majd ő is kiköltözött. Ez sántán jött elém és mosolyogva beszélt el, hogy odaérkezésekor a rémülés következtében rosszul érezvén magát, ágyba feküdt és hogy hideg lábait megmelegítse, melegített kőkorsókat rakatott lábaihoz, de ezek nagyon forrók lévén, lábait megégette.

Mikor másnap megint Schönbrunnba érkeztem, Reviczky tudatta velem, hogy ő fölségéhez kell mennem és ott személyes jelentést tennem mindenről, ami megbízásom ideje alatt előfordult.

Mikor ő fölsége előtt megjelentem, parancsolatjánál fogva részletes jelentést tettem – utazásomról

Pozsonytól egész Belgrádig és kiemeltem, mily pontosan teljesítette a zárvonalon a fölállított katonaság a legmagasabb parancsokat.

Midőn végeztem, a császár így szólt: „Lássa, egész utazása fölösleges volt, valamint az egész cordon fölállítása is, mely azon kívül még pénzbe is került, de meg kellett tenni sokak kívánsága következtében. – Stiftnak, aki mindig azt állította, hogy a kholerát elzárni nem lehet, igaza volt. Most igyekezzék – így végzé szavait – a kiállott fáradságokat kipihenni.” Es evvel legkegyelmesebben elbocsátott.

Pár hónapra rá ő fölsége parancsára Eperjesre utaztam.

A kholerának rettentően pusztító föllépése a legműveltebb országok központjában, mint Berlinben és Párizsban, csendzavarásokat idézett elő, – és hogy ilyenek Bécsben nem történtek, egyedül csak a császár főntebb említett magatartásának köszönhető; – annál inkább megmagyarázható az, hogy a kultúrában anynyira hátra maradt éjszakmagyarországi megyékben, ahol ezen betegség legelőször lépett föl, a rémület még nagyobb lévén, a lakosság műveletlen része hajmeresztő kegyetlenségeket és kihágásokat követett el.

A pórnépben azon nézet terjedt el, hogy az nrak, t. i. földbirtokosok, tisztviselők, orvosok stb. a népet méreg által akarják kipusztítani. Ezen tévhitben az erősíté meg őket, hogy véletlenül többen megbetegedtek vagy a már betegek közül többen meghaltak, amint azon gyógyszerert bevették, melyet a kormány az orvosok tanácsára ingyen kiosztott.

A parasztek csoportokban támadtak a nemesi kúriákra, ahol a tulajdonosokat és családjaikat kezökbe keríthették, azokat rettentő kínok közt kivégezték. – így például a férfiakat elevenen elásták, a nőket pedig itt részletesebben meg nem magyarázható embertelenségek után megölték. – A megyei tisztviselőket, kik a kormány megbízásából, az orvoságokat osztogatták, agyonütéssel fenyegették, közöttök az én régi, hú barátomat, Zsedényi Edét is, ki akkor szepesmegyei főügyész volt és csak úgy menthette meg magát, hogy miután egy kis gyalog hídon keresztül futott, azt maga után húznia és fölfordítania sikerült. – Hogy ezen rendzavarásoknak mielőbb vége szakadjon és talán azért is, hogy biztos tudomást szerezzen arra nézve, hogy bizonyos oldalról nem történnek-e izgatások, ő fölsége magát, Eötvös Ignác bárót s első udvari alkanczellárt küldötte ki, mint királyi biztost, nem pedig az abaújmegyei főispánt, a másik Eötvös bárót és nem is a helytartótanács küldötte ki, amint Horváth Mihály tévesen állítja.

Eötvös báró mellé D e s s e w f f y udvari titkárt és Kulmer báró udvari fogalmazót és a kellő katonai karhatalmat rendelték ki. A királyi biztos föllázadva azon kimondhatatlan kegyetlenségeken, melyeket a parasztek földesuraikon elkövettek, számtalanokat fölakasztatott. – Amint a császár a hóhér által kivégezetteknek nagy számáról értesült, azon parancsolatot küldötte hozzám, hogy rögtön utazzam el, a statáriumot szüntessem meg és a rendes perrendtartást állítsam helyre. – A császár így nyilatkozott: „Büntetni, szigorúan büntetni, igen is szán-

dékomban feküdt, de nem olyan mértékben, hogy úgy látszik, mintha a nemesség bosszút akarna állani; azért utazzék gyorsan és vigye Eötvösnek ezen parancsolatot.”

Négy nap éjjel-nappal utazván, későn este Eperjesre érkeztem; másnap reggelre három bűnösnek kivégeztetése volt elrendelve Zemplénmegye határán; ezeknek életét megmenteni akarván, Dessewffynek egész éjjel kellett utaznia az Ítélet végrehajtásának színhelyére, ahol még elég jókor érkezett meg a kivégeztetés meggátolására. – Arról, hogy bujtogattak volna, biztos tudomás szereszhető nem volt.

1832.

A kiküldött országos bizottság- munkálatainak megvizsgálása végett augusztus havára behívott országgyűlést az országban uralkodó járvány miatt a következő évre, t. i. 1832-re halasztották.

Időközben folyt a mozgalom a szükséges reformkérdések ügyében és már észlelhető volt, hogy Széchenyi István gróf ebbeli tevékenységének magvai termékeny földbe hullottak. – Amit ő „Hitel” és „Világ” című irataiban megpendített, mind azt az általa alapított „ kaszinó” és más egyesületek élénk vitatás alá vették és főképp az ifjabb nemzedékből számosan elkerülhetetlenül szükségesnek ismerték el.

Széchenyi gróf mint nagy emberismerő, igyekezett bebizonyítani, hogy a nemesség az úgyszólván tartatatlan kiváltságok föladása által anyagilag is nagy előnyökben részesülne; nemzetének büszkeségét ismerve, utalt azon nagy különbségre, mely hazánk hátramaradása következtében Magyarország és a nyugoti államok közt létezik; kiemelte ezeknek nagy-

fokú műveltségét. – Már akkor azon meggyőződést szerezhette magának, hogy törekvéseit számosak pártolják, mert „Stadium” című könyvében már akkor merte a többek közt a honpolgárok egyenlőségét, az általános adózást és a robot megszüntetését hangsúlyozni, ami által az egész ország ősi alkotmánya fölbomlott volna.

A sajtó, melynek Reviczky szabadabb mozgást engedett, szintén élénken megvitatta a reformok kérdését. – A megyékben, melyeknek az országos bizottság munkálatait elküldöttek, ezeket élénk vita tárgyává tették, és a követeknek adandó utasításokat előkészítették.

Az országgyűlést 1832. október 20-án a király személyesen nyitotta meg és én ő fölségétől azon megtisztelő parancsolatot vettem, hogy ezen az országgyűlésen is képviseljem a kormányt.

A viták egy szabad, országgyűlési újság követelésével kezdődtek, de ezen követelést úgy, mint 1830-ban, elejtették, miután Nagy Pál affölött úgy nyilatkozott, hogy oly szabad újságnak csak ott volna helye, ahol a szabadság általános, nem pedig egy arisztokratikus országban. Ezt a követ urak közt sokan belátták, de többen megragadták ezen olcsó alkalmat, hogy ezen követelés által a felső tábla és a kormány rovására népszerűsége tegyenek szert, amint ez később be is bizonyult.

Azon időben Kossuth Lajos először lépett a nyilvánosság elé. Miután az országgyűlési újságnak követelése meghiúsult, Kossuth Lajos azon gondolatra jött, hogy lithograhus sajtót szerez magának, melylyel az országgyűlési tudósításokat kellő szám-

ban kinyomatja és az országban szétküldi. Ez Bécsben szintén tudomásra jöven, elhatározták a sajtónak lefoglalását. Ezen parancs végrehajtására Zichy Ferencz gróf főlovászmester kapott megbízást. Zichy gróf Kossuthot a király nevében fölszólította a sajtó átadására s ezen parancsolatnak Kossuth rögtön eleget tett. – Zichy ezen „corpus delicti”-t egy délelőtt hozzám küldötte, mely alkalomnál azt számos fiatal ember kísérvén, élénken gesztikuláltak. Ezen fiatal emberek magaviselete, valamint azon heves föllépés, melylyel a követek közül többen egy dietális újságot követeltek, azon meggyőződésre hozott engem, hogy az országgyűlésen a kormány ezen föllépése ellen viharos fölszólalások lesznek; de a fiatal emberek a sajtó kíséretében hozzám megérkezve, moczcanni sem mertek, az országgyűlésen pedig ezen ügyet még csak szóba sem hozták.

Másnap, amint az agg Zichy grófot meglátogattam, elbeszélte nekem, hogy Kossuth Lajos még egyszer hozzá ment és miután neki elmondá, hogy munkálatai által anyját és testvéreit tartja fönn, ő indítva érezte magát a lithografikus sajtó megszerzése által tett kiadásokat neki bőven kárpótolni.

Ebbeli jelentésemre én Bécsből a Kossuthnak megfizetett pénz helyett utasítást kaptam a grófot arra figyelmeztetni, hogy ő a vett parancsolatot nem helyesen fogta föl; mert a sajtót egyszerűen le kellett volna foglalni és nem oly drágán megvenni; és Zichy gróf a kiadott összeget csak akkor kapta vissza, miután jelenttem, hogy a gróf ezen pénzt Kossuthnak csak utólagosan adta.

Kossuth most arra határozta magát, hogy jelentéseit levelek alakjában küldi szét. Ezen levelek írására több fiatal embert használt föl.

Azon szellemes, tiszta és helyes fölfogás által, melyet ezen alkalommal tanúsított, már akkor nem csak a fiatalságnál, de a követeknél is bizonyos tekintélyre tett szert; az utóbbiak kivált épen nem lehettek közönyösek az iránt, mily módon rajzolja le Kossuth Lajos nagy journalisztikus talentumával országgyűlési működésüket az ország és megyék előtt. – Affölkött támadt hosszabb vita, melyik ügyet vegyék legelőbb tárgyalás alá. A királyi előterjesztésekben első sorban az úrbéri, ezután a jogügyi, végre az adó- és tagosítási ügyek voltak fölsorolva. De a rendek, attól tartva, hogy a nevezett ügyek megoldása után az országgyűlést haza küldik, annélkül, hogy az országra nézve oly fontos kereskedelmi ügyek tárgyalás alá kerülnének: elhatározták, hogy az úrbéri operátummal egyszerre a kereskedelmi és adókérdéseket is tárgyalás alá veszik és abban állapotok meg, hogy csak akkor terjeszszék ezen ügyeket jóváhagyás végett egyetemesen ő fölsége elé, ha mindezen tárgyakra nézve a rendek és mágnások közt az egyetértés helyre lesz állítva. Hosszú vitatkozás után végre azt határozták, hogy első sorban az úrbéri és azután egyszerre a kereskedelmi és tagosítási törvényjavaslatokat tárgyalják, és az urbárium befejezése után a szentesítés végett mindjárt a trónus elé kerüljön. Az ebbeli, kidolgozott javaslat átvizsgálására bizottságot is küldöttek ki.

Alig kezdte meg ezen bizottság munkálatait, mely, meg kell vallanom, hogy föladatának nagy

buzgalommal felelt meg, mihez tartásomra nézve utasítást kértem Ő fölségétől; – hangsúlyoztam, hogy a magyar földesurak igazságszereteténel és jószívűségénél fogva a parasztok sorsa nem anynyira szomorú, mint más országokban; de minthogy az alattvalók kötelessége, valamint személyes viszonyuk földesuraik irányában törvények által tökéletesen szabályozva nincsen, olykor-olykor mégis előfordul, hogy terhes és igazságtalan nyomásnak vannak kitéve; azért a mostani alkalommal ő fölségének ezen hű alattvalóit is biztosítani kell a jövőre nézve is minden önkény ellen. „Önnek igaza van, így írt a fejedelem, támogassa a parasztokat, amennyire lehet és amennyire az igazság és méltányosság ezt megengedi.” Azon kívül azon nézetét sem hallgatta el, hogy az úri székeket nagy igazságtalanságnak tartja, melylyel megbarátkozni nem bír; mert az képtelenség, hogy a földesúr a maga ügyében bíró is legyen. Tehát szabad kezem lévén, valóban mindent elkövettem, hogy a parasztok sorsát javítsam, amiben barátaim, Nagy Pál és Somsich Miklós, és ezek közbenjárása által Bezeredy István melegen támogattak.

Míg a bizottság a föntemplített ügygyel foglalkozott, a karok és rendek más tárgyakat vitattak meg, úgymint a magyar nyelv, Erdély és a szerencsétlen lengyelek ügyét, de legelső sorban a valláskérdést azon jogos panaszokkal együtt, melyeket Magyarország protestánsai emeltek.

Már előbb említettem, hogy Reviczky a protestánsok ebbeli panaszait még 1828-ban jogosultaknak ismerte és ezek orvoslását kívánta; tehát

természetes, hogy ezen ügyet most oly erélyesen hangsúlyozták a rendek s Reviczky nagyon kívánta volna ezen kérdést végelhatározás végett a király elé hozni; Metternich berezeg is meg volt nyerve és később maga a császár is, kire az nagy hatást tett, hogy épen a katolikus követek legerélyesebben védték a protestánsok ügyét, míg a protestánsok maguk egészen hallgattak. Természetes, hogy ezen körülmények közt, mint Horváth Mihály történelmében említi, én is igyekeztem ezen ügyet a trón elé hozni; de meg kell vallanom, hogy a rendek igen helyesen cselekedtek, hogy a mágnások heves ellenállása miatt e kérdés megoldását alkalmasabb időre halasztották; mert nézetem szerint is, még akkor a végmegoldásra megérve nem volt, és a protestánsok mindazon jogos vívmányokat oly fokban meg nem szerezhették volna, mint ez pár évvel később, 1844-ben, Metternich herczeg által megtörtént.

Azon elvből indulva ki, hogy minden megtörtént dolgot igaz hűséggel írok le, de más munkák fölötti kritikától tartózkodom, már többször mellőztem oly valótlanságok megczáfolását, melyeket némelyek a legmagasabb körökben titkosan működő hatalmak felől az olvasó kör elé terjesztenek; de amit Horváth Mihály különben nagybecsű történelmében mond, hogy tudnillik Reviczky kancellár a császárt arra birta volna, hogy a bécsi rendőrminiszternek magyar ügyekbe többé belekeveredni nem volt szabad, és hogy a közigazgatásnak ezen ága, melyet a fejedelem is oly fontosnak tartott, szintén az ő (Reviczky) kezében központosuljon és hogy a

titkos rendőrség élére a királyi személynököt, Méreyt állította volna, már mégis oly nagy valótlanság, hogy ezt hallgatással nem mellőzhetem; mert az egészen a levegőből van kapva s oly élénk fantáziát árul el, mely bármely regényírónak is becsületére válnék.

De igaz az, hogy mikor valakinek előléptetéséről vagy kitüntetéséről volt szó, Reviczky előkelő férfiakat kérdezett ki az illetőnek múltja tulajdonságai és erkölcsisége felől és azon férfiak között volt Mérey úr is, kit teljes bizalomra méltó embernek ismert. Epen oly szent igaz az is, hogy a bécsi rendőrség Reviczky idejében is épen úgy járt el tisztében, mint azelőtt; – hisz magam sem nagyon kedvelt ember voltam a rendőrség előtt, mely engem, mint már említettem, többször gyanúsított a császárnál.

A jól rendezett titkos rendőrség az országgyűlés idejében Ferstl nevezetű egyén vezetése alatt állott. – Ferstl katonatiszt volt és még az utolsó háborúban is részt vett, ő 1848-ig minden országgyűlésre eleinte császári, később udvari tanácsosi cím alatt volt kiküldve.

Ferstl rendelkezése alatt oly egyének állottak, kik vagy kiválóbb személyek tetteinek fölfigyázásával voltak megbízva, vagy olyanok, akiknek föladata volt a fönnforgó politikai kérdések fölött véleményt adni.

Az először említettek közt csak azokat ismertem, kik személyemről tettek jelentéseket és pedig úgy kaptam felőlök tudomást, hogy ő fölsége személyem iránti rendkívüli, kegyes bizalma által indítva, ezen jelentéseket Martin udvari tanácsos által, amint már

említettem, egyszerű tudomás vétel végett nekem kiadatta. Ezen uraknak egyike később a hivatalnokok hierarchiájában magas állást foglalt el és még ma is él.

Az utóbbiak közt, kik egyes személyekkel nem foglalkoztak és csak az országgyűlésen nyilvánuló, magasabb politika és szellemi irány fölött adtak véleményt, három szép tehetségű, városi követ volt; kettő köztök városbírói és egy polgármesteri tisztet viselt; végre két tökéletesen megbízható egyén a fő-postahivatalnál az ügynevezett fekete kabinetet vezette. Ezek fölbontották oly személyek leveleit, kiknek szándékait és nézeteit ismerni akarták. Ez oly eljárás volt, mely akkoriban minden, még alkotmányos államban is divatozott.

Az előbb említett városi követek, valamint a postán alkalmazott egyének egyike, talán mert Reviczky nagy befolyását és ő fölségének személyem iránti kegyes indulatát ismerték, tehát velem is jó lábon akartak állni, irántam rendkívüli ragaszkodást tanúsítottak, úgy hogy minden meghagyásról, amelyet főnöküktől kaptak, vagy minden fontosabb eseményről tudósítottak. – így történt, hogy valahányszor fölszólították őket, hogy valamely ügyről véleményt adjanak, azt velem közölték, én pedig az iratokat azon ürügy alatt, hogy majd elolvasom, mindig magamnál tartva, azokat embereim által gyorsan leírtam, sokszor észrevételekkel is elláttam és futár által Reviczkynek elküldöttem, aki nem késett azokat ő fölsége tudomására juttatni.

A császárnak ez sok tréfát csinált; mert számtalanszor megtörtént, hogy az úgy sem nagyon tévé-

kénynek ismert Sedlniczky gróf, a legfőbb rendőrségnek főnöke, néha egy héttel későbbben fontoskodó, hivatalos arccal ő fölségétől audienciát kérván, megjelent avval, hogy igen fontos kérdésekről kíván jelentést tenni; ő fölsége pedig már mindenről értesülve, oly kérdéseket intézett hozzá, melyek Sedlniczkyt nem kevés zavarba hozták.

Ezen eljárásom, mely által magamnak új és hatalmas ellenségeket szerezhettem, minden esetre veszéyes volt, de bíztam ő fölségének rendkívüli bizalmában és abban, hogy Reviczkyn kívül erről senkinek sincs tudomása, azért csodálkoztam, midőn tisztelt barátom, Pulszky Ferencz „Életem és korom” című munkájában arra vonatkozó észrevételeket találtam.

Midőn a legközelebbi alkalommal szerencsém volt ő fölségének az országgyűlés folyama alatt személyesen jelentést tenni, azon parancsolatot vettem ő fölségétől, hogy ezen perctől kezdve közvetlenül őhöz intézzem jelentéseimet és a kabinet igazgatója, Martin meg volt bízva, hogy ezen jelentéseket a császárnak azonnal átadja és a netaláni kérdéseket hozzám azonnal eljuttassa.

Ezen rám nézve anynyira megtisztelő parancs után számtalanszor tettem jelentéseket ő fölségének, melyeket ő oldaljegyzetekkel ellátva, nekem visszaküldött. – Ezen jegyzetek a napi renden levő ügyek- és személyekre nézve sokszor igen fontos és titkos kérdéseket is tartalmaztak.

Ezen parancsolatról atyai barátomat, Reviczkyt értesítettem, ki arra ezt felelte: „Azon nem csodálkozom, mert a császár már téged jobban szeret, mint engem.”

Vége 1833-diki május havában az országos bizottság az úrbéri javaslat átvizsgálását befejezte. A rendek ezt köz vetetlenül tanácskozás alá vévén, oly szabadelvűséggel jártak el, mely a magyar nemesiségnek nagy becsületére válik.

A parasztek számára mind anyagi, mind erkölcsi irányban tetemes engedményeket hoztak javaslatba, melyeket a két tábla közt folyt hosszú és heves harczok után ő fölsége elé terjesztettek.

A legfőbb elhatározás nem felelt meg a várakozásnak és új vitatkozásokra adott alkalmat.

Az anyagi engedményeket teljesen elfogadta a korona azon indítvány kivételével, hogy a jobbágy, ha már a parasztek tulajdona után járó terheket a földesúrtól megváltotta, képes legyen magának örök időre is szabad birtokot szerezni. Ezt a rendek örökváltásnak nevezték, melyre és több oly intézkedésre nézve, melyek a jobbágy személyének és birtokának biztonságát czélozták, kikerülő feleletet kaptak, avval indokolva, hogy az ebbeli intézkedéseket egy más rendszeres munkálatban kell megvitatni és meghatározni.

Ezen legfelsőbb elhatározásban a következő eh' volt hangsúlyozva: „Ő fölsége kívánja, hogy minden alattvalója, tehát az oly nagyszámú parasztesztály is, nem csak földesura, de mindenki irányában is személyére és birtokára nézve biztosítva és védve legyen.” Ezen elvnek az urbárium újabb megvitatásánál a rendek Deák Ferencz indítványára, bőven eleget is tettek.

Megvallom, hogy ismerve ő fölsége szándékát, mely szerént ő a parasztek jólétét, amennyire csak

lehet, emelni kívánta, az említett elhatározás, mely épen nem tagadólag, de kitérőleg hangzott, engem nem csak meglepett, de azon aggodalmat is gerjesztette bennem, hogy ő fölsége ebbeli szándékait nem jól fogtam föl, tehát eljárásom az országgyűlésen azoknak meg nem felelt. – Bécsbe siettem, hogy ő fölsége előtt ezen aggodalmakat tolmácsoljam. A császár azt mondta, hogy ő eljárásommal teljesen meg van elégedve, de minden oldalról aggodalmakat nyilváníttak előtte, hogy az országgyűlés ebbeli indítványa, főkép az örökváltság által egy új, még nem ismert népes osztály létesülne, s ezen gyors változás által könnyen zavarok támadhatnának. - Erre én azt feleltem, hogy a parasztok szegénysége a magyar államban az adó és földesúrnak teljesítendő terhek következtében oly nagy, hogy még 50 esztendő múlva is azoknak századrésze anynyit sem fog megtakaríthatni, hogy magát földesurától megváltsa, tehát gyors fordulattól tartani nem lehet; holott, ha a parasztságnak azon lehetőséget nyújtják, hogy szabad birtokossá lehessen, ezen nagy czél elérése őket takarékoszágra fogja sarkalni. „Ha az ügyet ezen oldalról bíráljuk, Önnek teljes igaza van; de hisz az országgyűlés az urbárium fölötti vitát még be nem fejezte, és lesz még alkalom ezen tárgyra visszajönni; ha a rendek indítványukat fönn tartják, majd látni fogjuk, mi lesz a teendő.” Így szólt a kegyes fejedelem.

Pozsonyba visszaérkezvén, minthogy a császár ezen nyilatkozata fölött a titok megóvását hangsúlyozta, egyedül meghitt barátommal, Nagy Pállal beszéltem, de ez a vita hevessége által elragadtatta

magát s odaült, hogy „nem a kegyes, nemesszívű király, de a hatalmas oligarkhák által szorongatva, a kormány tagadta meg a törvény helybenhagyását.” Nagy Pálnak ezen szavait hallván, megrémültem, félve a kompromisszióktól, mert Bécsben jól ismerték benső viszonyomat Nagy Pállal. Elénk szemrehányásokat tettem neki.

Nagy arra azt felelte, hogy az országgyűlés kezdetén alkalma volt ő fölségével személyesen beszélni, tehát nem követett el indiskreciót, mert a király azon alkalommal hangsúlyozta, hogy szándéka a parasztok sorsát javítani és biztosítani, miáltal nyilatkozatára jogosítva érezte magát. Ezen alkalommal beszédjét magyar és német nyelven írva nekem átadta, alkalmasint azért, hogy azt Bécsbe küldjem. – Ezen leírt beszéd még mindig birtokomban van és én azt oly érdekesnek tartom, hogy itt szóról szóra idézem, mert Nagy Pál tünemény volt az akkori időben:

Nagy Pál beszéde.

„A Méltóságos Elölő Úr által ezen 5-ik törv. czikkely 2-ik §-ának foglalatra ellen tett kifogások mind azon föltételen alapulnak, mintha mi most egy új, eddig ismeretlen törvényt akarnánk alkotni. Én azonban azt állítom, hogy egyedül egy hazánk alkotmánya kezdetétől fogva minden időszakokban divatozó törvényes szokást akarnak nyilván kifejezni, amit utóbb beszédem folytában bővebben ki fogok magyarázni.

Ha őseink akkor, midőn ezen földet elfoglalták, makacson ragaszkodtak volna halványaikhoz, törvénykivüli életök módjához, vérontó, rabló systemájokhoz és nem alkalmaztatták volna magokat azon új, európai társaság törvényeihez, melybe léptek, vajon állana-e még most is scythiai rendtartásunk?

Különös és figyelemre méltó dolog az, hogy ezen ázsiai, a Kaukázus bércei közüli jövevény csoport Európának minden, már akkor a műveltségnek sokkal magasabb lépcsőin álló nemzetei közt a legelső volt, mely magának törvényes alkotmányt szerzett.

Akár első királyaink bölcseségének, akár külföldi befolyásnak, akár különös isteni gondviselésnek köszönjük, elég hogy eleink minden vérontás nélkül már ezelőtt 800 esztendővel konstitúciót alkottak, melyhez más, műveltebb nemzetek csak később jutottak, némelyek pedig éppen csak a legújabb időkben ezer veszedelmek közt jutni törekednek.

Mióta ezen mostani országgyűlésnek legelső híre futamodott, minden jó hazafinak az vala óhajtása, hogy szeretett hazánk, mely már a konstitúció első megszerzésében oly szerencsés vala, most ismét megtartván azt, ami jó, módosítván, ami módosítandó, elvetvén, ami az időnek lelkével, a kifejlett emberiség jussaival, a közvéleménnyel többé meg nem fér, oly szerencsés legyen, hogy minden vad erőszak és vérontás nélkül új szövetségre lépven Európának nemzeteivel, konstitúcióját részben az új világ törvényeihez alkalmaztatva, úgy alapítsa meg, hogy unokáink ótalma alatt ismét boldog 800 esztendőt élhessenek.

Ezen problémát nagy részben szerencsésen megfejtették a KK. és RR., midőn a Méltóságos Fő

Kendekkel egyetértőleg az úrbéri 5-ik törv. cikkelyének 2-ik §-át alkották; mert ez az az egyetlen egy szelíd mód, mely által a régi feudális szolgából a földes úrnak minden rövidsége, a tulajdonnak minden sértése nélkül lassankint és csöndesen az újabb világnak szabad polgárává válik.

Ezen cikkelynek törvényesít és ét nem fölséges urunk, hanem a kormány megtagadta, mert ezek nem mindenkor foglalandók össze. Gyakran a legjobb királynak jósága nem győz kifogni az őtet körülálló, és a kormányra nagy befolyást gyakorló oligarkhák rosszóságán. Egyébiránt minthogy a törvényhozó hatalom a fejedelem és nemzet közt föl van osztva, mindegyik résznek engedni csak akkor kötelessége, midőn az ellenfél által fölhozott okok fontossága által meggyőztetik; mind a két résznek pedig kötelessége, abban megegyezni, ami a közjónak előmozdítására legcélszerűsőbb.

Hogy a Tettes KK. és RR. ezen kötelességnek e kegyelmes királyi válasza nézve híven megfeleltek, midőn az abban előadott okoknak engedvén, majdnem egész tartalmát elfogadták, azt hiszem, fölséges urunk is el fogja ismerni, – és ugyanazért viszont ezen javallat törvényesítés ét az általunk támogatására alázatosan fölterjesztendő okok következtében meg nem fogja tagadni.

Ezen javallt törvénycikkelynek első nyomdokát és mintegy csiráját már feltalálják Sz. István király 2-ik könyve 17-ik cikkelyében, mely azt rendeli, hogy ha valaki szolgáját irlalmasságból fölszabadítja, azt többé szolgává tenni senkinek szabad ne legyen. – Jól tudom, hogy az ellen azt lehet vetni, hogy

ezen törvény elavult és hogy csak a szolga személyéről szól, most pedig a jobbágytelki állományról legyen a kérdés; – de erre az a felelet, hogy ha már ezelőtt 800 esztendővel, midőn az emberiség méltóságának még képzelete is alig vala, ily szelíd törvény hozattatott, hogy lehet most bármely szolgaságnak örökké való tartását törvényesíteni.

Továbbá igaz, hogy ezen törvény csak a szolga személyéről szól; de az akkori időkben és mindaddig, míg az örökös jobbágyság el nem törültetett, hazánkban a szolganak személye az urának szinte oly vagyona volt, mint most telki állománya.

Ha ezen Szt. István törvényét tovább olvassuk, látjuk, mily jóságos és az Istennek tetsző cselekedetnek tartotta légyen, azt már első sz. királyunk, midőn azt rendelte, hogy azon esetre, ha valaki szolgájának szabadságot ígér és ígéretének teljesítése előtt elhal, özvegye megholt férje lelki szabadítása végett fogadását betölteni köteleztessék.

Figyelmeztesse bátorkodom arra tenni a Főtisztelendő Egyházi Rendet, mely nagyszámú, az örökkelvalóságban hűtelenségökért szenvedő férjeknek lelkei szabadulnának meg, ha az egyházi rend minden jobbágyait az 5-ik urbáriális törv. cikkely szerint fölszabadítaná?

De továbbá az Arany Bullának, melyre szabadságunkat leginkább szeretjük alapítani, 19-ik cikkelye, melynek címje „De libertate Rusticorum” azt rendeli, hogy a jobbágyok és jövevények csak Szt. István által nekik adott szabadságok szerint tartozzanak szolgálni; amiből csak az következik, hogy már Szt. István király és később 2-ik András

alatt is voltak különös szabadságokkal bíró jobbágyok és kolóniák.

Ha ezen fölhozott, régi törvények nem épen egyik is a most javalt törvényczikkelylyel, de legalább lelkök csak azt mutatja, hogy már az akkori törvényhozás is kívánt a szolgáltnak fölszabadítást nyújtani s egyszersmind arra ügyelni, hogy a föl-szabadultak többé szolgálásra ne jussanak.

De habár ezen törvények semmit sem jrróbalnának, mutasson az ellenfél törvénykönyvünkben egy oly cikkelyt, mely által a földesúr jobbágyainak fölszabadításától világosan eltiltatik.

Mivel azonban hazánkban kétféle törvény divatozik, t. i. az írott és a szokásbeli; az elsőnek hiányában szükségképen a másoknak útmutatását köteleztetünk követni.

A szokásról a VI. Prologialis cikkely így szól: „*Consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex*” – a XI. Prolog, cikkely pedig azt mondja: „*Consuetudo est legum interpres optima, ideo lege existente dubia, debemus recurrere ad consuetudinem.*” Hogy pedig a jobbágyoknak földesuraik akarátja hozzájárulásával való örökös fölszabadítása hazánk minden időszakaisaiban divatozott, azt mutatják Budapesttől kezdvén Aradig az időszakazonkint fölszabadult királyi városok, melyeknek természetesen már előre a földesúri hatalom alól tökéletesen és örökösen föl kellett szabadulni; mutatják hazánk szabad distriktusai és számos privilégiait mezővárosai; mutatják a nem régen föl-szabadult, muraközi helységek, Nyír-Egyház, és az épen most szabaduló Sáros-Patak; – mutatják végre

azon számtalan örökös kontraktusok, melyek a kormány által mind az úrbériség behozatala alkalmával, mind azóta eddig szorgosan pártoltattak.

Hogy pedig ezen szokás azon három tulajdonsággal, melyek a Prolog. 10-ik cikkely szerint a szokást törvényesítik, t. i. „ut sit rationabilis, proscripta, et frequentia actuum, propulo nota” – teljes mértékben bír, arról talán soha senki sem kételkedik.

Mivel pedig ez illetén szokás még az előbbi világos, írott törvényt is megsemmisíti: anynyival inkább törvény gyanánt szolgál az írott törvény hiányában.

Ezen élő és századok óta gyakorolt törvénynek eltörlésére nem elegendő tehát az 5-ik cikk 2-ik §-a törvényesítésének megtagadása, hanem egy új, világos, tilalmazó törvényt szükséges alkotni, mert a 2-ik Prolog, cikk. 2-ik §-a nyilván ezt határozza el: „Quando lex praecedit, deinde sequitur consuetudo contraria legi, tollit legem praecedentem – dum autem praecedit consuetudo, et sequitur lex generalis contraria, tollit consuetudinem praecedentem.

Jerünk tehát, és alkossunk az 1834-ik esztendőben egy oly törvényt, melynek címje légyen: „A jobbágyi szolgaság Magyarországon a világ végéig fog tartani”; foglalatja pedig: „Ha a jobbágy földesúrának örökös kiváltása végett bár anynyi készpénzbeli tőkét akarna is letenni, melynek kamatajai esztendei szolgálatjának értékét fölütik, vagy sokkal is fölülhaladják, és habár ebben a földesúr világos haszna tekintetéből önkényt megegyezne is: ezzel keményen tilalmaztatik – mert a jobbágyi szolgaságnak Magyarországon a világ végéig kell tartani.”

De ha továbbá ily törvényt a jelen világnak bámulására csakugyan még is alkotnánk, vajon lehetne-e állandóságát remélni, és lehet-e okosan azt gondolni, hogy e jelen állapot, melyben a nép a maga nagy kárával, a földesúrnak csekély hasznával, a nemzeti szorgalomnak tetemes hátramaradásával bizonyos esztendei munkákra és adózásokra köteleztetik, még sok ideig fönnálljon, – ezen állapot mondám, melyet Európának bölcsei nem csak filozófiai, hanem egyszersmind status gazdaságbeli és privát gazdaságbeli tekintetből régen kárhoztatnak – ezen jobbágyi állapot mondám, melynek eltörlését minden tartományokban előmenetel, jobb-lét és virágzás követte, lehet-e, ismételem, ily állapot örökös fönnállását józanon várni?

A megáradt tengernek habjai egész tartományt elborítanak: egy gyermek egy árkus papirossal akarja fölfogni az ötet elnyelő elementumot!

A tűznek lángjai egy roppant várost egy szempillantásban megemésztenek: egy más gyermek egy gyűszű vízzel siet a pusztító tűznek oltására!

Egy rettentő földindulás a hatalmasok palotáit porrá rázza: egy harmadik gyermek szeget üt a földbe, hogy többé ne ingadozzon!

Egy dühös éjszaki orkán azon büszke tölgyeket, melyeknek árnyékában sok ezer kisebb plánták, a napnak jóltevő sugaritól megfosztva, századok óta hervadtak, egyszerre a földre teríté: egy negyedik gyermek hálót terjeszt ki a szélvésznek elfogására!

A közvélemény villámsebességgel terjed széles e világon: a magyar arisztokrácia egy kis úrbarialis törvényczikkelylyel gátolja előrehaladását!

De ha bizton lehetne is várni egy oly törvénynek állandóságát, melyet a legvadabb és sötétebb századokban sem alkottak eleink, vajon igazságos volna-e ennek alkotása? Megérdemli-e azt az adózó nép, hogy egy ily, a szabadságnak minden édes reményét örökre elfojtó törvény által büntetessék? Ki ítélné erre érdemesnek? A szab. kir. városok, melyeknek lakosait természetnyelveivel táplálja és kiknek a tölök nyert készpénzt műveikért nyomban ismét visszaadja?

A nemes rend, melynek mezején 800 esztendő óta kezeit véres verejtékben mossa – kinek oldala mellett a régiebb időben mint portális katona vitézül harezolt – aki helyett a rendes védelem terhét most egyedül maga viseli?

A papság, melynek roppant jószágait szinte 800 esztendőök óta műveli, és tulajdon természetnyelveiből tizedet ad?

Vagy a kincs, melynek kincstárait egyedül maga tölti, melynek katonáit oly tetemes veszteséggel egyedül maga tartja – melynek hadi seregét izmos fiaival pótolja?

Vagy most dicsőn uralkodó királya, kinek trónusa fönntartásáért az utolsó, véres, francia harcban több száz ezerén éltöket oly dicsőn áldozták?

„Non his Juventus orta parentibus infecit aequor sanguine punico et ingentem cecidit Antiochum, sed rusticorum mascula militum proles, sabellis data ligonibus versare glebas et severae matris ad arbitrium recisos portare fustes.”

A zsidók és görögök, kik ugyan ezen háborúban a kincstárt csalták és rabolták, most az ily-

formán szerzett pénzekből azon jószágokat vásárolják, melyeket a törvény nemtelen vitézeknek megnevesítésére rendelt – a szegény adózó pedig, ki e háborúból a sebeknél egyebet nem szerzett magának, még attól is eltiltatik, hogy keservesen gyűjtögetett pénzéből oly nyomorult tulajdont szerezzen, melyen minden közterhek viselése kirekesztőleg fekszik!

De lia végre minden igazságnak félretételével csakugyan alkotnánk egy ily törvényt, vajon tanácsos-e ezt cselekedni politikai tekintetből?

Gondoljuk-e, hogy hazánknak mostani népe még általánosan azon régi tudatlan nép, mely gondolkodni nem is tud, nem is bátorodik s melynek kebelében soha emberi érzések nem is gerjednek? Hát vajon mi magunk is a régiek vagyunk-e? Őseink beszéltek-e a miniszterek responsabilitásáról, a sajtó szabadságáról, budgetről? – Ne csodáljuk tehát, hogy a nép is legalább egy részben gondolkodni kezd. Jó szelíd nép ez; 8 század óta csöndesen viseli magát, de irtózva és elkeseredve szemléli napról napra szaporodni azon minden renden lévő seregeket, kik mind abból akarnak élni, amit ő az esztendő folyta alatt tíz körmével csikar ki a földből és kérdezni kezdi, hogy vajon ennek épen úgy kell-e lenni és örökké maradni?

A nemesség azt kiáltja: szolgálj, fizess, mert én vagyok az összes földművelők ura „Omnis terrae proprietatis ad Dominum spectat”. Jól van uram, mondja a földművelő hódolva, a földurának elismerlek, de minek utánna az Istent, ki e földet teremtette, csakugyan még közelebbről illeti annak tulajdona, ezen Isten pedig, ki a madarat a levegőbe,

a halat a vízbe teremtette, engemet e földre rendelt; csakugyan kell nekem is valamely csekély jussomnak itt lenni; mert ha ezen magyar földön nem lehet biztos maradásom, más országban még kevesebbé tarthatok arra számot s így végre „in concava luna” volna a helyem.

A katona azt kiáltja: fizess, tarts, ruházz engem, mert én védlek. Igen szívesen, felel a földművelő, mert a katonai rendet, melyben fiaim is vitézkednek és mely tulajdonunk védelmére szükséges, fölötte tisztelem; de anynyira szaporodik a védelmezőknek száma és oly czifrák köntöseik, hogy a tartásukra szánt adónak megfizetése, és a deperditákból rám származó veszteség után alig marad valamim s így rám nézve alig van mit védelmezzem katona uram.

A tisztviselőknek roppant serege szinte így beszél: fizess, mert én pöréidben ítéletet hozok, és a jó rendet fönntartom. – Helyesen, felel a földművelő, de már anynyi a bíró, prókátor és minden renden lévő tisztviselő, hogy minden pöréimnek elvesztéséből és némely talán támadható rendetlenségekből közel sem vullanék anynyi kárt, mint amit a jó uraimnak fizetni kényszerítettem.

A papok sem hallgatnak el, hanem szinte azt ismételik: fizess, szolgálj, mert én üdvözítelek. - Szent dolog az főtisztelendő uram, nincs senkinek nagyobb szüksége az üdvösségre, mint nekünk nyomorultaknak, kik a földi javakból úgy is csekély részt veszünk: csak az a kérdés, ha vajon nem lehetne-e valamivel olcsóbban üdvözülni?

Ily helyeztetésében a népnek, mivel az, amit az 5 javalt törvénycikkelynek 2-ik §-a tart

soha világos, írott törvény által nem tilalmaztatott;

mivel a divatozó nyilvános és törvény erejével bíró szokás mellette harczol;

mivel az igazság, az isten és természet törvénye, a hazának előmenetele és virágzása ezt kívánja;

mivel a közvélemény és más tartományok tapasztalása ezt valósítja, a cirkuláris redakciót partolom – a királyi választ el nem fogadom és Horatiusnak azon intésével fejezem be beszédemet: „Injurioso ne pede prorues stantem columnam, neu populus frequens ad arma cessantes, ad arma concitet, imperiumque frangat.”

Ezen rendkívüli ember magas kort ért el, és egészséges testalkatánál fogva még néhány évig élhetett volna barátai öröme, ha valami rendkívüli esemény halálát nem okozza vala.

Köztudomás szerint Nagy Pál kurátora volt a Pálffy Ferencz gróf vagyonára tett szekvesztrumnak, s mint ilyen köteles volt előbb a nagyszombati, kerületi táblának, Bach idejében pedig az ottani királyi törvényszékeknek működéséről kimutatást adni.

Amint Pálffy Ferencz gróf meghalt, annak fia öt 36,000 frtnyi összeg erejéig a mödlingeni járásbírósnál bepörölte. Nagy saját házában lakott Inczesdorfban. Azon véleményben, hogy az erre vonatkozó kompetens fórum a nagyszombati kerületi tábla s ezért a mödlingeni járásbírósnak meghívásának eleget nem téve, kontumálták a főntebbi összeg erejéig.

Ezen ítéletet a végrehajtás követte, és mivel Nagy még mindig erősen vonakodott a mödlingeni

járásbírószéket erre nézve fölvilágosítani, hogy ezen ügyben egyedül a nagyszombati, kerületi tábla a kompetens fórum és ezen összeget le nem fizette, Pálffy ügyésze, ha jól emlékezem, dr. Budinszki indítványára a bécsi adósok börtönébe zárták.

Ezen csapásról Nagy leánya által értesülve, azonnal Jósikához siettem, és evvel herceg Eszterházy Pálhoz, ki Apponyival egyesülten 24,000 ft. tett le, a hátralevő 12,000 forintnyi összeget a minden nemesebb tetre mindig kész s ezért köztisztelőben álló bankár, Schey Frigyes, nekem azonnal kézhez szolgáltatotta.

Ámbátor az összeg néhány óra alatt elő volt teremtve mégis néhány nap telt el, míg a fogságból való kibocsátása megtörtént.

Rövid idő múlva fölkeresett Nagy Bécsben, nagyon kérve, hogy halála után gyermekeiről hű barát gyanánt gondoskodjam, és alig hogy ezen kívánságát nyilvánította, gutaütéstől érve, összerogyott.

Lakására vitték a Frankfurt városához címzett vendéglőbe és amint én őt egy óra múlva meglátogattam, láttam, amint ápoló leányának mosolyogva a szekrényre intett; én azt kérdezvén, hogy mit kíván a beteg, könnytelt szemekkel beszélte a leány, hogy Nagy, mióta a fogságból hazament, naponkint szeszes italokat vesz magához, és ha őt az ember az ezen szeszes italok rendetlen élvezéséből származó kárra figyelmezteté, egyedül azt válaszolá: „Hagyjatok békében; ember más nemzetből, ha ily csapás érné, sírna; a magyar iszik.” – Másnap meghalt. Számadásai a legnagyobb rendben voltak és a

36,000 forintnyi összeg minden ellenkezés nélkül vissza lőn fizetve.

Aggodalmam Nagy Pál nyilatkozata miatt alaptalan volt, sőt rövid időre rá Reviczky Bécsbe hivatott és nekem azt mondotta, hogy Ő fölsége engem udvari tanácsosi ranggal kabinetjébe akar venni.

Reviczky ő fölsége előtt hangsúlyozta, hogy én az évek folyama alatt az országgyűlési viszonyokkal és személyekkel annyira megismerkedtem, hogy eltávozásom onnan annak bezárása előtt a közügyekre nézve káros volna. A császár megmaradt ammellett, hogy Reviczky affölött velem beszéljen és én megállapodásunk felől személyesen tegyek jelentést.

Ő fölsége előbb jelenvén meg, engem következő szavakkal fogadott: „Beszél a kancellárral ön iránti szándékom fölött? O azt hiszi, hogy a legmagasabb szolgálat érdekében ön még az országgyűlésen maradjon.” – „Igenis, Fölséges Uram, beszéltem, a kancellárral, azon engem boldogító” – „Csak hagyja azt, – vágott közbe a kegyelmes király - és tegye hát meg Reviczkynek kívánságát és maradjon az országgyűlésen, ez úgyis már 3 éve tart és nem sokára be lesz zárva, aztán mindjárt az új szolgálatba lép.”

Később a császár, amint ezt Pulszky barátom érdekes irataiban említi, Reviczkynek jó kedvében tréfásan azt mondotta: „Irigylem öntől fiatal barátját.”

A császárnak rendkívül kegyelmes elhatározása nagy föltűnést okozott és élénk beszélgetésekre adott alkalmat, mert én csak 7 évi szolgálatom után, másfél esztendő előtt udvari titkár lettem és most már

udvari tanácsosnak voltam kijelölve, akiknek sorába akkori időben csak megöszült férfiakat vettek föl.

Ekkor utoljára lévén szerencsém a császárral beszélhetni, mert rövid időre rá ő fölsége egészen váratlanul és rögtön jobblétre szenderült, mély fájdalom, melyet ezen veszteség fölött éreztem, a legnagyobb volt életemben.

Mindenki, akinek alkalmá volt Ferencz császárral többször érintkezésbe jönni és beszélni, irányában a legbensőbb, őszinte gyermeki szeretet- és ragaszkodásra érezte magát ellenállhatatlanul kényszerítve. Az egyenes lelkűség, az igazságszeretet, a hű kötelességérzet és azon nemes törekvés, hogy népeinek valódi atyja és jótevője legyen, oly meggyőzőleg világolt ki minden szavából, hogy az említett érzelmek elől senki sem zárkozhatott el.

Sokan állítják, hogy Ferencz császárnak legyőzhetetlen ellenszenve volt minden újítás és reform iránt az államéletben és bizalmatlansága következtében a titkos rendőrség az ő uralkodása alatt nagy szerepet játszott. De aki komolyan megfontolja, hogy Ferencz császár a világtörténet legvéresebb forradalmának szörnyű benyomásai alatt fejlődött; hogy ő mindazon lázadásnak, rémes királygyilkolásnak, melyeket a féktelen, francia nép és annak vezérei végbevittek, nem csak egykorú tanúja volt, de ezek következtében uralkodásának első húsz éve alatt a legrettenőbb veszélyeken is kellett átesnie, a legkeserebb tapasztalatokat átszenvednie; aki – mondom - mindezt meggondolja: annak azon meggyőződésre kell jutni, hogy ő jószívűségénél és jellemének egyszerűségénél fogva nem uralkodási vágyból, de azon

legbensőbb meggyőződésből ragaszkodott rendszeréhez, hogy azáltal legcélszerűbben mozdítja elő a monarchiának üdvét.

Ferencz császár az alkotmánynak és szabad sajtónak hiányát azáltal vélte pótolni, hogy ő, mint már említettem, minden, csak némileg fontosabb ügyet is a legalsóbb hivataltól egészen a legfelsőbbig véleményadás végett kiadott és azon fölül még a néha eltérő vélemények fölött a bizalmát bíró férfiak nézetét is kihallgatta; magasabb személyek túlkapásait és erőszakoskodási kísérleteit azáltal vélte megakadályozni, hogy a legkisebb alattvaló is könnyen hozzá juthatott és azoknak jogos panaszait orvosolni mindenkor készen volt.

Erre vonatkozólag ezer meg ezer eset közöl csak egyet kívánok említeni.

A főkancellár, Reviczky gróf, a királyi kegyelem és hatalmának tetőpontján állott, midőn egy fogalmazói gyakornokot – Barich volt a neve – az előléptetésnél mellőzött, noha a sorban legerősebb az illetőnek kellett volna. Barich rögtön kihallgatást kérvén, amint az sokszor történt, panaszt emelt hatalmas főnöke ellen. – A császár Reviczkyt magához hívatta és fölvilágosítást követelt tőle az ügyről. Reviczky azt felelte, hogy az udvari kancelláriánál nem mindig a szolgálati éveket, de a tudományt és tehetséget kell figyelembe vennie. A császár erre így válaszolt: „Ha Barich egészen haszonvehetetlen, hát nyugalmazza vagy helyezze át oly állásba, melynek megfelelő lehet.” – A jószívű kancellárnak azon észrevételére pedig, hogy Barich nem épen egészen haszonvehetetlen, a császár ezt mondta: „Akkor tovább

ne törődjék vele és nevezze ki a legközelebb ürese-
désbe jövő, fogalmazói állásra.”

Ferencz császár uralkodásának első szakasza
anynyira viharos és eseménydús volt, hogy vak
bizalommal az emberiség iránt nem viselkedhetett,
tehát természetes, hogy mindenkire vaktában nem
lehetett bizalma annélkül, hogy előbb szigorúan
megvizsgálta és tisztán kiismerte volna; de az, aki
egyszer bizalmát megnyerte, biztos lehetett arról,
hogy azt tőle többé meg nem vonja.

A titkos rendőrségnek működése abban találja
magyarázatát, hogy a császár értesülni akart minden-
ről, ami előfordult. Hogy ezáltal senkisémmé lehetett
megkárosítva, azt már az is biztosította, hogy
mielőtt valamire elhatározta volna magát, több,
bizalmát bíró férfiút kihallgatott. Erre nézve a
császárnak egy jellemző észrevételére emlékezem,
melyet Metternich herczeg előttem mélyen meghatva
beszélt el.

Sedlniczky gróf, a rendőrség főnöke, egy alkal-
lommal azon jelentést tette, hogy a bécsi polgárok
a bor- és sörházakban a nagy adók miatt szitko-
zódnak. A császár arra így felelt: „Lássa kedves
Sedlniczky, fizetni senkisémmé szeret; de ők mégis
fizetnek, mert elismerik azt szükségesnek; hagyja
őket szitkozódni; én a derék bécsieket, kik áldozat-
készséges hűségöket anynyiszor tanúsították, mindig
szeretni és pártolni fogom.”

Ha Ferencz császár fölött egy észrevételt koczkáz-
tatni szabad volna, ez csak abban állhatna, hogy
mivel mindent tudni, mindent megvizsgálni és min-
denről határozni maga akart, az idő hiánya miatt néha

fontosabb ügyek is késedelmet szenvedtek és ami még sajnosabb, a császár ez által maga magát emésztette. De ezen eljárása csakis élénk kötelesség-érzésének és azon vágyának tulajdonítható, hogy népeire és a monarkhiára nézve mindenben a leg-üdvösebbet akarta biztosítani.

Ma a fölvilágosodásnak korszakában élünk; az uralkodó és a nép majdnem egész Európában közösen hozzájárul az állam boldogságának előmozdításához; ezen viszony mind a kormányzókra, mind a kormány o-zottakra tagadhatatlanul előnyösebb, – és mégsem kétlem, hogy noha az akkori fogalmakkal ellenkező nézetek szabnak irányt, fog találkozni történetíró, aki, ha részrehajlatlan, be fogja ismerni, hogy Ferencz császár egyeduralkodása kegyes és atyai, ő maga pedig jellemére nézve ritka tünemény volt, be fogja ismerni, hogy a császár csak népei boldogságának élt és jelszavához híven ragaszkodva, az igazság-szeretemben egy halandó sem multa fölül.

Ferencz császár elhunytá után a legmagasabb kormányhatalom egy triumvirátus kezében volt összpontosítva, melynek tagjai voltak: Lajos főherceg, ki már Ferencz császár uralkodása alatt is résztvett a kormányzásban; Metternich herceg és Kollowrath gróf államminiszter.

A fontosabb ügyek végérvényes elhatározás végett az államtanácsi értekezlet elé kerültek, melyben az ügyek természetéhez képest ausztriai vagy magyar államtanácsok, de ezeken kívül a miniszterek, Hartig gróf, Nádasdy gróf és később Cziráky gróf is mindig részt vettek, s egyszersmind a tárgyak minősége

szerént az udvari kancelláriák elnökei vagy az udvari kamara vezetője voltak hivatalosak.

Ezen értekezletnek határozatait jegyzőkönyv alakjában aláírás végett első sorban Kollowrath gróf, kinek szentlelke Pipitz, udvari tanácsos és későbbi bankormányzó volt, azután Metternich herceg és utolsó sorban Lajos főherceg elé terjesztették. – Ezen föladatnak teljesítésével Gervay, udvari, később államtanácsos, egy igen derék, megbízható és hű férfid volt megbízva, kinek teendőihez az is tartozott, hogy a három nagy úr közt néha fölmerült véleménykülönbséget kiegyenlítse és ő fölségének aláírását kieszközölje. A bécsiek mindig hajlandók lévén él-ezeket csinálni: Gervayt állambábának nevezték el.

Ferdinand császár elhunyt atyjának jószívűségét teljes mértékben örökölte. Még igen jól emlékezem, hogy azon időben, midőn Ferdinand még csak magyar király volt, Gervay, ki a királynak pénztárát kezelte, engem megkért, hogy a hónap második részében már ne terjeszsek elő kérvényeket olyanoktól, akik segélyezésért folyamodnak, mert akkor már nincs pénz a pénztárban, neki meg szigorúan meg van parancsolva, hogy senkit se utasítson el segélyezés nélkül, még ha valamit el kellene is adni.

Ferencz császár rögtöni halála után, mely nagy esemény a külföldön nagyobb méltánylásra talált, mint magában a monarkhiában, semmiféle mozgalom sem volt észlelhető és még sem lehet tagadni, hogy azok, kik szabadelvűbb nézeteknek hódoltak, az időt Ausztriában is eljöttek vélték azok érvényesítésére. – Magyarországon is hasonlóképen csakhamar más szellem kezdett uralkodni.

Az első nehézség, mely Ferdinánd uralkodásának kezdetén fölmerült, az volt, hogy a diplomákban, a leiratok- és más okmányokban ezen cím volt használva: „Első Ferdinánd.”

A rendek, kik az iránt mindig nagy figyelemmel voltak, hogy az országnak függetlensége a létező alapszerződések értelmében sérelmet ne szenvedjen, hangsúlyozták, hogy Ferdinánd ezen címet mint ausztriai császár ugyan fölveheti, de nem mint magyar király, mert ezen minőségben a „Ferdinand” névvel már az ötödik. – Az ebbeli aggodalmak oly nagyok voltak, hogy a rendeket még azon határozott nyilatkozat sem bírta megnyugtatni, hogy ezen címezés a királyságnak függetlenségét, annak jogait és szabadságait érintetlenül hagyja, azok ezentúl is teljes kiterjedésekben fönmaradnak. Végre ebbeli kívánásukat egész mértékben teljesítették.

Kevésbé szerencsések voltak a rendek azon tárgyalásra nézve, mely Wesselényi bárónak fölségsértési pörbe fogatása miatt nagy hevességgel folyt. A rendek a Wesselényi ellen intézett eljárásban a szólásszabadságnak, mint minden alkotmányos ország palládiumának megsemmisítését látták és a leggyorsabb orvoslást követelték. De ezen panaszuk, valamint a vallásügy sem került a királyhoz, mert a főrendek azoknak előterjesztéséhez beleegyezésüket határozottan megtagadták; miáltal a szakadás a két tábla közt tökéletes lett.

Ezen országgyűlés az úrbéri törvényen kiviül, a viszonyt a földesúr és paraszt közt az utóbbira nézve kedvezően szabályozta, az építendő vasút és budapesti láncz hídfő föllállítása következtében egy

kisajátítási törvényt is alkotott, mely a nemesi földnek sérthetetlenségét részben megsemmisítette és először mondta ki, hogy a nemes ember is vámot fizessen. – Oly elvek voltak tehát azon törvényekben kimondva, melyek némely hátramaradt és megcsökönösödött arisztokraták fájdalmára az ősmagyar alkotmány alaposzlopait ingatták meg, – továbbá az adóssági követelések behajtását a szóbeli eljárás behozatala és vásárbíróságok föllállítása által könnyebbé tette, és mint minden országgyűlés, úgy ez is új lépéseket tett a magyar nyelv emelésére.

Tagadhatatlanul már ezen országgyűlésen észlelhető volt, hogy újabb időben Magyarországon is keletkezett egy párt, mely a modern elveknek és nézeteknek hódolván, Magyarországot és annak alkotmányát ezen szellemben rögtön módosítani igyekezett.

Mint mindenütt, úgy Magyarországon is a heves vérű fiatalság az újítások iránti törekvést nagy buzgalommal karolta föl, és kettős irányban tartott ezen cél felé. Magyarországon azon szokás uralkodott, hogy a követek, sőt a főispánok és püspökök is fiatal embereket vittek magukkal az országgyűlésre, kiket a megye küldött ki azon célból, hogy az országgyűlésen tapasztalatokat szerezzenek, tanuljanak és az országgyűlési tárgyalásokra vonatkozó aktákat leírják. Az 1832-36. országgyűlésen azok száma az 1200-at fölülmulta.

Ezen fiatalság a tárgyalásokra tényleg befolyást kezdett gyakorolni az által, hogy az ellenzéki képviselők beszédeit élénk tetszésnyilvánítással, a kormánypártiakét pedig a nemtetszés hangos jeleivel fogadta; ezen illetlenség, melyet több ellenzéki követ

pártolt, az 1840., 44. és 47. országgyűlésen az által is nagy mértékben elharapódzott, mert a fiatalságot ezen eljárásában a hajdúk és a követek inasai is támogatták, úgy hogy nagy erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy valaki az ellenzékkel ellenkező nézetet mert legyen védeni. Valóban oly szégyenletes elfajulás volt az, hogy nincs parlament a világon, mely azt eltűrte volna.

A fiatalságnak komolyabb része, melyhez Pulszky, Vukovics Sebő, Szemere, Pázmándy és több mások tartoztak, kik később fényes tehetségeik által előkelő szerepet játszottak az országban, az ország javát egy egylet alakítása által akarta előmozdítani. – Ezek egészen nyíltan jártak el és alapszabályaikat a nádornak és királyi személynöknek jóváhagyás végett előterjesztették.

Már maga egy egylet alakításának szándéka akkori időben, midőn az újítások szelleme főkép Németországban is hatalmasan föllépett, anynyira kárhozható volt, hogy ezen fiatal emberek kérését nem csak erélyesen visszautasították, de még azzal is fenyegették őket, hogy az ügyvédi vizsgálatot letenniök nem lesz szabad és minden nyilvános hivatalból ki lesznek zárva.

Ezen tényállásnál Pulszky Ferencz, ki a fiatalságot a királyi személynöknél is képviselte, hozzám fordult. Uram és királyom bizalmára támaszkodva, a kancellárhoz küldött iratomban hangsúlyoztam, hogy nézetem szerént sokkal jobb lesz a fiatalságnak kérését teljesíteni mindaddig, míg nyíltan és minden utógondolat nélkül jár el és a megengedettnak határait túl nem lépi, mint szigorú tilalom által arra

indítani őket, hogy titokban konspiráljanak és ennek következtében maguknak bajt, szülőiknek fájdalmat okozzanak.

Reviczky ezen nézetemet ő fölségének előterjesztette, aki azt helyben is hagyta, valamint azt később Somsich személynök is, kivel mindennapi, barátságos érintkezésben állottam, jónak ismerte; ennek következtében a fiatalság szabadkezet kapott, s az ügyvédi cenzúrát is minden akadály nélkül letehetette.

De miután a kitűnőbbek a cenzúrát letették és Pozsonyt elhagyták, köztök Pulszky is, az ott maradtak összejövelelkekben veszélyesebb irányt kezdettek követni, úgy hogy erélyesebb rendszabályok lettek volna szükségesek, ha 1836. május 8-án az országgyűlés föl nem oszlik.

Ferencz császár halálával Reviczky grófnak mint udvari kancellárnak sorsa el volt döntve; – a nádor őt nem szerette és ellenségeinek száma Ausztriában és Magyarországon légió volt; de a tervezett változással az országgyűlés végéig vártak, mert Reviczkynek a országgyűlésen még több hű barátja volt.

Rövid időre az országgyűlés bezárása után még Reviczkynek névleges kormányzata alatt, de az ő tudta nélkül a fiatal Lovassy, Tormásy és Lapsánszky, később pedig Kossuth, ki írott újságával az országot elárasztotta, börtönbe kerültek, Reviczkyt pedig családi követül Flórenczbe küldöttek.

Reviczky Ferencz császár személyéhez mély tisztelettel és forró szeretettel ragaszkodott és minden perczen kész volt volna annak kedvéért százszoros halált is elszenvetni, de épen oly forróan szerette hazáját is és ha azért főképp a reformok terén any-

nyit nem tehetett, amenynyit tőle vártak, azt nem jóakarát hiányának vagy annak lehet tulajdonítani, hogy a jót és czélszerűt föl nem ismerte volna, de a körülményeknek és azon kényes állásnak, melyben föl- és lefelé volt.

Fölfelé az ausztriai államférfiakkal küzdenie kellett, kik minden újításnak és reformnak ellenségei voltak; Magyarországon pedig az akkori időben alig volt eléggé befolyásos és irányadó férfi Nagy Pálon kívül, ki a nemesség kiváltságainak megintgátásában hazaárulást nem látott volna.

Anynyi bizonyos, hogy Reviczky, már mint a közös udvari kamarának alelnöke és titkos referens a magyar ügyekben, legnagyobb befolyással volt arra, hogy Ferencz császár föl hagyott Savoyi Eugen herczeg téves eszméjével, mely szerént a monarkhiát bizonyos körülmények közt centralizálni kell; a magyar alkotmányt ismét helyreállította és haláláig épségben fönntartotta. Épen úgy be kell mindenkinek ismerni, aki Reviczkyt személyesen ismerte, azt is, hogy őt kötelességérzésben, becsületes gondolkozási és eljárási módra nézve a birodalom legnemesebb és legjobbjai sem haladták meg; azért mély fájdalom és legnagyobb indignációval olvastam azon, ha nemis bebizonyítottanak állított mendemondát, hogy Reviczky fényűzésének és multságainak fődözésére, érdemjelekkel, hivatalokkal és címekkel kereskedést űzött volna, Nem találok szavakat, melyekkel ezen aljas rágalmazásnak még csak említését is kellőleg megbélyegezni lehetne, melyet oly férfi ellen hoznak föl, ki az ily dolgokban anynyira kényes Ferencz császárnak teljes bizalmát bírta, kit 1828-ban üdvö-

zító gyanánt fogadott az egész nemzet, kinek egyedüli vagyona szeplőtlen becsülete volt és lelki nagyságát a királyához és nemzetéhez való határtalan szeretet és hűség tette.

Igaz, hogy Reviczkynek mindig adósságai voltak, ami azon gyöngeségből eredt, hogy az akkori fogalmak szerint magas állását és azon Magyarországot, melynek Bécsben képviselője volt, méltóan is akarta képviselni. – Adósságait Ferencz császár kétszer, és Flórenczbe való távozása után én, mint meghatalmazottja az utolsó krajczárig kifizettem, miután Metternich herczeg közbenjárása által engedélyt kaptam arra, hogy Grünbergben fekvő villáját kisorsoljam, ami 100.000 Ért. hozott be.

Valóban jellemző, de a magyarnak lovagias jellemével ellenkező tény az, hogy az ellenzéki írók oly férfiakat, kik a magyar kormány ellen intézett, sokszor igazságtalan megtámadás által bizonyos népszerűségekre tettek szert, vagy olyanokat, kik fantáziájukban azt képzelték, hogy Magyarországból egy világbirodalmat lehet alakítani, egekbe emelnek, míg kivétel nélkül, mindenkit, aki az előbbi időben a kormányt támogatta vagy éppen ahhoz tartozott, ha a legtisztább és legjobb szándék vezérelte is, rágalmakkal üldözik, meg nem gondolva, hogy éppen csak ezen hazafiaknak volt köszönhető, hogy az ősmagyar alkotmány amíg csak fönnttartható volt, fön is maradt, és hogy ezen privilégiait osztályok támogatása, ezen hazafiak közbenjárása nélkül az ausztriai államférfiak határtalan öröme a nem privilégiait 11 milliónyi lakosnak régen áldozatul esett volna.

Reviczky visszalépése után, azon időben, midőn a reformok utáni vágyak oly hatalmasan nyilvánultak, az anynyira fontos magyar udvari kancellári állást az akkori tárnok, Pálffy Fidél gróf nyerte el; oly férfi, kit tudományra, tehetségre és hazafiságra nézve Reviczkyvel összehasonlítani sem lehetett.

Pálffy gróf kinevezését a hatalmas triumvirátus egyik tagjának, Kollowrath gróf államminiszternek köszönte, aki mint nagybátyja annak testvérét, Pálffy Alajos grófot velencei kormányzóvá nevezette ki.

Pálffy gróf, ha nem bírt is nagy tehetségekkel, nyílt és becsületes jellem volt és azon irányban, melyet a birodalomra nézve üdvösnek tartott, nagy tevékenységet, hű és kötelességszerű buzgalmat tanúsított.

Mindjárt kinevezése után elnöki hivatalának vezetésével kínált meg. Én ezen rám nézve anynyira megtisztelő ajánlatot azon indokolással hátrítottam el magamtól, hogy én Reviczkyvel oly szoros és benső viszonyban állottam, hogy ezen lépésem nem csak személyemre vethetne rossz világot, de az elnöki ügyeknek is kárára szolgálhatna; mire ő engem egy osztály vezetésével bízott meg és meg kell vallanom, hogy Pálffy gróf, ki tetőtől-talpig becsületes férfi volt, ezt nekem nem csak rossz néven sohasem vette, de működésemet mindig a legnagyobb elismeréssel tisztelte meg.

Első alkancellárnak Majláth Antal grófot, az udvari kamarának volt udvari tanácsosát nevezték ki. Majláth az utolsó országgyűlésen a főrendek közt egyike volt a legügyesebb szónokoknak, de különben is nagy tehetséggel és megnyerő bánás-

móddal bírt. A fiatalabb nemzedéknek kitünőbb férfiai, kik a kormánypárthoz tartoztak, és kik között a kiváló talentumok oly szép számban voltak képviselve, mint ez egy és ugyanazon időben csak ritkán szokott előfordulni, mindjárt hozzá csatlakoztak.

Ezek között volt Dessewffy Aurél, Apponyi, Jósika, Szécsen és több mások.

Ezen Pálffy-féle korszakba esik az is, hogy Horvátországban zavargások keletkeztek a pánszlávizmus érdekében.

Ugyanis a hasontörzsű népek egyesülésének eszméje, mely újabb időben egész Európában érvényre jutott; azon erőteljes követelmény, mely Magyarországon a magyar nyelvet egyedül törvényessé és hivatalossá emelni sürgette; – a magyarok azon követelménye, mely szerint a valóban sötétség korába tartozó horvát tartományi intézményt, mely a protestánsoknak a jószágszerzést, de sőt az ottani letelepedést is megtiltá, törüljék el; – mindezek s valószínűleg kívülről jövő zavargások is adták az első lökést ezen izgatásra, mely később az államra nézve oly veszélyes irányt vett, hogy Metternich berezeg készítette érezte magát egy legmagasabb kéziratot kérni ki, melyben a császár elrendeli, hogy az ottani zavargásokra gondosan fölügyeljenek, sőt ezen szónak „illirizmus” még használatától is szigorúan őrizkedjenek.

Mivel én Pálffy kancellársága idejében a magas politika titkaitól távol állék, főntebbi állításom támogatására más bizonyítékot nem adhatok, mint ha a magyar udvari kancellária irattárára utalok,

ahol azon császári kéziratnak meg kell lenni, mivel nagyon is emlékszem, hogy ezen tényről Duschek barátommal szót váltottam, ki is, mint jó hazafi, arról igen helyeslőleg beszélt.

Horváth Mihály azon állítása, mely szerint a kormány legkiválóbb tagjai az illirizmust előmozdították, hogy ez által a magyarok túlzott követeléseit ellensúlyozzák, fö l ö t t e h a m i s n a k látszik.

Horváth Mihály általában az ország minden mozgalmát, a kormánynak minden ténykedését ravaszul előkészített politikának nézte, oly kombinációnak, mely ilyen vagy amolyan célra tör. Ez által ő a kormányt nagyon is megtiszteli, mivel az akkor általában semmi komolyabb természetű tervvel sem foglalkozott, hanem pusztán a nap eseményeivel. Ezen eljárás a magyar és osztrák kormány összetételének természetéből folyt, aminek részletesebb fölvilágosítását magamnak fönntartom.

Épen oly igaztalan az is, hogy Kulmer báró, ki ezelőtt magyar érzelmű volt, azon időben a mozgalom pártjához csatlakozott volna Horvátországban.

Kulmert a Thereziánumból való kilépte után Reviczky gróf Borsodmegyébe tiszteletbeli aljegyzőkép küldötte, hogy magát a magyar nyelvben kiképezze és a megyei szervezetet tanulmányozza.- Onnan visszatérve s a magyar udvari kancelláriánál mint fogalmazó-gyakornok alkalmazva, csak igen ritkán és rövid időre térhetett hazájába. Később ugyanő oldalam mellé volt adva minden országgyűlésen; mi mindig a legbarátságosabb lábon állottunk és én Kulmernek minden gondolatát ösmertem. – Egyetlen egyszer lobbant föl Kulmer báróban némi

hazaszeretet Horvátország iránt, akkor tudniillik, mikor a horvát követek Hertelendy azon indítványa folytán, mely szerént az országgyűlésen csak magyarul lehetett beszélni, hallgatásra voltak kárhóztatva; de bizonyosan ezen érzelme sem volt oly fokú és oly irányú, mint amilyen az ottani zavargó férfiakat lelkesítette. Kulmer föllépte 1848-ban egyedül és főképen a dinasztia iránti benső ragaszkodásának kifolyása volt.

A Pálffy-féle kormány leginkább a fiatal emberek, valamint Kossuth és Wesselényi ellen indított pörökkel foglalkozott, melyeket később oly meg nem engedett[^] kifejezések miatt, melyeket a megye egy filés alkalmával használtak, néhány borsodmegyei egyénre, továbbá Ráday Gida grófra is kiterjesztettek.

Többek közt Kossuth, Wesselényi és más fiatal emberek ellen is sikerűit bírói elítéltetést eszközölni és őket a bűnösök ellen alkalmazott kemény büntetések kiállítására kényszeríteni; de az elkeseredés, mely ennek folytán a megyegyűléseken kifejezést nyert, oly erős irányt vett, hogy joggal minden pillanatban kellemetlen kitörésekről lehetne félni.

Ily fölháborodások nyervén kifejezést majdnem minden megyében, melyek a kormány ezen eljárása által nem csak a szólásszabadságot, hanem a személybiztosságot és a nemességnek sarkalatos kiváltságait is veszélyeztetve látták, ismét találkoztak az anynyira gyalázott konzervatívok közt, kik a kormány érdekében előadták, hogy a megnyitandó országgyűlés működésétől ily jelenségek után s főleg Pálffy gróf vezetése alatt semmi üdvöset sem lehet várni.

Lajos főherceg és Metternich herceg, kik minden zavargástól idegenkedtek, ezen igenis jogos aggodalmakat méltányolták, de nem úgy gondolkodott a hatalom harmadik osztályosa, az államminiszter Kollowrath gróf, ki unokáját nem igen akará fölládozni; – de ennek kételkedését is, mely úgysis eredménytelen maradott volna, egy harmadik, minden párttól távol álló, igen tehetséges egyén, Sina György báró, ki Kollowrathal meghitt lábon állott, igen könnyen eloszlatta, mivel az én erős unszolásom következtében az államminiszternek kijelenté, hogy Pálffy gróf a főnnforgó, nehéz körülmények között az ügyek vezetésére a megnyitandó országgyűlésen képtelen, ezért ennek meghíúsulta Pálffy vezetése alatt csak is őt terhelné.

Így lett Pálffy az országgyűlés megnyitása előtt állásától elmozdítva, s helyette Majláth Antal gróf, kinek fényes tehetsége az előbbeni országgyűléseken föltűnt és ki általában alkotmányos érzelmeiről is eléggé ismeretes volt, első magyar udvari kancellárnak kinevezve.

De ezen engedményen kívül, melyet a közhangulatnak tettek, még az országbíró, Cziráky grófot és a személynököt, Somsichot, kik a legfőbb törvényszékeknél az említett gyűlöletes pörökben elnököltek, és a magyar alkotmány értelmében az országgyűlésen igen előkelő állással bírtak, úgy mozdították el, hogy az elsőt miniszternek, a személynököt pedig államtanácsosnak nevezték ki Bécsbe.

Cziráky gróf helyett az igen tekintélyes államtanácsos Majláth György lett országbíró, személynökké pedig és egyszersmind a rendek táblájának

elnökévé, az udvari tanácsos és a magyar udvari kancelláriánál referens, Szerencsy István.

Az elsőt mély tudománya és becsületessége, valamint a legfontosabb ügyekben tanúsított nyugalma, Igazságszeretete, hazafias érzülete a legkitűnőbb férfiak egyikévé tette az országban; – épen úgy volt Szerencsy Magyarországon igen kedvelt becsületessége és nyíltszívűsége folytán, melyet minden tetteben tanúsított, valamint hazája viszonyainak pontos ismerete és azon buzgó hazaszeretet által, amelyet ő az 1825-27. országgyűlésen igen sokszor tanúsított.

1840.

A megelőző kinevezéseket egész Magyarorszában élénk rokonszenvvel fogadták, de mégis a megyék a június 6-ára hirdetett országgyűlésre a lehető legellenzékibb követeket iparkodtak küldeni, s főleg Pestmegye Szentkirályi mellett még a vizsgálat alatt lévő Ráday Gedeon grófot választotta követté. Ezen tiszteletlenséget a kormány nem tűrvén, annak megjelenését az országgyűlésen meg nem engedte.

Az országgyűlésen, ahova Pálffy távozta után a kormány ismét engem küldött ki, az első beszéd-tárgy, Ráday gróf kirekesztése a legelkeseredettebb és fölötte zajos tárgyalásokra szolgáltatott alkalmat. A rendek azt válaszolták, hogy belebocsátkoznak ugyan az előttök fekvő ügyek tárgyalásába, hanem az eredményt ő fölsége elé csak akkor terjesztik, ha a föntebbi végzést a kormány visszavonja és ily módon az országgyűlés teljes lesz.

Hanem amint előre látható volt, hogy ily fölirathoz a fölsőház beleegyezése kinyerhető nem lesz,

az alsóháznak pedig inkább az feküdt szívéen, hogy a Wesselényi és a többi fiatal emberek pörbefogása és elítélése által a szólásszabadságon ejtett sérelmet orvosolja a kormány: Rádayt magát rábeszélték, hogy követi mandátumáról mondjon le és szorítkozzék pusztán arra, hogy tiltakozzék a törvényes választási jognak minden megszorítása ellen.

Ezután a múlt országgyűlésen oly hosszasan tárgyalt, de mert erre a főlsház beleegyezése kinyerhető nem volt, ő fölségének föl nem terjesztett égő panasz a szólásszabadság megsértése iránt, ismét tárgyalás alá került.

A karok és rendek táblájának túlnyomó többsége, mivel ezen panaszhoz sok mérsékelt megye is csatlakozott, azon nézetben volt, hogy a szólásszabadságon, mely nélkül semmiféle alkotmányos állam sem állhat fönn, a vádlottak elítélése által még mélyebb sebet ütöttek; nyilatkozataikban a király személyét, mely szent, a kormányétól elkülönítették, s ekkép a kormányt és a törvényszékeket a legkeserűbb szemrehányásokkal illették, ismételten azon erős elhatározást mondva ki, hogy ők semmiféle tanácskozás alá vont ügyet ő fölségének szentesítés végett elő nem terjesztenek, míg a még folyamatban levő pöröket el nem nyomják, az elítélteket szabadon nem bocsátják és ily módon az alkotmány életerét megtámadó sérelmet nem orvosolják.

Ezen fölötte fontos tárgy fölött a két ház 22 üzenetet váltott, annélkül, hogy valami megállapodás jött volna létre; az időközökben pedig a rendek más tárgyakról tanácskoztak és azoknál nagy szorgalmat tanúsítottak.

Azon meggyőződésben, hogy a hitel, mely nélkül minden anyagi fölvirágzás lehetetlen, egészen meg van rongálva, több igen kiváló képviselő azon óhajt nyilvánította, hogy az ezen irányban szükséges törvények s elhatározások lépjenek életbe. Amint ezt megtudtam, több képviselő beleegyezésével azonnal írtam Bécsbe, hogy küldjenek valakit rögtön Pozsonyba, aki ezen téren tökéletesen jártas és teljesen megbízható legyen a szükséges fölvilágosítások megadására nézve.

Ezen kérésemnek azonnal eleget tettek s ennek okáért küldték Vildner tdr., udvari és törvényszéki ügyvédet, aki csakugyan arravaló ember volt, mert nemcsak gazdag ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezett, hanem személyes viseletében oly tapintatos eljárást is tanúsított, hogy ő a legrövidebb idő alatt a magyar országgyűlés kedvenczévé lőn. - Vildner ezután osztrák nemességet nyert, s egyhangúlag magyar indigenának proklamálták.

A rendek az ehhez szükséges munkához valóságos hanygya-szorgalommal láttak, és így keletkeztek csakhamar törvényjavaslatok a Magyarországban behozandó váltójogról, egy új csőd-rend-tartásról, az intabuláció törvénye, azután törvény a kereskedelmi- és részvény-társaságokról, a szállításról; ezen törvényjavaslatokat kéz alatt az akkor mint első jogász igenis ösmert államtanácsosnak Pilgram bárónak adtam át, aki azokat megbírálvá, kijelentette, hogy azok sok tekintetben az Ausztriában létezőt fölülmúlják, utánna pedig semmi esetre sem állanak.

A kormány által kért 38,000 főnyi embert szintén megadta az országgyűlés, a szolgálati éveket

pedig 14 évre szállította le és elhatározta, hogy az újonczok kiállítása sorshúzás által eszközölné.

Nem kevésbé a parasztság azon joga, hogy földesuraik ellenében bizonyos, mindkettejük között megállapítandó összeg által magukat minden kötelezettségöktől örök időre megválthassák, azon jog, mely a megyéktől későbbben érkezett utasítás folytán az 1832-36. országgyűlésen kisebbségben maradt, jelenleg szintén törvénynyé lett, valamint más többkevesebb érdemű törvény is keletkezett s határozatba ment, hogy egy országos küldöttség egy új büntető törvénykönyv kidolgozásához lásson, és azt a legközelebbi országgyűlésnek haladéktalanul mutassa be.

A kormánypárt kitűnő tagjai mellett, kik közül leginkább érdemel említést Ürményi József, Zsedényi Ede, Andrássy József, Lipovniczky Vilmos, találkoztak az ellenzéknél is mérsékelt elemek, mint Luka Sándor, egy tetőtől talpig becsületes és hozzá jeles észtehetséggel megáldott hazafi, épúgy Zaska János, kik valamint az újonczozási, úgy még más kérdésekben is minden tőlök kitelhetőt megtettek egy helyes eredmény biztosítására és főkép minden követ megmozdítottak, hogy az országgyűlés eredménytelenül ne menjen szét, és még sem volt lehetséges a rendeket azon záradék mellőzésére bírni, mely oda ment ki, hogy egy törvényjavaslat se menjen a király elé szentesítés végett, míg az égő panasz a szólásszabadság megsértése miatt orvosolva, továbbá Wesselényi, Kossuth és a többi fiatal emberek elítéltetése visszavonva nincs, mivel ezen ügyben maguk a mérsékelt követek közül is sokan kötelező utasításokkal voltak ellátva választóik részéről.

Csak 10 hónapi vitatkozás és a két tábla között váltott 21 nuncium után sikerült a rendeket arra bírni, hogy a föltételeket, melyeket ezen záradék tartalmazott, enyhítve, egyedül az újonczok megszavazását tegyék attól függővé, hogy a felső tábla ezen panaszok fölterjesztéséhez beleegyezését adja, s nem is lehetett távolról sem remélni, hogy a rendek ezen engedékenységbn csak egy lépéssel is tovább menjenek, minthogy, amint már megjegyeztem, igen határozott utasításaik voltak.

Ezáltal mindkét rész, t. i. országgyűlés és kormány egyformán zsákutczába került, melyből szabadulni annál kívánatosabb volt, mivel máskép a már kész, időszerű és az országra nézve fölötte kívánatos törvényjavaslatok, valamint az újonczállítás is dugába dült volna. — En ezen fölötte kívánatos cél biztosítását úgy véltem elérhetni, ha személyesen értekezem Deák Ferenczcel, az ellenzék vezérével. Ezen összejövetel Zsedényi Edénél reggeli 4 óraker egész titokban meg is történt.

Deák azt hitte, hogy itt csakis a kormány jóakarata segíthet, mivel ez egy leirattal közbeléphet; én azt válaszoltam, hogy a kormánynál a jóakarát hiányozni nem fog és annak kinyerésére hajlandó is vagyok; szerkeszse ő maga az iratot, csak-hogy nem szabad abban még csak megközelítőleg sem oly passzusnak előfordulni, melyből azt lehetne következtetni, hogy magát valamiben bűnösnek ismeri, vagy mely a bírói függetlenséget csak legkevésbé is kétségbe vonná.

A következő napon ismét korán reggel átadta nekem Deák az erre vonatkozó, saját maga által

készített válaszleiratot. Oly mérsékelt természetű volt az, hogy neki szavamat adhattam, miszerént azt Bécsben szorúl-szóra elfogadtatom, míg ő magát másrésztől ezen esetben kötelezte annak kieszközlésére, hogy a rendek a veszélyessé válható záradékot elhagyják és az előttök fekvő tárgyakat azonnal a királyi végintézkedés alá bocsátják. A leirat csupán azon ígéretet tartalmazá, hogy a király a szólásszabadságot, mely az alkotmány valamint a politikai törvények által úgy is eléggé biztosítva van, meg nem szorítva, teljes épségében fön akarja tartani, de azokat, kik a törvényes korlátokat túllépik, a törvény rendes útján felelősségre kell vonni és a bírói függetlenség soha és semmi körülmények között sem vonható kétségbe, valamint meg sem támadható.

Nem sok faradságomba került ezen leírat kibocsátását Bécsben kinyerni, de ezen ügy nekem mégis egy nagy kellemetlenséget okozott. A kihirdetés után következő napon véletlenül találkoztam Deákkal sok képviselő kíséretében az Eisenbründl nevű mulató, helyen. Amint engem meglát, elhagyja társaságát, hozzám siet s nekem elbeszéli, hogy ő épen egy tanácskozmányból jó és – fájdalom – be kell ismernie, hogy neki nem sikerült a veszélyes záradék eltávolítására többséget nyernie. – Ezen közlemény engem rendkívül és annál is fájdalmasabban lepvén meg, minthogy az udvari kancellár a tárgyalásokról és Deákkal megállapított egyezményünkről tudósítva, annak következtében az országgyűlés bezárását is tudtul adta, – Deáknak egész őszinteséggel kinyilatkoztattam, hogy engem ezen tudó-

sítása fölötté fájdalmasan érint, amenynyiben én politikai Ígérétemben bízva, Bécsben az eredményre nézve szavamat kötöttem le; mire Deák meglehetősen zavartan és aggódva engem biztosított, hogy ezen kényes ügyet minden keményebb vita nélkül előbbeni állapotában küldik vissza a főrendi háznak, és ha ez, amint előre látható, nézete mellett marad, ő mindenesetre és minden áron gondoskodni fog ígért szavának beváltásáról. Erről én az udvari kancellárt egy futár által értesítettem.

Így történt, hogy a felső tábla, melynek elnökét a dolgok állásáról értesítettem, állhatatos maradt, Deák pedig szavát beváltotta, noha a legnagyobb erőfeszítés mellett, mert a szólásszabadság megsértésének tárgyában az utasítások a megyék részéről szigorúan kötelezők voltak.

Deák a barsi képviselőt, Lipovniczky Vilmost, azután a temesit, Laczkovichot nyerte meg. C) ezeknek utasítását maga vizsgálta meg, és nekik bebizonyította, hogy ők engedhetnek; épen úgy járt el egy más megye képviselőjével is, kinek nevét azonban elfelejtettem.

Ily módon csakis Deák Ferencz fáradozásainak volt köszönhető, hogy a rendek az anynyira megvitattott záradékot, minthogy a felsőház véleményüket ismét, és pedig most már 23-szor elvetette, csakis igen csekély szótöbbség alapján elejtették és ennek következtében azon országgyűlési határozatok, melyekre nézve a két házban már véleményegység jött létre, azonnal ő felsége szentesítése alá kerültek.

Ezután 1840. május 1-én egy vegyes országgyűlési tanácskozás alatt ő fölségének egy leiratát olvasták föl, melyben meghagyja, hogy az elítélteket azonnal szabad lábra helyezték és a még függőben lévő politikai pöröket szüntessék meg.

Ezen kegyelmi tény következtében az országgyűlés május 13-án a legnagyobb ragaszkodás nyilvánítása és a Jártok őszinte kibékülése mellett véget ért. Úgy látszott, mintha szilárdul elhatároztak volna magukat arra, hogy ezentúl közösen és egyesült erővel fognak működni a szeretett haza javára.

Amint én az országgyűlés befejezte után meglehetősen fáradtan Bécsbe visszatértem, régi pártfogómat, Metternich herceget is meglátogattam, ki, mint mindig, igen szívélyesen fogadott és a többi közt kérdezett, hogy nem akarnék-e saját fölűdülésem végett, – természetesen államköltségen, – Reviczkyhez Flórenczbe utazni; ez fizetésével nem jön ki, már ismét adósságokat csinált, ennek okáért beszéljek Reviczkyvel, aki hozzám föltétlen bizalommal van és az adósságokat mennél hamarabb fizessem ki, mivel nem illik, hogy Ausztria ottani képviselője pénz miatt zavarba jöjjön. – Természetes, hogy a legnagyobb örömmel tettem meg ezen utazást és miután Reviczky adósságainak földözésére Sinának 40.000 firtra szóló utalványával és udvari kocsival el valék látva, Schottwienig vasúttal, innen pedig gyorspostával utaztam.

Mélyen tisztelt jötevőm vizonlátása, kinek oly sokat köszönhetek, valóságos örömnap volt rám nézve és csakhamar sikerült is annak pénzügyeit az utalványozott 40.000 frttal tökéletesen rendbe hoznom,

úgy hogy még elég időm maradt Olaszhon többi részeit is megtekinteni.

Flórenczbe való visszaérkezésem után haza utazva Páduán, Milánón, Insbruckon, Münchenen, Salzburgon keresztül, több mint 6 heti távollét után ismét elértem Bécset.

1841-42.

A valódi kibékülés, mely a utolsó országgyűlésen a pártok közt végbe ment és azon körülmény, hogy ezen országgyűlés oly törvényeket hozott, melyek a régi magyar alkotmány alapját meglehetősen figyelmen kívül hagyták, mindenkit azon reményre jogosíthatott, hogy most azon alap már elkészült, melyre békés úton és közös működés segélyével hathatós, időszerű reformokat fektethessenek. De, fájdalom, ezen föltevés hamis volt, mert ami csaknem mindenütt meg szokott történni, mikor a nemzet életébe vágó reformokról van szó, megtörtént Magyarországon is. Ugyanis azon kérdések fölött, hogy meddig lehet menni és hogy mily úton induljanak el, csakhamar szakadások és pártok keletkeztek, melyek most költsönösen és sokkal erősebben támadták meg egymást mint előbb bármikor és főleg a megyegyűléseken a legelkeseredettebb vitákat idézték föl; — ezen bajok elmérgesítéséhez a hírlapirodalom s főleg a Pesti Hírlap is lényegesen járult.

Magyarországot évek sora óta két lap, a „Hazai és Külföldi tudósítások” és „Ofen-Pester Zeitung” unatkozta. A „Jelenkor” című, politikai napilap csakis 1832-ben jelent meg Helmeucz szerkesztése alatt, kinek fáradozása ugyan oda irányult, hogy az országban történtek megvitatása által a közönségben érdekeltséget támaszson a nyilvános élet iránt, ez azonban önálló politika üzésére és saját eszméinek kifejtésére az akkori politikai viszonyok között rábírható nem volt. — De ezen irányban is csakhamar igen sokat lendített a Pesti Hírlap, melynek vezetését 1841-ben Kossuth Lajos vette át.

Kossuth valóban ritka, journalistikai tehetséggel és mélyen gondolkodó észszel megáldva, tudósításaiban és vezércikkeiben minden fontosabb ügyet eléggé megvitatott és azon föladatot tűzte ki céljául, hogy azokat saját véleménye szerint tegye a nagy közönség előtt világossá és lehetőleg érthetővé, egyszersmind levelezéseiben minden, Magyarorszában előforduló helytelenséget föltüntetett, s azoknak elkövetőit vagy okozóit a nyilvánosság elé hozta.

Az előfizetők száma, mely Magyarorszában azelőtt soha sem ismert fokra emelkedett, az érdek, melylyel ezen lapot mindenki olvasta; azon ügyesség, melylyel Kossuth célja felé gyorsan törve, lapját valóságos hatalommá emelte: arra készítetvé a fölvilágosodás felé hajló, de komolyabban gondolkozó kedélyeket, hogy Kossuth időszerűtlen vágyainak minden erővel ellenálljanak. Ezen pártot, mely Dessewify Aurél gr. vezetése alatt szervezkedett, az országban konzervatívnek nevezték; ő maga pedig

a fontolva haladás zászlaját tűzte ki és magát „fontolva haladók” címmel jelölte meg.

Ezen párt közlönyéül a „Világ” című politikai lap szolgált, melynek vezetését maga Dessewffy bámulatos tapintattal s előrelátással teljesítette s noha a politikai életben közönségesen az talál legtöbb követőre, aki a legtúlzottabban jár el: Dessewffy lapját mégis nem várt siker koronázta.

Sajnos, hogy Dessewffy áldozatává lett azon szellemi működésnek, melyet mint szerkesztő, hivatalnok és mint tagja egy új büntetőtörvény kidolgozásával megbízott, országos küldöttségnek, továbbá mint pártvezér és a legfontosabb kérdésekben mint tanácsadó barátai és követői politikai ügyeiben teljesített; halálával az alig életbe léptetett konzervatív párt szétmállott.

Dessewffy gróf, mind híres szónok és államférfi, mind oly komolyan gondolkozó jelenség volt, aminőhöz hasonlót az újkor alig mutathatna föl. – Ritka nyelvismeretei is voltak, fölötte könnyen fejezte ki magát minden nyelvben, alapos jártassága volt a tudomány minden ágában, nemcsak a hazai, hanem a világ minden népének története rendkívüli emlékező tehetségénél fogva nyitott könyvként feküdt előtte. Ily kitűnő tehetség mellett, aminőt csak megközelítőleg sem mutathatott föl senki, 34 éves korában mint helytartósági tanácsos halt meg.

Széchenyi gróf, a reformok hazafias sürgetője, nem csatlakozott ugyan Dessewffy pártjához, mégis kiadta „Kelet Népe” című könyvét Kossuth ellen, melyben ennek veszélyes tanácsaira figyelmezteti a nemzetet. Épen úgy a Jelenkorban is czikkezett

Kossuth ellen, valamint a pestmegyei gyűléseken is élezés és mindig találó dialektikájának fegyvereivel támadta meg.

Egyedül a kormány nézte tétlenül a politikai küzdelmeket és izgatásokat, melyek a kedélyeket forrongásban tartották, a megyegyűléseken pedig a czivódó felek közt sokszor véres harczokká és gyilkolásokká fajultak. Az utolsó országgyűlés befejezte óta csupán arra szorítkozott, hogy mindent kerüljön, ami által jogos panaszokra szolgáltatna alkalmat.

Így foszlottak szét rövid idő alatt azon nagy remények, melyeket a múlt országgyűlés óta előkészített és tényleg foganatosított reformok, valamint a pártok őszinte kiengesztelése folytán a nemzet jövőjének érdekében joggal lehetne várni. Ily sötét előjelek alatt nyílt meg az 1843-iki országgyűlés.

1843-44.

A királyi leirat fölszólította a rendeket, vizsgálják meg a múlt országgyűlés által kiküldött országos bizottságnak a folyamok szabályozása-, a katonai élelmezés- és az újonnan életbe léptetendő büntetőtörvényre vonatkozó munkálatait; továbbá fölkeré őket, hogy a megyei tisztújítások, valamint követválasztások alkalmával előforduló, véres kihágások elhárítására hozzanak törvényt; állítsák helyre a városok szavazó képességét, és végre Magyarország kereskedelmének és anyagi hasznának előmozdítása végett gondoskodjanak hathatós közlekedési eszközökről, valamint az ehhez szükséges pénzről is, nemkülönb a hitel emeléséhez szükséges jelzáloghitelbank fölállítására célzó törvény - cikkekről, melyek ő fölsége elé lesznek térj esztendők.

Ámbár az ellenzéknek be kelle ismernie, hogy a királyi előterjesztések az ország kívánalmi- és követelményeinek teljesen megfelelnek: még sem

voltak arra bírhatók, hogy az országgyűlést ezen ügyek megvitatásával kezdjék meg.

Ezek inkább a legfőbb panaszok elintézését sürgették, melyek főleg a régenre Magyarországhoz tartozott tartományok visszacsatolására, különösen Dalmácia és Galiczia, néhány erdélyi megyének Magyarországra keblezésére, valamint a magyar kamara függetlenségére s a magyar nyelv behozatalára vonatkoztak a kormányzás és közigazgatás minden ágába.

Amint ezek tárgyalás alá kerültek, – főleg a magyar nyelv behozatala, a vallási sérelmek és a megsértett szólásszabadsága, – eltűnt ama jótékony benyomás, melynek eszközlője a királyi leirat volt; a tárgyalások ismét ama gyűlöletes jelleget vették föl, melynek folytán a siker lehetetlenné lett.

A meghasonlás és a tárgyalásoknál uralkodó indulatosság s heveség minden alkalommal nyilvánult s még fokozódott is azáltal, hogy a horvát szónokoknak, kiknek megbízásuk az volt, hogy a magyar országgyűlésen latinul beszéljenek, Hertelendy indítványára ezt meg nem engedték és őket mindaddig hallgatásra kárhoztatták, míg kívánságukat magyar nyelven nem adják elő.

A pártoknak az 1839-40-iki országgyűlés végén történt, őszinte kibékülése s azon tényleges bizonyítékok után, melyeket a kormány azon országgyűlés tartama alatt arra nézve adott, hogy ő minden időszerű reform foganatosítására szívesen nyújt kezét, és azon körülménynél fogva, hogy a kormány 3 év alatt mindent őszintén elkerült, ami által jogos panaszra nyújthatott volna alkalmat, – el kell is-

mernem, hogy az ellenzéknek ezen gyűlöletes és minden tekintetben igaztalan föllépése mélyen sértett, és bennem azon erős meggyőződést keltette, hogy a magyar államférfiak, míg a régi alkotmány volt életben, ezt palliatív eszközök által ugyan fönntart-hatták, hanem a tősgyökeres reformok utáni mohó váagnál fogva, mely jelenleg Magyarországon egész meztelenségében mutatkozik és azon meghasonlás mellett, mely a megyékben és a befolyásos egyének-nél minden alkalommal nyilvánul, az országnak valóságos pusztulásba kell esnie, ha a kormány nem áll a mozgalom élére és az időszerű reformok kezdeményezését s végrehajtását saját kezébe nem ragadja.

Ezen meggyőződés oly mély gyökeret vert szívemben, hogy nem találtam érdemesnek, sőt lelketlenségnek tartottam volna azon kisszerű eszközök-höz folyamodni, amelyekkel a lefolyt 3 országgyűlésen egyik vagy másik kérdésben eredményt valék képes létesíteni; akkor ugyanis barátokról gondoskodám és ezeknek hivatalokat és kitüntetésekét szereztem; pénzbeli megvesztegetésről soha szó sem volt; továbbá oly félénkeket, kik még erősen ragaszkodtak kiváltságaikhoz, azáltal ijesztettem és intettem mérsékletre és hajlékonyságra, hogy másképp az ő alkotmány jönne veszélybe; vagy végre, ha már semmi sem használt, az ellenzék vezéreivel kéz alatt a kormány magatartását illetőleg alkudozásba s egyezkedésbe bocsátkoztam. Ezen utolsó módon mindkét fél hasznára eredményt voltam képes fölmutatni az 1830-40. országgyűléseken; de ha elhatároztam volna is magamat ismét ilyen eljárásra, Deák Ferencz nem fogad-

ván el a követséget Zalában, ahol a nemesség adózását megbuktatták, többé senki sem találkozott volna, akivel eredményre való kilátással paktálhatott volna az ember, hacsak Szentkirályit vagy Klauzált nem neveznök ilyeneknek.

Ezen szomorú viszonyok között a király és haza iránti kötelességemnek tartottam más utak- s módok-ról gondoskodni, nehogy még nagyobb bajok származzanak, s először is Metternich herczeggel véltem az ügyet megbeszélendőnek. Ez ugyanis egész Európa által elismert, rendkívüli tehetsége és tapasztalata következtében az összes osztrák államférfiak között az egyedüli személy volt, aki nemcsak a Magyarországon lévő viszonyokat kellőleg méltányolhatá, hanem a monarchiában legbefolyásosabb állása is lévén, a legalkalmasabb is volt arra, hogy benne mind az okvetetlenül újonan fölállítandó rendszer, mind azon magyar államférfi, ki magát annak foganatosítására kötelezi, a legbiztosabb támpontot is nyerje.

Kötelességemnél fogva először is Majláth gróf, udvari kancellárral beszéltem. Sokkal belátóbb volt, sem hogy azon nézethez csatlakozzék, hogy az adott viszonyok között Magyarország regenerációja a reformok útján keresztül nem vihető; mihez azonban azonnal hozzátette, hogy erős meggyőződése szerint ez addig minden esetre lehetetlen, míg az osztrák államférfiak a magyar ügyekben oly roppant befolyást gyakorolnak. „Tegyen ön különben próbát – ha úgy hiszi – Metternich herczeggel, én – úgymond, csak örülni fognék, ha. ez a hazára nézve sikeres lenne.”

Majláth grófon kívül, Bécsben csakis egy meghitt barátommal, Sina báróval beszéltem ezen ügyről, ki minden esetre első pénzember volt ezen században, azon fölül igen eszes és a mai viszonyokban tökéletesen jártas férfiú.

Ez a Metternich berezegnél szándékolt lépést egész határozottsággal ellenezte azon okból, mivel ő maga fölötte nagy befolyása mellett sem elég hatalmas és benne agg kora miatt már a szükséges kitartás és akarat is hiányozni fog arra, hogy az osztrák államférfiakat a magyar ügyekbe való avatkozástól távol tartsa. – „Hanem ezeknek is csak szívókon kell hordaniok Magyarország fölvirágozását”, válaszolám én. „Minden esetre, viszonzá Sina, ha Magyarországot is abszolutizmussal kormányozhatnák, mint Ausztriát, és ami a fő, az még igen kérdéses, hogy azáltal Ausztria nyerne-e valamit ha Magyarország kultúr-állammá válnék. „

„Az emberek azt hiszik, hogy Magyarország a közös kiadásokra semmit sem fizet; ellenkezőleg Magyarország egy kis Nyugot-India Ausztria számára. Minden maroknyi gabnája, minden terménye Magyarországnak Ausztria határán magas vámot fizet, másrészről pedig még a legrosszabb kereskedelmi terméket is megveszi Ausztriától és ezáltal ennek adóképességét gyarapítja, ami pedig Magyarországon pénzül megmarad, azt a magyar gavallérok Bécsbe hozzák és ugyanott el is költik. Hagyjon tehát annak békét; használja inkább Metternich herczegnek nagy jóakarátját arra, hogy maga számára egy kis donációt nyerjen.”

Ezen benyomásokkal, melyek bizonyynal említésre méltók, Pozsonyba utaztam vissza, de a

szomorú állapotok, melyeket itt fölhallok, Somssich Pál, Ürményi, Kiss, Rolionczy, Balogh barátaimmal tartott beszélgetésem folytán, kik nézetemet ösmerték, arra készítették, hogy Metternich herczegnek Magyarország érdekében való megnyerése végett Bécsbe visszatérjek s vele személyesen beszéljek.

A herczeget palotájában találtam, aki most is, mint mindig igen szívélyesen fogadott.

Hosszabb beszéd után a magyar országgyűlést illetőleg a nem várt rossz kimenetelre utalva, - amit a herczeg szokása szerint a legválogatottabb kifejezésekkel maga említett, - engedelmet kértem azon megjegyzésre, hogy kevés a remény nemcsak a jelenre, hanem a jövőre nézve is, és hogy az ügyek nem fordulnak jobbra, ha a kormányzás ezen módja tovább is fönmarad.

„Ki az oka annak?” kérdé a herczeg. „Az osztrák kormány maga,” válaszolám, „az a lehető legvisszásabb, amit csak képzelhet az ember magának, - már tudniillik Magyarországra nézve.”

„Ohó, ezt be kell önnek bizonyítania.” - „A legnagyobb örömmel - válaszolám - szóbelileg vagy írás útján, amint herczegséged parancsolja.” - „Minél előbb írás útján fogom önt kérni.”

Ezután, mivel észrevettem, hogy a herczegnél kihallgatásra sokan jelentkeztek, általa - mint mindig, - kegyesen elbocsátva, eltávoztam.

Az erőteljes viták alkalmával az országgyűlésen Kossuth összeveszett a Pesti Hírlap tulajdonosával, és ennek folytán annak szerkesztésétől visszalépett.

Mindenkinek föltűnt, hogy az akkori viszonyok között mint volt lehetséges, hogy Kossuthot a legújabbban történtek után a Pesti Hírlap szerkesztéséhez bocsátották.

Ezen eseményhez, melyről akkortájt oly sokat beszéltek, a kulcs egyszerűen abban keresendő, hogy a lap tulajdonosa a rendőrminiszternek, Sedlniczky grófnak, kiváló kegyencze volt és természetesen oly szerkesztőt keresett, kinek egyénisége lehető legszámosabb előfizetőket gyűjtsön lapja köré s ezt Kossuth személyében föl is találta; – a magyar kormány pedig, melynek politikája abban állott, hogy semmiféle panaszra se nyújtson alkalmat, szemet hunyt a dologra. Épen oly természetes volt Kossuthnál a szerkesztőségétől való megválás is, mert valamint a rendőrség úgy találta, hogy Kossuth igen is mélyen nyúl a nyilvános életbe: ép úgy talált a laptulajdonos is alapot arra, hogy őt a lap szerkesztésétől elmozdítsa.

Azon előnyök, melyeket Kossuth egy általa vezetett lapnál minden irányban tapasztalt, sokkal csábítóbbak voltak, semhogy ő ezen pályát egész könnyen elhagyhatta volna. – Arra is elhatározta magát, hogy személyesen fog szabadalmat kérni egy politikai lap kiadhatására, s e végből egyenesen a herceg-államkancellárhoz fordult.

Milyen szóbeli utasítást nyert Kossuth a hercegtől, kitűnik hozzám intézett följegyzéséből, melyet itt szórói-szóra adok:

„Beszélgetésem tegnap Kossuthtal a közelebb megjelölt elemeket foglalta magában, melyeket azért írok le, mert azokat A Wirkner úr tudomására kívánom hozni.

A párbeszédet azon kérésével kezdette, engedjem meg neki szándékának okát azon igen kínos helyzet vázolásával tüntetni föl, melyben ő mint családjának feje tényleg vagyon. – Erre elbeszélte Landererrel való ügyét és előadta azon kívánságát, mely szerént egy újság kiadására szabadalmat kaphatna. A fősúlyt, amint hozzá tette, arra fekteti, hogy gyors elintézést nyerhessen.

Én azt feleltem, hogy szabadalomra kilátást nem ismerek, mert a kormány jó újságokat ugyan óhajt, de sok újság nem szükséges. – Ezen szempontból kiindulva, bevállam neki, hogy tevékenységét a nyilvánosság terén kezdetétől fogva figyelemmel kísértem és azon ítélethez jutottam, hogy ő kitűnő írói tehetségekkel bír, de törekvéseinek valódi célját kitalálni nem tudom. Ebből nem származhatik támadás szellemi tehetségei ellen, de e tévállás engem nem ösztönözhet oly kívánságnak támogatására, melynek sikeres volta nem várható.

Kossuth igyekezett törekvéseit úgy jellemezni, mint oly férfiút, ki hazájának javára híven törekszik.

„Én nem vagyok – így szólt – az oppozíciónak embere, ha ezen szónak azon értelmet adják, hogy mindennek ellenállok, ami nem személyemtől indult ki; én kívánom a jót és mindig kész vagyok tevékenységemet annak szentelni, és azt hiszem, hogy ezt nemcsak egyszer be is bizonyítottam.”

Helybenhagyva azon különbséget, mely egy absztrakt természetű ellenzéki szellem és a nem jogos ellen opponáló közt létezik, ezeket tettem hozzá: „Röviden összefoglalt hitvallásom oda megy ki, hogy

szorosan véve csak két irány lehetséges – a konzervatív és a romboló.

Az első, melyet magaménak vallok, törvényes úton az elérhető jónak legtágabb terét nyitja meg; a másik ezen utat elzárja még akkor is, ha azok kik a konzervatív elvtől eltérnek, egyes elfogadható czélok után törekednek és az által ezeket elérhetőkké teszik.

Magyarországot azon szomorú helyzetéből, mely jelenleg nyomja, szeréntem csak két eszköz mentheti meg: az egyik az, ha minden fölvilágosodott hazafi az ótalmazó királyi hatalommal szorosan egyesül, a másik a fegyelem fogalmában fekszik, mely Magyarországon keserves állapotban van.”

Erre Kossuth észrevételeket nem tett, de igyekezett nekem bebizonyítani, hogy szándékai az előbb rajzolt módokhoz igen is illenek.

Párbeszédünk azon tanácsommal végződött, hogy Kossuth Wirkner úrral tegye magát érintkezésbe, ki, mint hű és részrehajlatlan szellem, iparkodni fog neki a legczélszerűbb irányt adni. – „Mondjon le – így szóltam neki – egy elérhetetlen privilégiumról, mely ha elérhető volna is, a hasznos térről eltávolítaná. A vállalkozó az által, hogy minél nagyobb számú előfizetőket biztosítson, jövedelmének rabszolgájává lesz. – A pap az oltárról él, ez méltányos és terméshetszerű; az írói pálya biztos jövedelem nélkül, keveset nyújt; – ha a tehetséges férfiú számára a szükséges kedélynyugalom az élet gondjainak elhárítása által biztosítható, ezt tenni azoknak kötelessége, kik a jó ügyet előmozdítani akarják. – Ha Ön, mint független író tehetségeit ez utóbbinak

akarja szentelni, lesz arra oly mód található, mely a megvesztegetésnek gyűlöletes bélyegét ne hordja magán.”*)

Ezzel búcsút vettem Kossuthtól.”

Másod napra Metternich herceg ezen tudósítása után, meglátogatott Kossuth néhány pillanatra Pozsonyban; beszédéből azt vettem ki, hogy a Metternich herceggel tartott párbeszédéről írásbelileg fog nyilatkozni; amit 8 napra rá német nyelven úgy teljesített, amint itt szórói-szóra következik:

„Méltóságos Uram!

Jelen soraim tartalmából világosan ki fogja venni Méltóságod azon okot, melynél fogva a jelen írásbeli nyilatkozatomnál a német nyelvet használom.

Én úgy gondolom, hogy Méltóságod hivatva érezendi magát ezen sorok tartalmáról egy igen tisztelt, magas állású államférfiút tudósítani s ha ezen föltevésemben nem csatlakozom, az által az illem követelményének és a közönséges udvariasság szabályának hódolok, amenynyiben ezen alázatos közlésemnél azon nyelvet használom, mely leveletem magát az előterjesztésre alkalmassá teszi.

Ezen napokban Bécsben voltam s azon szerencsében részesültem, hogy Metternich berezegnél személyesen terjeszthettem elő alázatos kérésemet egy társadalmi, politikai lap kiadhatásának megengedése tárgyában.

*) A herceg ez alatt alkalmasint olyan donációt értett, mely által, minthogy azt a király adományozta, bárki is csak megtisztelve érezhette magát.

Bármilyen legyen is alázatos kérésem eredménye, mindig hálával fogok emlékezni azon magas kegyre, melyben ő herczegsége az által részesített, hogy mind azon fontos államkérdésekről meghallgatott, melyek a népek kormánya vezetőjének becses idejét igénybe veszik, sőt elég kegyes volt engem egy hosszabb s fölötte tanulságos közléssel meg is lepni.

Kegyes nyilatkozata közben ő herczegsége azon megjegyzést tette, hogy a népélet szellemi mozzanatainak jelenlegi viszonyainál fogva, melyek a politikai íróknak roppant nagy hatáskört nyitnak, ő herczegsége nekem a politikai irodalom terén némi tehetséget tulajdonít s ezen, noha meg nem érdemlett, de minden esetre igen hízelgő vélemény következtében ő herczegsége jónak tartotta, hogy igen delikát és egy szabad férfi elhatározását érintem nem akaró módon engem arra szólítson föl, hogy a szellemtelen, anyagi újságszerkesztés köznapi munkájával hagyjak föl s mint szabad és független író inkább oly irányban dolgozzam, hogy azon esetben, mikor a magas államkormány szándékai és rendszabályai az én meggyőződésemmel összhangzanak, az ily célok és rendszabályok előmozdítására legjobb belátásom szerint közreműködjem. Ő herczegsége hozzá tette, hogy ezen megjegyzésével épen nem azt célozza, hogy saját, szabad meggyőződésemet föláldozzam az erkölcsi önérzetet csak legkisebb mértékben is sértő kötelezettséget vegyek magamra, sem pedig, hogy nézeterőszakolást kövessen el rajtam; – sőt ő herczegsége nyíltan kijelentette, hogy a megvesztegetést utálja, és azon embert, ki magát megvesztegeteti, megveti; azért kegyesen föl-

szólított, hogy nem közreműködésem jutalmazása, hanem fáradozásom és munkám természetes kárpótlása végett tegyek indítványt azon anyagi tekintetekre nézve, melyek kívánságaim- és érzelmeimnek leginkább megfelelnek.”

Miután ő herczegsége magát ily nyíltan és tartózkodás nélkül fejezte ki, böcstelen, sőt bűnös tett volna tőlem, ha csak legkevésbé is tennék föl róla olyas valamit, ami által oly férfinak gyöngéd érzetét és önbecsülését megsérthetné, aki egy viszontagság-teljes élet kemény próbaiskolájában azon egyedüli kincset őrizte meg magának, hogy szabadon tekinthet Isten- és emberekre azon boldogító öntudatban, hogy lelkiismeretét és meggyőződését soha semmi emberi tekintetnek, semmi reménynek és semmi félelemnek föl nem áldozta.

Azt hiszem tehát, hogy köteles tiszteletemet és hódolatomat a magas állású herczeg, Európa első államférfia irányában az által rovom le legjobban, hogy szavainak semmi oly értelmet sem tulajdonítok, mely nyíltan kifejezett véleményétől távol állott.

Azért az egész ajánlatot a legtermészetesebb értelemben fogva föl, ő herczegségét a legnagyobb alázattal arra bátorítottam figyelmeztetni, hogy Magyarországon az úgynevezett oppozíciónak nem azon jelentménye van, mely ezen szóhoz a nyugoti, alkotmányos államokban fűződik.

Ott az oppozíció azon párt, mely a hatalom elnyeréséért küzd. Ezen jelentmény Magyarországon az oppozíció szótól önkényt elesik, mert nálunk testületi kormányforma van s ez a parlamenti kormányforma eszméjét lényegileg kizárja.

Ebből következik azután, hogy Magyarországon az opposzió nem törekedhetik a kormányhatalomra, következésképp azt nem tarthatja szem előtt, hogy az ország javára ezt vagy amaszt maga foganatosítsa, hanem inkább csak arra kell törekednie, hogy ami jó, az megtörténjék.

Ezen viszonyoknak természetes következményeképp bátor valék megjegyezni, hogy ha a magas államkormány nem csak általános ígéretekben, hanem határozott irányban, tüzetesen megjelölve, világos és őszinte akaratnyilvánítással s az alkotmányos formák megtartásával a haza javára ilyen „vagy amolyan közhasznú rendszabályt akar foganatosítani: minden bizonynyal a legtermészetesebb s legegyszerűbb kötelessége minden hű alattvalónak és jó polgárnak, a kormányt abban erejéhez képest támogatni és hogy a magas államkormány egészen bizvást számíthat arra, hogy minden olyan esetben mindig találkozni fog az ágynevezett opposzió minden becsületes tagjának legtörvényesebb közreműködésével és bennünket legmegbízhatóbb párthívei közé fog számíthatni, amint azt az opposzió 1832 óta már nem csak egyszer becsületesen, híven és igazán bebizonyította.

Ha tehát ő herczegsége tölem, aki szabadon és nyíltan a független vélemény férfiainak pártját, vagy ha úgy tetszik, az opposzióit vallom magaménak, – ha mondom, ő herczegsége tölem semmi egyebet sem kivan, mint hogy ott, ahol az én meggyőződés és öntudatom a magas államkormány szándékai-
val és rendszabályaival találkozni fog, a kormány szándékait csekély erőmhöz képest előmozdítani segítsem, ehhez egyáltalában semmi különös fölszólítás, semmi

lekötelezés, semmi szerződés vagy jutalom sem szükséges, mert ez a legegyszerűbb, legtermészetesebb állampolgári kötelesség; de lia valamivel többről, csak árnyékaról is volna szó oly erkölcsi kötelezettségemnek, mely ezen vonalon túlmenne: természetesen önmagától jelentkeznek a kötelezettségnek erkölcsi lehetetlensége is.

Ez volt az én hódolatteljes feleletemnek értelme s azt hiszem, hogy azzal egyformán teljesítettem nemcsak a hű alattvalónak és jó polgárnak, hanem a becsületes embernek kötelességeit is.

Így folyt a beszélgetés tovább, míg végre ő herczegsége tőlem búcsút véve, azon szavakkal bocsátott el, hogy fölszólítását vegyem még egyszer fontolóra s az Ön közvetítésével, Méltóságos Uram, véleményemet arra nézve juttassam ő herczegségének tudomására.

Ebben rejlik oka s egyszersmind mentsége annak, hogy Méltóságodat jelen iratommal terhelem. Tiszteletteljesen könyörgök, méltóztassék ő herczegségének jelentést tenni:

hogy én ő herczegségének kegyes szándékait hálás szívvel elismerem és méltányolom;

hogy érjen bár szerencse vagy szerencsétlenség; várjon bár rám kényelmes vagy gondokkal terhes élet; minden viszonyban, minden körülményben mindig az lesz büszkeségem és boldogságom, hogy olyan lelkeletű alattvalója vagyok ő fölségének, az én uramnak és királyomnak, aki hűségben és loyaltásban egy élő lénynek sem áll utánna;

hogy én az élet minden viszonyában legtermészetesebb polgári kötelességemnek fogom tartani, hogy a magas államkormánynak minden lépésénél és rendszabályánál lelkiismeretemmel s meggyőződéssel számot vessek s az egybehangzás minden egyes esetében teljes erőmet és tevékenységemet a szeretett haza javára a magas államkormány legjobb akarata szándékainak s alkotmányos rendszabályainak lehető előmozdítására a hazaszeretet és meggyőződés egész hatályával szenteljem, amint azt ő felségének minden más hű alattvalója is szentelni fogja, szentelni tartozik;

hogy én erősen meg vagyok győződve, miszerént ez egy állampolgárnak sokkal természetesebb kötelessége, hogy sem az csak a legcsekélyebb külön lekötelezést is igényelje, sőt azt csak el is tűrhesse. Hisz az állampolgári kötelesség egy becsületes ember szívének sokkal magasabb becsű, hogyses annak teljesítését a magán lekötelezés alacsony útjára le szállítani szabad lehetne;

hogy én tehát hálásan elismerve ő herczegségének azon megtisztelő kegyét, melynél fogva tölem becsülettel ellenkező dolgot nem várt, azt hiszem, hogy hálaérzetemet tisztábban nem nyilváníthatom, mint ha ő herezgségének kegyére azáltal iparkodom magamat méltónak matatni, hogy tiszteletteljes nyíltsággal kinyilatkoztatom, miszerént az állampolgári kötelesség teljesítéseért semmi jutalmat sem kívánok, sem el nem fogadok, de ezen kötelesség hű és becsületes teljesítésén kívül valami másra a világ minden kincseért sem vállalkozom.

Én tehát alázatosan semmi más kegyet sem kérek, mint kegyes engedélyt az én tervezett hírlapom kiadására.

Erősen meg vagyok arról győződve, hogy a kormány az ország javát óhajtja. Csekély véleményem szerint tehát a jóakarató államkormány érdekében kell annak feküdni, hogy a független gondolkozású férfiak előtt, kik az országban némi bizalmat élveznek, ne legyen elzárva a véleménycsere mezeje az időszaki sajtó útján, ahol ők minden bizonynyal némi sikerrel működhetnek közre a magas államkormány jóakarató szándékainak alkotmányos foganatosításánál. Ezen közreműködés minden esetre sikeres lehetne épen azért, mert szabad, mert független, mert a meggyőződésnek és kötelességérzetnek önkénytes következménye, s én alig tudok oly eszközt képzelni, mely a kormány és nemzet között a mostani bizalom erősítésére jótékonyabban hathatna, mint épen ez. Másrésről pedig az ellenkező esetben azon tapasztalás, hogy a magas államkormány az időszaki sajtó korlátait a független meggyőződésű férfiak előtt még annak daczára is elzárja, hogy a cenzúrát ő kezeli; azon tapasztalás, hogy az időszaki sajtó arra látszik szánva, hogy csak egy pártnak monopóliumává legyen – bajosan szolgálhatna alkalmas eszközül a közvéleményben a bizalom táplálására, szilárdítására és ébrentartására a kormány végcéljaira nézve; bajosan lehetne alkalmas eszköz arra, hogy az úgynevezett oppozíciónak erős tevékenységű közreműködését, a kormány szándékaiba való szíves beleegyezését biztosítsa.

Ha valaki a sajtót ellenkező irányban akarná kizsákmányolni, ha valaki rosszat akarna tenni, ott a cenzúra, akadályoztassa meg; de akkor is meg kell akadályoztatni, ha jót akar, ha jót tesz, csak azért mert oly férfi, aki meggyőződését szabadon megőrzi?

Azonban egy hírlap-szabadalom engedélyezése kegyelmi dolog; a kegyelmi tény elnyeréseért nem hozhatók föl indokok; annak a királyi fölséggel járó kegyesség és jóság kifolyásának kell lenni, különben megszűnnék kegyelem lenni. Ha oly szerencsés leszek, hogy ő fölségének ezen kegyével dicsekedhetem, úgy már maga annak megadása erős bizonyíték, én pedig élő példa leszek a kormány loyálisának polgártársaim előtt; ha pedig azt nem nyerem meg, akkor kötelességszerű alázattal alkalmazkodnom kell ő fölsége legmagasabb akaratához s azon reménnyel vigasztalnom magam, hogy hisz nem kell az embernek épen hírlapi szabadalommal bírni arra, hogy az irodalom terén mint jó és becsületes állampolgár a közjó érdekében működjek.

Történjék tehát az, ami ő fölségének s a magas államkormányának tetszik; én ismételten, igen buzgón csak egy kegyet kérek, s az: kérelmem gyors elintézése, mert én családapa vagyok; mint fiú, testvér, apa és férj édes kötelességek terhét hordozom vállaimon s mindezen kötelességek teljesítése, egy számos tagú család sorsa érzékenyen szenvedne a hosszú bizonytalanság alatt.

Ezennel teljesítve ő herczegsége parancsát, teljesíttem kötelességemet. Még csak az van hátra, hogy Méltóságodat alázatosan megkérjem ezen őszinte nyilatkozatnak, egy becsületes ember nyilatkozatának

szíves előterjesztésére s egyszersmind, ha azt tőlem Méltóságod rossz néven nem veszi, esedezem hathatós közbenjárásáért is a hírlapügyre nézve.

Ha Méltóságod engem talán válaszára érdemesítene, kötelességemnek tartom Méltóságodat arról becsületszavammal biztosítani, hogy a jóságával való minden visszaélésre nézve teljesen nyugodt lehet. – Fogadja kitűnő tiszteletem biztosítását, melylyel vagyok Méltóságodnak alázatos szolgája Kossuth Lajos.”

Kossuth azonban, amint ezen nyilatkozatát elégtelennek találták s egy politikai lap kiadhatására nézve minden reménye elenyészett, más utakon iparkodott ismét minden erővel az izgatás mezejére jutni, melyeket közelebbről megjelölni későbbre magamnak tartom föl.

Már előbb említett beszélgetésem után Metternich herczeggel, melynek tárgyát a magyarországi állapotok képezték, nem késtem azon fölszólításának eleget tenni, hogy nézeteimet írás útján nyilvánítsam, és azt hiszem, helyén van itt a herczeghez intézett jelentésemet s z ó r u l - s z ó r a adni.

„Kegyelmes Herczeg!

Azon igen megtisztelő meghagyás következtében, hogy nézeteimet a magyarországi zilált viszonyokról és azon okokról, melyek azokat előidéztek, írásban adjam elő, nem késem ezen föladatomat egész nyíltsággal a következőkben teljesíteni.

Tagadhatatlan, mert megczáfolhatatlan tényeken alapuló igazság az, hogy az 1840-ik évi májusban berekesztett országgyűlés minden párt teljes megelégedése és örömnnyilvánításai között ment szét,

hogy továbbá a kormány ezen országgyűlésen tényleges bizonyítékait adta annak, hogy az időszerű újításoktól nem idegenkedik, és időközben egész a mostani országgyűlésig mindent szorgosan elkerült, ami új panaszokra adhatott volna okot és végre, hogy a királyi előterjesztések az ország óhajításainak és szükségeinek teljesen megfeleleltek; mindazonáltal nem csak a megyéknél, hanem a jelenlegi országgyűlésen is oly zavar és elégedetlenség uralkodik, amilyen Magyarországon azon fölötte mozgalmas időben sem volt tapasztalható, mikor az alkotmány életelvében volt megtámadva.

Eléggé jelentékeny és fontos tünetény ez arra, hogy minden, hazájához és királyához híven ragaszkodó hazafi lelkiismeretes kötelemvé tegye a baj okának keresését, melynek akadálytalan elharapódzása a kormány további, tétlen szemlélése mellett a trón és hazára nézve végre vészthozó lehet.

Ami erre nézve futólagos vázaltszerűséggel mondható, erős meggyőződésennél fogva a következőkbe hiszem összevonhatni.

A magyar arisztokratikus feudal-alkotmány, a IX. század áthagyományozott intézménye, elavult államalapelveivel csak addig állhatott fenn, míg olyan intézményekre támaszkodott, melyeket elődeink minden körülmény helyes és gondos megfontolásával legnagyobb részt annak fönntartására léptettek életbe.

Ezeknek lényeges pontjai a következők voltak:

a) Kizárólagos használata a latin nyelvnek az összes megyei és országgyűlési tárgyalásoknál.

b) Azon törvényes szokás, hogy formális szavazás semmiféle gyűléseknél sohasem jött létre, ha-

nem a megyében az elnöklő főispán, az ország-gyűlésen pedig a személynök a legkitűnőbb tagoknak meghallgatása után, annélkül hogy a szavazatok megszámlálására került volna a dolog, azon létező alapelvek szerént, hogy „vota non numeranda sed ponderanda sunt” és „vota saniora concludunt”, (aszavazatok nem megszámlálандók, hanem megfontolandók és a józanabb szavazatok döntenek) monda ki a végzést.

c) A király roppant hatalma, ki az alkotmány szelleménél fogva minden hatalom képviselője, minden kegy forrása és az egész ország kegyura volt, és ki roppant befolyását a megyéknél a főispánok, az országgyűlésen pedig a személynök, az elnök által érvényesítette.

így tehát roppant tévedés azon hit, hogy azon 700.000-nyi nemesség, mely Magyarorszában volt, a nyilvános ügyekre nézve döntő befolyást gyakorolt volna a megyéknél; nem, a tized része sem annak, hanem csak azon része, mely az értelmiséghez tartozott, a földbirtokot képviselte és a latin nyelvben jártas volt, míg a sokszorta nagyobb elszegényedett, tudatlan tesz, az úgynevezett bocskoros nemesség, ámbátor ugyanazon szabadalmakkal bírt és ámbátor nemessége sokszor egy évezredig volt visszavihető, a megyegyűléseken még csak megjelenni sem igen szokott. „

Ezek folytán akkor az országban az egész hatalom egy csekély töredéknek, a gyakran roppant gazdag nemességnek, továbbá a királynak és az ezt képviselő kormánynak kezeiben volt.

A nagy királynő Mária Terézia igen tudta ezen helyzetet ügyesen kizsákmányolni, amenynyiben ezen

körülményekre támaszkodva nemcsak a szükséges segédeszközöket merítette nagy mértékben Magyarországból, hanem ezenfölül a nemzet valósággal még isteníttette is.

A legérzékenyebb dőfést a régi alkotmány az által nyerte – amit ugyan a magyaroknál mindenki igen érthetőnek fog találni, – hogy tudnillik a megyegyűléseken épúgy mint az országgyűlésen a karok és rendek táblájánál a magyar nyelvet emelték kizárólagos tanácskozási nyelvvé, egyszersmind pedig azon régi szokás, mely szerént a „józanabb szavazatok döntöttek” megszűnvén, minden kérdésnél formális szavazás történt, minek következtében a megye egy üléseken a tudatlan, bocskoros nemesség, mely az értelmiséget legalább is tízszeresen fölülmúlta, hirtelen azon helyzetbe jutott, hogy a választásoknál s minden kérdésben az ő szavazata lett döntő; és ez oly időben történt, amikor már az országnak igen tekintélyes része újításokat és reformokat óhajtott és affölött volt a pártok között vita, hogy mily úton, mily eszközökkel s mily mértékben kelljen azokat alkalmazni és foganatosítani, oly vita, mely a kedélyeket hatalmas hullámszóba hozta s mind a megyékben, mind az országgyűlésen a legelkeseredettebb küzdelemmé fokozódott

Ha tehát egy komoly pillantást vetek azon állapotra, amelyben Magyarországnak a legbefolyásosabb tényezők, a megyék, az országgyűlés és kormány az előbb említett lényeges változások következtében, jelenleg vannak: be kell ismernem, hogy a teljes fölözslás képe, mely elem tükröződik, mély szomorúsággal tölti el lelkemet.

A jelenlegi nagy forrongást tekintve, mely az országot minden irányban megragadta, igen könnyen fölfogható, hogy a mozgékonyabb és túlzó nézeteknek hódoló pártemberek csakhamar hatalmokban ejtették a bocskoros nemességet, melynek mindegyike a törvény értelmében ép olyan érvényű szavazattal bír, mint az ország első mágnása s melynek nagy száma folytán a megyei tisztviselők a képviselők választására s az ezeknek adandó utasításokra döntő befolyást nyertek, míg másrésről a bocskoros nemesség Magyarország lakosságának ezen csaknem igen jólelkű osztálya, itatások és vesztegetések által megrontva, az ily izgatók kezében akaratnélküli, pusztá eszközzé törpült.

Hogy a megyegyűlési tárgyalásoknak már ezek következtében is a jó ügyre nézve káros menetékké kellett válniok, bővebb bizonyításra épen nem szorul; még inkább fokozta pedig a bajt azon körülmény, hogy a főispánok idő folytán nagy befolyásukat teljesen elvesztették, mert hisz hogy le kellett sulyyednie azon főispánok hatalmának, kik az újabb szokás következtében a határozat előtt a szavazatokat megszámláltatni tartoznak, az napnál is fényesebb.

Még mélyebbre sulylyedt tekintélyök az 1822-diki év emlegetése által, amikor a főispánok igenis a kormány kétségtelenül törvénytelen rendeleteinek végrehajtására használtatták föl magokat; valamint azáltal is, hogy a tudatlan tömeggel fölfogatták, mikép akadályozták mindig a főispánok, mint a főrendek táblájának tagjai a karok és rendek legüdvösebb javaslatait is.

Ehhez járult még az is, hogy az utóbbi időben a főispáni hivattal más hivatalokat is egyesítettek, azt már csak címnek, méltóságnak tekintették s ennek folytán a főispánok a vezetősökre bízott megyékben csak ritkán jelentek meg, annak ügyeivel épen nem foglalkoztak.

Míg tehát ily módon a megyékben a döntő szó, mely előbb a birtokos osztály és értelmiség kezeiben volt, a legtudatlanabb osztályra, vagy inkább az azzal visszaélő, egyes izgatókra ment át, a főispánok pedig, a kormány egyedüli képviselői, a megyegyűléseken előbbi befolyásukat elvesztették: a megyék mindenhatóságának természetesen csakhamar el kellett érni a legmagasabb pontot.

Anynyira mentek ezek, hogy gyakran királyi parancsolatokat s udvari rendeleteket is azon cím alatt mellőztek, hogy ellen-előterjesztést tesznek, sőt még törvényeket sem foganatosítottak, mint amilyen az, melynél fogva a jobbágy telket bíró nemes ettől adót fizetni tartozik. A megyék, melyek az alkotmány szelleme szerint a népjólét előmozdításában lényeges tényező szerepére hivatvák, ily módon most a legnagyobb részben a reakció férfainak ingyen zsákmányaivá, izgatásaiknak harcsterévé lettek, melyek gyakran véres veszekedésekké s gyilkolásokká is fajulnak.

Nem kevesebb akadályoztatást szenvedett újabb időben az országgyűlés tevékenysége is.

A király által kinevezett személynök, a karok és rendek táblájának elnöke, továbbá a tollvezetéssel megbízott főjegyző, ki a királyi táblának is tagja volt, a tanácskozásokra szintén befolytak; de ezen

befolyást a kerületi ülések behozatala s az újabb időben szokássá vált szavazatszámolás teljesen megbénította.

Ezen kerületi gyűlések, melyek eleinte előleges tanácskozáskul szolgáltak a négy kerület követinek, később pedig egy közölök választott elnök és jegyző alatt a karok és rendek táblájának összes tagjait magokba zárták, csakhamar oly kiváló helyet foglaltak el Magyarország törvényhozásában, hogy nemcsak az összes királyi rezolucziókat s a főrendek táblájának üzeneteit utasították oda megvitatás végett, hanem a királyi fölratok s válasziratok, valamint a főrendekhez intézett üzenetek szerkesztését is ott végezték s ezen gyűlések határozatain, ahol a kormány képviselve nincs is, szinte sohasem történik változtatás. – Az országos ülés, ahol a személynök elnökölt s előbb nagy befolyást gyakorolt, ezáltal oly intézménynyé törpült, ahol a kerületi gyűlések határozatai csak formailag kapták megerősítésüket, ami legtöbbyire abban állt, hogy azokat az egyszerű „maradjon” fölkiáltással helyben hagyták.

Egy másik nagy baj, mely az újabb időben a magyar országgyűlésen mutatkozik, a hallgatóság féktelen magaviselete, mely jurátusokból, a követek írnokaiból, a tanuló ifjúságból és bérruhás cselédségből áll, kik uraikat az ülésből hazakísérik s elég vakmerők nézeteiket s akaratukat tetszés- vagy nem tetszésnyilatkozatok által fejezni ki.

Ezen hallgatóságot, mely nemcsak a karzatokat, hanem fontos ülések alkalmával a gyűlésteremnek minden zugát megtöltötte, eleinte csak néhány ellenzéki férfi használta föl arra, hogy tetszésnyilatkozatai

által saját nézeteinek nyomatékot költsönözzön, vagy pedig nemtetszésök zajával a kormány híveit leli urogtassa.

Hanem csakhamar megfordult a koczka, mert az eleinte fölhasznált fiatalság hatalmának tudatára jutva, gyakran mesterei akarata ellen is féktelen dörömbölés és lárma által igyekezett nézeteinek érvényt szerezni s ezen féktelenség később anynyira elhatalmasodott, hogy valódi erkölcsi bátorság kelle ahhoz, hogy valaki ilyen vagy amolyan kérdésben az uralkodó hangulat ellen vagy a kormány érdekében nyilatkozzék.

Végre ha már azon körülmény is nagy baj volt, hogy a követek az országgyűlés kezdetével utasításokat kaptak, melyekhez szigorúan kellett ragaszkodniuk, ezt még az is fokozta s egyszersmind az országgyűlés sikeres működését s haladását is lehetlenné tette, hogy most annak folyama alatt még pótlólag is küldöttek a követeknek egyes fontosabb kérdésekre nézve utasításokat, melyeknek megszegése szigorú dorgálást, vagy épen az országgyűlésről való visszahívást vont maga után. így az igazgatás, mely az országgyűlésen kezdődött, innen a megyékbe ment át s végre a legfontosabb kérdésekben dönt az országnak legműveletlenebb, legszegényebb része az egyik vagy másik izgató által borral és pénzzel megvesztegetett bocskoros nemesség.

Ily módon Magyarországon a végrehajtó és törvényhozó hatalom csekély idő alatt teljesen megbénult; az országgyűlés, valamint megyei közigazgatás pedig néhány pártoskodó embernek, kik a tudatlan bocskoros nemesség s féktelen hall-

gatóság segítségével mindent uralmok alá hajtottak, pusztá eszköz gyanánt jutott hatalmába oly végből, hogy kárhozatos céljaikat érvényre emelhessék. A dolog ily állásánál gyakran lehetetlen volt egy jobb s megfontoltabb nézetet fogatosítani, sőt néha még csak nyilvánítani is.

Ezen igaz és hű előadása a Magyarorszáiban főnnforgó, sajnos viszonyoknak, melyek a valóságban még nagyobb fokúak, mint ahogy itt vázolta vannak, minden gondolkodó embert szükségképen azon végkövetkeztetéshez vezérel, hogy azoknak – kivált ha még tekintetbe vesszük azon féktelen törekvést, mely a reformok létesítése iránt az egész országban nyilvánul, – hacsak jókor meg nem akadályozzák, szükségképen fölforgatásokra kell vezetniök; de egyszersmind mindenkiiben föl kell támadni azon gondolatnak is, hogy mi lehet annak oka, hogy a kormány ezen dőre féktelenkedést tétlenül nézi, hogy az újabb események következtében elesve mindazon eszközöktől, melyek által a nyilvános ügyekre az őt megillető befolyást gyakorolhatta, épen nem törekszik egy új rendszer föllállítása és erélyes alkalmazása által az országban azon helyet ismét elfoglalni, mely az alkotmány szellemében őt kétségtelenül megilleti, ami nélkül az országnak mindenesetre a fejtelenség zsákmányává kell lenni.

Engedje meg Herczegséged, hogy szilárd meggyőződésemet e tekintetben is kendőzetlenül kimondjam s egyszersmind azon nyilatkozatomat is igazoljam, mely szerint Magyarorszáiban az osztrák kormány általában célszerűtlen, sőt egészen hibás is.

Mindazok előtt, kik a kormány központján Magyarország politikai ügyeinek kezelésébe bepillantani szerencsések voltak, megczáfolhatatlan igazság az, hogy ott Magyarországra nézve két kormány van: a magyar és az osztrák.

Az első a legfőbb politikai udvari tisztségekből, tulajdonkép a magyar udvari kancelláriából állván, a közigazgatási tárgyakat minden akadály nélkül elintézheti, a magas politikát illetőleg azonban meghallgatják ugyan a magyar udvari kancellárt is, sőt a kezdeményezés, valamint magától érthetőleg azon kötelesség is, hogy javaslatokat tegyen, szintén őt illeti, de a véghatározást azok fölött mindig a többségben levő osztrák minisztérium állapítja meg; mint-hogy azonban ez az örökös tartományokban akadálytalanul, korlátlan hatalommal uralkodik, az alkotmányos Magyarországbán pedig szándékai végrehajtásában magát korlátozva látja: már ebből is a fogalmak zavarának s természetyszerűleg azon bajnak is kellett származni, hogy ez nem siet egy új rendszerrel, mely Magyarország alkotmányos életét még erősebbé tehetné, és pedig annál inkább nem, mert a magyar opposzió elég ravasz volt az összállamot érintő, két lényeges kérdésben, tudnillik az adó- és újonczmegszavazás kérdésében ellenzését egész a végletig vinni, sőt azzal a teljes meghiúsulást is idézni elő.

Ami azonban a magyar államférfiakat illeti, azoknak még alkalmasint élénk emlékezetökben van, hogy azon férfiakat, kik magokat az 1822. és 1836-dik években készséges eszközökül használtatták föl, később egészen mellőzték; továbbá meg lehetnek

győződve, hogy az oly zilált viszonyok között, amilyenek most Magyarorszáiban uralkodnak, csak hajthatatlan erő, akarategység s tántoríthatatlan haladás által a kitűzött pályán érhető el azon magasztos cél, hogy Magyarország jövője más művelt államokéhoz hasonlóan legyen rendezve, de a jelen körülmények s az osztrák államférfiaknak oly határozott beavatkozása mellett olyan egyetértő, erős, az óhajtott cél felé egész elszántsággal törekvő eljárás alig gondolható.

Az előre bocsátottakból tehát világosan következik:

hogy a megyék, melyek magokat azon pártoskodók viadalhelyévé tették, kik a lakosság tudatlan részével, a bocskoros nemességgel eszköz gyanánt visszaéltek, le vannak alacsonyodva;

hogy az országgyűlés eredeti szerkezetéből az idő folytán egészen kiemelve, azon fölül még haladásában nemcsak azon utólagos utasítások által van akadályozva, melyek a megyékből minden fontos ügyre nézve érkeznek, hanem a hallgatóság féktelen magatartása által is; – és végre

hogy a kormány előbbi befolyásából egészen ki van vetköztetve és hogy így azon tényezők, melyeknek az államgépezet mozgását szabályozni kellene, mind hárman ki vannak forgatva s megbénítva.

Lehetséges ezen viszonyok között s még azon hatalmas mozgalom mellett, mely a kedélyeket a reformok miatt az országban megragadta s ily tényezőkkel létesíteni Magyarországnak azon újjászületését, melyre oly nagy szüksége van? Nem sokkal való-

színűbb, sőt nem egészen bizonyos az, hogy, hacsak orvosszerekről nem gondoskodunk, mindebből a legveszedelmesebb természetű fölforgatásoknak kell származni?

Bocsásson meg Herczegséged, hogy én itt nézeteimet minden tartózkodás nélkül előadom, de azok az én rendíthetetlen meggyőződésemmek kifolyásai és azon kötelességérzetből származnak, melynek folytán azokat oly államférfinak terjesztem elő, kit egész Európa ünnepel s kinek talán sikerülni fog utakat és módokat találni arra, hogy a vést, mely felé kétségtelenül rohanunk, elhárítsa. 1843. deczemberben.”

Harmadnapra a föntebbi emlékirat elküldése után Gervay államtanácsostól levelet vevék, melyben ez velem tudatja, hogy a herczeg államkancellár azt a legnagyobb érdekeltséggel olvasta és neki meghagyta, adja nekem tudtomra, hogy ő a lehető leg hamarabb kívánja azon nézeteimet ismerni, melyek szerint azon általam leírt nagy bajokon, amelyekben Magyarország sínlődik, segíteni lehessen.

Én egy perczig sem késtem a herczeg ezen akaratát a következőkkel teljesíteni:

„Herczegséged Gervay báró államtanácsos által azon megbízással tisztelt meg, hogy mondjam el véleményemet, hogy mily eszközök és módok által lehet a Magyarországbán fölötte veszélyes állapoton lehetőleg hamar és biztosan segíteni. Sietek ezen magas követelménynek, négy országgyűlésen szerzett tapasztalataimra támaszkodva, gyöngye erőmhöz képest, de legjobb tudomásom szerint kötelességszerű, hűséggel megfelelni.

„Egy visszapillantás az utolsó időszakra nézve tagadhatatlanul bizonyítja, hogy a kormány 1827-36-ig a Ferencz császár által visszaállított régi magyar alkotmányhoz ragaszkodott, és csak mikor túlszárnyalva látta magát azoknak erélyes haladása által, kik európai műveltségre és behatóbb reformokra törekedtek, azután nyúlt engedményekhez azon irányban, amint épen a nap magával hozta, sőt gyakran az újítókkal kezét fogvást haladva, még a királyi propozíciók legnagyobb részét is azok nyilatkozataiból és a hírlapokból merítette.

Hogy a kormány ezen politikája (a magyar államférfiak passzív magatartásának okát előbbi emlékiratomban mutattam ki) – hogy, mondom, a kormánynak ezen politikája magát tökéletesen helytelennek és elégtelennek mutatta, kitűnik, ha csak egy pillantást vetünk az országgyűlés mostani magatartására és a naponkint előforduló eseményekre, melyek eléggé világosan mutatják, hogy a kormány és az ország helyzete a jelen pillanatban sokkal szomorúbb, mint bármikor is volt.

A kormánynak tehát más útra kell térnie, kell pecfig addig, míg hatalma és eszközei vannak azon szilaj erők megfékezésére, melyeknek végre is szükségképen egy általános fölforgatást kell előidézni; a kormánynak az események élére kell állni, kezébe véve azon anyagi és szellemi reformok vezetését, melyeket Magyarországon a képzetebb rész általános és sürgősen követel; kezébe kell venni az ország szükségeire való teljes tekintettel és loyális szándékkal; szóval, zászlót kell kitűznie, amely köré pártkülönbség nélkül sorakozhassanak mindazok,

kik királyukhoz és hazájokhoz hűséggel ragaszkodnak.

Hogy azonban azon magasztos célt, mely nem egyéb, mint Magyarország anynyira zilált viszonyainak újrarendezése, biztosan elérhessük, okvetetlen szükséges, hogy a kormány az Őt megillető törvényes befolyást, melyet a közbejött események folytán egészen elveszített, alkotmányos úton ismét visszanyerje és hogy a következő országgyűlésen egy őt támogató többséggel rendelkezessék.

Az eszközöket, melyek szerény véleményem szerint azon célhoz vezetnek, a következőkkel vélelem megjelölhetni:

1) Hogy a kormány azon alkotmányos tényezőt, amely által évszázadok óta volt összefüggésben a megyékkel és amely nézeteit érvényre emelte, újra föléleszse, helyreállítva ismét egészen és teljesen a főispánok befolyását; – ezen cél elérhető:

a) Ha elrendeli, hogy a főispánok, annélkül, hogy más hivatalt vállalnának, magokat egyedül a rajok bizott megye ügyeinek vezetésére szenteljék, s ezen ezélből ott vegyenek állandó lakást.

b) Hogy a 723. évi 56. törvényczikk értelmében, minden megyegyűlésen, valamint polgári és büntető szedriákon elnököljenek.

c) Utasítandók lennének, hogy a megyegyűléseket és tisztújításokat a legszabadabb mozgásban se akadályozzák, míg azok a törvény útján haladnak; amint azonban a törvényes határt átlépik és nyugodt tárgyalásra vissza nem vezethetők, az olyan gyűléseket föltétlenül oszlassák szét és míg a nyugalom helyreállítva nincsen, összeülni meg ne engedjék.

d) A főispánokat a kormánynak minden tekintetben támogatni kell és a lehető legnagyobb tekintélyvel és hatalommal ellátni, úgy, hogy a kormány hivatalokat, előléptetéseket, címeket és más kitüntetéseket soha se osztogasson, míg a főispánt az illető egyénre nézve meg nem hallgatta vagy csak az ő egyenes előterjesztésére; szóval, a főispán mint a rábízott megyének főnöke a kormánynál a legnagyobb bizalommal találkozzék, ha pedig nem felelne meg, azonnal elmozdítandó és más alkalmas személy által helyettesítendő.

e) Minden kategoriabeli kamarai és királyi hivatalnokok elnökileg alkalmas módon, szigorúan utasítandók; a hatalmas egyházi méltóságok és mágánások pedig, akik a kormányhoz közelebb állanak, saját javukért alkalmilag fölkérendők, hogy saját maguk s ügyészeik, tisztviselőik, plébánosaik és káplánjaik által a főispánokat a megyékben hathatósan támogassák, s azokkal, kik ezt tenni vonakodnának, azon szempontból, hogy „aki velem nincsen, ellenem van,” ezen idegenkedést alkalmilag erősebb módon is éreztessék.

f) Hogy a főispáni állásokat kevésbé gazdag, de tehetséges férfiak is elvállalhassák, évi 5-6 ezer forinttal kell őket díjazni.

2) Azonban az előbb említett rendszabályok foganatosítása által még igen kevés történnék, ha a kormány egyszersmind a legloyálisabb szándékkal és az ország óhajainak teljes tekintetbe való vételével nem fogna a reformokhoz és minden tartózkodás nélkül ki nem jelentené, mily sorban és mily kiterjedésben akarja azokat életbe léptetni.

Ezen czélből szükséges volna az országgyűlés bezárta után azonnal egy bizottságot állítani össze tekintet nélkül a pártra, színre vagy arra, hogy van-e állásuk avagy nincsen a legműveltebb, a király és haza iránt egyformán hű férfiakból, kiknek a behozandó politikai, anyagi és szellemi reformok fölött véleményüket kellene nyilvánítaniuk, melyet aztán a központban egy ily férfiak gyülekezete átvizsgálna és egy véghatározat alá vetne, akik iránt a kormány teljes bizalommal viselkedik, és akik tekintettel mind az összbirodalomra, mind a magyar nemzet óhajai és érdekeire az azoknak megfelelő véghatározatot hozni teljesen képesek.

Ha a kormány ezek fölött loyális alapon nyugvó véghatározatot hozott, akkor azt először is a főispánokkal kellene tudatni, hogy azok azon helyzetbe jöhessenek, hogy megyéikben azok számára elfogadást és helyeslést biztosítsanak.

3) Hanem az újonnan építendő épületnek alapkövéül okvetetlen szükséges volna, hogy a kormány a magyar ügyek vezetését Bécsben egy tökéletesen alkalmas magyar államférfinak adja át, azonban hogy ez tökéletesen alkalmasnak legyen nevezhető, a főnforogó körülmények között a kellő tehetség és tudományon kívül okvetetlen szükséges, hogy ez a legnagyobb bizalmat élvezze, és azért minden tétova nélkül járhasson el, hajlíthatatlan jellemzilárdsága legyen, egyszersmind a népszerűségről, melyet most annyira hajhásznak, lemondjon és egyelőre azon reménnyel elégedjék meg, hogy évek multával királyának elismerését és szeretett hazájának áldását arathatja.

Herczegséged imént vázolt eljárása lenne csekély véleményem szerint az egyedüli ösvény, melyen a kormány az alkotmányos út elhagyása nélkül elvesztett befolyását ismét visszanyerhetné és magának az országgyűlésen többséget szerezhetne, melynek segítségével Magyarországnak anynyira sajnósán pangó állapotain segíthetne. – 1844. január 30-án. A legmélyebb sat...”

A herceg-államkancellár, – kinek azon magas állásában, mely őt szinte mértéken fölül anynyira igénybe vette, hogy eddig még fizikai ideje sem volt arra, hogy az események menetét Magyarorszáiban is pontos figyelemmel kísérje, – mély belátásánál s eddig még senki által kétségbe nem vont szellemi fölsőbbségénél fogva a legelső pillanatra is teljesen fölsimerte azon kuszált viszonyokat, melyekben Magyarország forgott, s, mivel igen jól tudta, mily rendkívüli fontosságai bír ezen királyság a birodalom fönnállására és hatalmára nézve, egy pillanattig sem késett teljes figyelmet fordítani azon rendszabályokra, melyek ezen nagy országban alkalmazandók lesznek.

És valóban ezen időtől fogva igen sokat foglalkozott a herceg-államkancellár a magyar ügyekkel s minden alkalmat fölhasználta arra, hogy a magyar államférfiakkal, főleg Apponyi gróffal, Magyarország viszonyairól beszélhessen éj ezáltal magának az ott uralkodó állapotokról tudomást szerezzen; nekem pedig, mindannyiszor, valahányszor dolgaim Pozsonyból Bécsbe vittek, hozzá a dolgok lefolyásáról jelentést kellett tennem és bármely hivatalos iratot kapott is a herceg a magyar ügyekben, azt ezen megjegy-

zéssel „Öntudatom tanácsosának” (meinem Gewissensrath) saját nézetem nyilvánítása végett mindig hozzám küldötte. – Metternich herceg, azon forró óhajástól áthatva, hogy Magyarország jóléte által az őrszbirodalom jólétét is előmozdítsa, nemsokára elhatározta magát, hogy azon utak és eszközök megvitatása végett, melyek által ezen magasztos cél elérhető legyen, a főherceg-náddal összekötetésbe lép, és azzal 1844. május 9-éről kelt iratában ezekre vonatkozó véleményét tudatta.

Ezen fölötte fontos, hivatalos irat Horváth Mihály történetében is előfordul, de oly hiányosan, hogy czélszerűnek tartom itt egészen azon iratot szóról-szóra úgy közölni, amint azt azon államférfi kezeiből kaptam, ki Eugen herceg ideje óta Magyarország iránt a legbecsületesebb módon gondolkodott, s ki beismeré, hogy azon vád, mely Magyarország jelenlegi állapota miatt emelhető, az osztrák államférfiakat is terheli.

„Bátorkodom Császári, Királyi Fönnségednek utolsó beszélgetésünkből, melyre nekem alkalmat nyújtani méltóztatott, az eredményt a következő aforizmákban előterjeszteni:

1. Magyarországnak szüksége van viszonyai fölélénkítésére. Már előbbi irataimban azon kifejezést használtam, hogy „pangó ország” és most sem találok jobbat, melylyel érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okaira nézve megjelölhetném.

„Azon országok, melyek veszteglenek, visszaesnek; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vésztlők elé rohannak; az országoknak tehát, hogy boldogulja-

nak, elv- és időszerű irányban kell haladniok.

Ezen tételek semmi ellenvetést sem tűrhetnek.

2. Magyarország megállapodott, mert hosszú időn át a török járom alatt volt, minek következtében s külpolitikai befolyások alatt belharczokba bonyolódott és egy századnál több ideig nem volt erőteljesen kormányozva.

Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszú kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen szimnyadozásból II. József császár ébresztette föl az országot. Az 1790-91-ki országgyűlés jelöli ébredését, és ezen országgyűlés többé-kevésbé alkotmányozó jellegű volt. Vizsgálódásaimban mindenestre ezen nézetből indulok ki.

A boldogult Ferencz császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem teremtett. 1792-től 1815-ig a monarchia háborúba volt bonyolódva, melyek lételét fenyegették és a kormányt Magyarországgal szemben a kérő fél kellemetlen helyzetébe szorították. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kiképzésére kellett volna fölhasználni, mely azonban az én háttástan, de jószándékú előterjesztéseim ellenére fölhasználatlanul maradt.

Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. A bajos állapot oka nem az orgánumok (kormányiszékek) akaratában, hanem a szükségletek fölismerésének hiányában fe-

küdt, és pedig azért, mert két elem állott egymással harczban: – az alkotmányos magyar és a korlátlan német. Egyik elem sem haladott helyes úton: az első nem tudott tisztába jönni magával az iránt, ami az elavult alkotmányos háztartásban már haszonvehetetlen volt; a másik részint jozefinus, alkotmányellenes eszmékkal volt eltelve. Azalatt az országgyűlések mentek a magok útján és mindegyik egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

3. Az 1825-27-ki országgyűlés korszakot alkotott a magyar történelemben, mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy el mozdíthatatlanul az alkotmányosság terére helyezkedik; és mivel ekkor kezdtek Nyugat-Európa demokratikus elemei behatolni a magyar bonyodalmakba.

Ezen országgyűléstől kezdve mainapiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban s az állapot úgy alakult, hogy azon nyilatkozatra jogosít föl, mely szerént Magyarország nyilvános életében paralizálva van.

Ez a kendőzetlen igazság, ez a bajnak egyedül igaz diagnózisa, melyet könnyű volna megfejtteni, ami azonban ide nem tartozik.

Legyen elég azonban némi tényállapotok jellemzésül a következő:

A nyilvános élet Magyarországon meg van bénítva:

mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét;

mert a királyt kötelességeinek mindennapi teljesítésében oly formaságok gátolják, melyek, mihelyt

az anarkhiának ellenállának, a védő hatalomra nézve bénítok, a romboló elemekre nézve pedig védők;

mert a főső tábla az alsó által valamint ez viszont a törvényhatóságok által meg van bénítva;

mert a kormányzat, igazán véve, ötvenkét vármegye kezében van, ami oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát „pium desiderium”-má változtatni;

mert a demokratikus elem a magyar viszonyok egyetemével a tulajdon alakulásától kezdve – éles ellentétben áll;

mert végre, – hogy több más akadályt mellőzzek, – nincs arra lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyűlésen többséget biztosítson, és egy képviseleti alkotmány-nyal bíró állam fönn nem állhat, hanem szükség-kép elvesz, ha kormánya mellett többség nincs.

E nyíltszívű megjelölése után azon bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezek, melyből csak erőteljes eszközök által vonható ki, bátor vagyok az irányt szemügyre venni, melyben a segély föllelhető.

Magyarország nem új, csak most alakuló állam, hanem egy ódon, rég elavult törvények alatt álló, a természetnek kitűnő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként műveletlen hever, mialatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

Itt segélyre van szükség! És honnan jöjjön?

Ha az fölülről nem jó, úgy az országnak, hogy bajaiból szabaduljon, csak egy út marad nyitva: a szociális f o r r a d a l o m útja. Oly államban, hol a

leglényegesebb elemek egymással ellentétben állnak, hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik, a privilégiumok maguknak a kiváltságosoknak törekvései elé is gátat vetnek, hol a harmadik rend még csak csirázófélben van; hol az országgyűléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig művelt vagy épen műveletlen harcosok képesek; – ily országban csak fölülről jöhet a segedelem. Hogy azonban ez életbe léphessen, mindenek előtt némi kiindulási pontokra van szükség.

Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakítását az alsó táblánál.

Továbbá azon lehetőség biztosítását, hogy ezen többséget a kormány vezesse.

E célok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint aminő alatt eddig voltak.

Azon fogalom, melyet a „coordinatio diaetae” szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga a rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyűlési kormány-többség szolgálhat eszközül.

A többségnek, ezen alkotmányos úton elérhető minden jó alapjának fölhasználására nézve, egy föltétel szükséges, mely nélkül az soha sem lesz elérhető. E föltételül jelölöm én ki azon módnak átalakítását, mely Magyarországon a törvények alkotására szolgál; oly átalakítást, minőt minden régibb vágy újabb képviseleti rendszerrel bíró or-

szagok szokása javai, legyenek bár azok monarkhiák vagy köztársaságok.

Ahhelyett, hogy, mint eddig a királyi proпозиciókban történt, a király kívánság átfejezné ki, hogy a rendek törvényeket terjesszenek eléje, melyeket azután megerősített vagy visszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elé kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megadtathatnak, elfogadhatnak vagy visszavethetnek, s utóbb a rendek által tett módosítások szerént a király megerősít vagy visszavet.

E módnak fogamatba vételére szükséges: a) hogy a király által előadott törvényjavaslatok egy mindenik tábla kebeléből választott bizottság elé kerüljenek s azokat a tábláknak e bizottságok mutassák be; b) hogy a királyi törvényjavaslatot a király által különösen e célra kinevezett biztosok védjék s világosítsák meg mind a bizottságokban, mind az egész törvényhozó kar gyűléseiben.

A törvényalkotás ezen módja becsének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Franciaország, Hollandia és Belgium és több német állam, ha az ott divatozó szokás helyett, a magyar volna bevéve, azaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok, proпозиcióknak vagy is a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvénycímeknek előadására

s z o r í t k o z n á n a k ? Törvényeket sohasem fogalmazhat egy testület; testületek azokat megvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják, de nem eszményíthetnek törvényt, melynek alapföltétele következetesség s részrehajlatlanság a fölfogásban és alkalmazásban.

Úgy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratokban. A két kijelölt föltételben fekszik erős meggyőződéseim szerint Magyarország üdvének első eszköze; ez maga képes csak a többi szükségeseket is életbe léptetni. Minden dolognál kiindulási pontra van szükség. Ha ezt hibásan választjuk meg, következményei soha sem vezetnek célra. Magyarországon oly dolgokkal foglalkoznak, melyek magát a dolgot nem képezik: arra törnek ami csak következmény lehet; építeni akarnak s nem kezdik az építést az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, s nem gondoskodnak arról, hogyan lehet a pénzthozó terményeket értékesíteni; ha célról van szó, nem tekintik az eszközöket, vagy eszközökről beszélnek a cél világos megjelölése nélkül. Szóval ábrándokat űznek és nem gondolnak a tátongó mélységgel. Ez az igazság képe, Fönnséges Uram, s beszédem nyíltsága tanúsítja Fönnséged előtt, hogy épen nem kételkedem, miszerént nagy veszélyek forognak fönn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok elleni harcokkal volt tele; a természet rende szerint még csak kevés teendőm lehet; de annál világosabban áll szemem előtt azon kötelesség, – hogy azt, amit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazság gyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtsem, kik oly eszközök-

kel rendelkeznek, melyek nálam hiányoznak. Kelt Bécsben, 1844. máj. 9-én. Metternich.”

A főherceg-nádor erre 1844-diki május 14-én következőleg válaszolt:

„Kedves Herceg Metternich!

Önnek emlékiratára, melylyel különben egyet-érték, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

Azt mondja Ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyűlésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben föltétlenül nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy mindazonáltal az utolsó országgyűlésen a kormány-előterjesztések eredménye ingadozott s egy, tömör többség nem létezett, annak okát részint abban keresem és találok, hogy a vármegyék eddig nagyon is magokra voltak hagyva, s a követek szerencsés választására és az utasítások készítésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorlott; részint pedig abban, hogy az e célra használt eszközöket a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vették mindig kellőleg számításba.

Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországon a leglényegesebb elemek egymással ellentétben állanak, s a nemzetiségi érzelmek egymással ellenségesen küzdenek, úgy hiszem, az utóbbikat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve (tehát elhallgatva a melléktartományok s azoknak nemzetiségi és nyelvharczát az anyaország irányában) nem igen lehetne bebizonyítani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata

Magyarországban szintúgy, mint a többi Európában, hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget sem látnak, föltéve, hogy saját nyelvöknek magok közötti használatában őket nem korlátozzák. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó összes fajok és nemzetiségek; az újabb időben kivált az országlakosok ifiabb része élénk törekvést tanúsít a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

Amily helyes továbbá, amaz Ön által kimondott „axióma”, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak; oly bizonyos másrésről az is, hogy ha a törvényjavaslatok készítésére egy vagy több egyén kap megbízást, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök, (Magyarországra nézve t. i.) kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előítéleteinek és hibáinak is kellő ismeretével bírnak, magok pedig az előítéletektől mentek. Ha az országgyűlés bevégezése után életbe lépnek azon szabályok, melyek a vármegyék igazgatásának és vezérletének javítására szükségesek, úgy én azt, hogy a kormány kész törvényjavaslatokat terjeszzen elő, a jobb rendre s az országgyűlésnek nagyobb fontosságára nézve Magyarországon az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országlakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyűlés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Minthogy azonban, mint Ön, kedves Metternich Herceg, oly helyesen megjegyzi, az említett újítás céljának csak úgy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyűlésen

királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottságokban és a rendek előtt fölvilágosítják és védelmezik; azért oda kellene mindenek előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasításaiban ezen rendszabályok mellett nyilatkozzanak s ammellett, hogy azok mint köz-kívánat tárgya kérendők ki ő fölségétől, amit a kedélyek mostani hangulatában nem volna épen nehéz elérni.

Nem kevésbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon a rendek elé terjesztendő törvényjavaslat olynemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalmat öregbítse; mert, meggyőződésem szerint, minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik s helyeslést nyer; miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly jelentékeny dologban sikeretlen ne legyen. Pozsony, 1844. május 14-én.

József.”

Hogy mily rendkívüli szorgalommal látott a magyar ügyekhez a herczeg-kanczellár a monarchia érdekében, mutatja a május 22-éről szóló felelete a föntebbi levélre, melyet velem másolatban

közölt

Ez így hangzik:

„Legkegyelmesebb Uram!

A levél, melylyel Császári Fennséged f. hó 14. megtisztelni méltóztatott, engem egyrészt hálára kötelez azon egyetértésért, melyet az nagy fontosságú

főladatokra vonatkozó nézeteimmel kifejez, másrészt arra indít, hogy érzelmeimet tovább fejtegessem. Fönnségednek szavai mindakét irányban kiszámíthatatlan értékkel bírnak kedélyemre.

Császári Fönnséged Magyarország állapotát meztelen valóságában rajzolja; bajokképen említi:

hogy a megyék kellő vezetés nélkül vannak hagyva;

hogy a kormány elmulaszt befolyást gyakorolni a követválasztásra és az ezeknek adandó utasításra és ha ez irányban befolyást gyakorol is, az ehhez szükséges intézkedések nem mindig helyesek és nem úgy választvák, hogy a helyi viszonyokra illenének.

Ezen tények világosak és egy részét képezik azon nagy mulasztásnak, melyet rövid szavakban több alkalomnál kimondani kötelességemnek tartottam és melyet azon fogalomba vonok össze, hogy Magyarország nem volt kormányozva; de mivel az olyan országok, melyeket nem kormányoznak, fönn nem állhatnak, ezen mulasztásnál a természet segít magán; az oly országok, melyekhez fölülről nem jön a kormányzási segítség, azt teszik; hogy azon segítséget önmagokban keresik és igyekeznek önmagokat kormányozni. Ezen minden idő tapasztalása által megerősített eredmény egy kikerülhetetlen, benső ellenmondást foglal magában: - a jó elnémul és a vélt eszköz anárkhiává bomlik föl.

Mielőtt tovább mennék, bátorkodom egy kifejezésre nézve észrevételt tenni; én tudniillik sokat adok a dolgokat jelező szavakra, mert az elsők csak az utóbbiak által lesznek helyesen fölfoghatóká.

Említem, hogy egyikét azon bajoknak, melyekkel a kormánynak számolnia kell, azon küzdelemben látom, mely az országban a nemzetiségek közt létezik. – Ezen küzdelmet a görcsös idegességig túlzott magyarizmus idézte elő, és az a „partes adnexae” nevezet alatt ismert kapcsolt részekben, mint az történni szokott, beteges illirizmusba ment át. Ennek előidézéséhez azon baj is járult, mely jelenleg az egész társadalmi testületet terheli. – A haladás emberei a népek között mindenütt testvéri szeretetet hirdetnek, de egyszersmind a nemzetiségeket szoros elszigetelésre és egymás elleni küzdelemre izgatják! Hogy ezen szellemek ez által mire törekszenek, az oly világos, hogy nem érdemeli meg a fáradtságot szándékuk szorosabb vizsgálatába bocsátkoznunk. – Azon észrevétel, melyet csak az imént tenni bátorkodtam, ama kifejezésre vonatkozik, hogy „anyaország”, mely Magyarországra a kapcsolt részeket illetőleg veszedelem nélkül tényleg – és pedig sem törvényesen sem történelmileg nem alkalmazható. A nap föladata a kormányra úgy, mint a tisztán látókra nézve az országban arra szorítkozik, hogy a mérleg nyelvére ügyeljenek és azon legyenek, hogy annak serpenyői egyensúlyban maradjanak. – Ezt nem csak lehetségesnek, de még könnyűnek is tartom, ha az arra vezető utakat követjük.

Császári Fönnséged arra nézve velem egyetért, hogy az üdvös cél elérésére szükséges eszközökhöz tartozik az alsó táblánál egy tehetséges és jószellemű férfiakból álló, tömör többségnek alkotása és a törvények szerkesztésénél okszerűbb formáknak követése. Azonban az első eszköz elérésére, melyet a második

könnyen követhet, még más föladatak megoldása is szükséges. Ezeket mint leglényegesebbeket bátorkodom ma a következőkben röviden jelezni.

1. Mi történjék a folyamatban lévő országgyűléssel, mit lehet tőle várni és mikor kelljen föl-oszlatni?

2. Mily rendszabályokat ragadjon meg a kormány a bezárandó és legközelebbi országgyűlés közötté időben egy jobb jövő biztosítására?

3. Milyen törvényjavaslatokkal lépjen a kormány a jövő országgyűlés elé?

Teljes meggyőződésem szerint ez a három kérdés foglalja magában a pillanat valódi föladatát, minden más kérdés csak mint ezeknek folyománya bír értékkel és mint minden jó dolog maga magából fejlődik ki.

Az első pontra nézve véleményem oda megy ki, hogy a jelenlegi országgyűléstől már lényeges dolog nem várható. Ezen nézetem nem abból ered, mintha tagadnám azt, hogy abban jó, sőt kitűnő elemek is vannak, de azon teljes érzelemből, hogy az alsó táblánál minden – az idő, a forma, az egyes pártok, de leginkább a kormányt támogató többségnek hiánya az ügyek rendes menetelének, mint legyőzhetetlen akadály állja útját. – A mondatottaknak természetes következése tehát az országgyűlésnek mielőbbi föl-oszlatása. Azon veszélyekre nézve melyek annak elnapolásával járnának, Császári Fönnséged már tisztában van magával.

Miféle törvényes határozatok várhatók; melyeket kellend azok közöl támogatni, rendes úton menynyi időt igényelnek még a tárgyalások, melyik legyen

tehát a föloszlatásnak időpontja? Ezek igen fontos kérdések, melyeket nem lehet elég szigorúan figyelembe venni és eléggé gyorsan elintézni.

Második pontra: Ezen föladatnak megoldása magában foglalja azon szempontot, hogy hol van a kormány központja és hol az ország, melyet kormányozni kell; – t. i. Bécs és Magyarország-.

Melyek azon utak és eszközök, melyeket Fönnséged magas állásában a szükséges eredmény elérésére elengedhetetleneknek kijelölni gondol?

A harmadik pontra: Ezen föladat a második pontnak megoldásából fog következni és véleményem szerint ma még nem volna teljesítendő.

Legkegyelmesebb Uram! Ezek képezik érzéseimet és Fönnséged azokban osztozni fog. Ha csak érzelmek kicseréléséről volna szó, az könnyű volna. A cselekvésnek és azon irány meghatározásának kérdése ez, amelyben cselekedni kell. Ez megnehezíti, de egyszersmind erősebbé is teszi a föladatot.

Ha Fönnséged ezen ügyet a jelzett szempontból fölfogni és annak logikus értékéről meggyőződni méltóztatik, akkor kérem Fönnségedet, méltóztassék a további alkalmazás irányára nézve is rám számítani. – Ott, ahol az erő nem áll rendelkezésemre, az akarat nem fog hiányozni.

Kegyeskedjék” stb. stb.

Ezen igen érdekes levelezés a két magas állású államférfi között mutatja, mily magasztos törekvés lelkesíté őket Magyarország jóllétének előmozdításában; ebből továbbá világosan kitűnik az is, hogy Metternich herczeg abban velem minden utógondolat nélkül megegyezett, hogy ezen cél t a l k o t m á n y o s ú t o n

kell elérni s ezen megegyezéséről én élő beszéd folytán is számtalanszor teljesen meggyőződtem.

Ily előzmények után jött az 1844. év első hónapjaiban, ha ugyan jól emlékszem, a főherceg-nádor sajátkezü irata, melyet nekem a hercegállamkanczellár eredetiben adott át s itt szórul-szóra következik:

„Kedves Herceg Metternich! A Karok és Rendek a városi kérdések tárgyalásában már anynyira haladtak, hogy azt egy-két nap múlva alkalmasint be is fejezik. Arról van tehát a szó, hogy ezek után mit vegyenek tárgyalás alá. Ámbátor nem szűkölködnek tárgyakban, de azok oly természetűek, hogy az izgatottság miatt, melyet okozhatnának, későbbi időre lennének fönntartandók; ide tartozik főképen a második tárgyalása a vallási kérdéseknek, melyek a Karok és Rendek táblájának reprezentációjába föl nem voltak véve.

Ezen legutóbbiakat illetőleg minden párt férfiai oda nyilatkoznak, hogy ezek megújított tárgyalásának az előbb említett reprezentációra vonatkozó királyi rezolúció kibocsátása által más irány adandó, ezért kötelesnek érzem magam, Ont, Kedves Herceg Metternich kérni, működjék oda, hogy ezen rezolúció a múlt év végen Bécsben tartott értekezések értelmében minél hamarabb ki legyen bocsátva. Ez annál kevésbé eshetnék kifogás alá, mert amint én bizalmas tudósításaiból kivenni bírtam, Ön is azon reményt táplálta, hogy az ezek fölötti tárgyalások ez év elején véget érnek és azután semmiféle akadály sem lesz a rezolúció kibocsátásának. Ezen előbb említett okokon kívül még más szempontokból

is szükséges a rezolúció leküldése, hogy t. i. ez által az országgyűlési tanácskozmányok nagyobb tevékenységet nyerjenek és arra hatni lehessen, némely dolgokat attól távol tartani, melyek újabb bonyodalmakat hozhatnának létre és az országgyűlés hamarabbi bevégzését megakadályozhatnák.

„Azon reprezentációk közt, melyek e napokban Bécsbe érkeznek, az is ott van, amelyben ő felségétől kamarai személyek leküldését kérik, kik a táblák képviselőivel a természetben való szolgálmányok és a Magyarorszáiban levő katonaság elhelyezéséből származó katonabeszállásolási teher megváltása fölött egyezkedjenek. Én ezen kérelmet mind magában véve, mind azon álláspontnál fogva, melyet a kormány annak elintézésénél a kérelmezőkkel szemben elfoglal, fölötté fontosnak tartom. Az előbbi tárgyalásokból ugyan eléggé ismeretes előttem, hogy az állam egy ily megváltásba bele nem akart egyezni, mert azt hitte, hogy természetben való szolgálmány a kérelmezőknek nem lehet anynyira terhes, mint egy bizonyos, évenkinti pénzadás, hogy továbbá Magyarország hatóságainak megszokott hanyagságánál fogva, melyet az állandó adók elküldésében tanúsítanak, az állam egy bizonyos szolgálmányt egy bizonytalan kárpótlásért adna föl. Én azonban itt, hogy igen messze ne menjek, további fejtegetésébe nem bocsátkozom azon dolognak, melyet egy későbbi, ő fölsége elé terjesztendő jelentés tárgyává szándékozom tenni és csakis azt jegyzem meg, hogy az ügynek helyesen vezetett tárgyalása mellett a rendek által ajánlott közös bizottságban s a kormánynak azon megszokott készségénél fogva, melylyel az alatt-

valók igazi boldogságát előmozdítani törekszik, ezen dolog nemcsak mindkét fél teljes megelégedésére intézhető el, hanem egy további cél is elérhető lesz, tudnillik törvényben lesz megállapítható a kontribúciónak pontos elküldése a megszabott határidőre és nagyobb hátralékok fölhalmozása jövőben elkerülhető lesz. Mivel a jótétemény, mely egy ily eredmény által az adózókat érné, nagy; a kormány azokat még szorosabban fűzné magához és újabban bizonyítaná, hogy egyedül ő az, akitől valóságos előnyöket várhat s ha végre ezen alkudozás akárminemű okból eredménytelen lenne is, akkor is már maga a kormány készsége, melynél fogva abba belebocsátkozott s azt lehetőleg előmozdítani iparkodott, a legjobb benyomást tenné.

Egy ily benyomást keltett az utóbbi időben Banns grófnak zágrábi főispánná való kinevezése; ez Bécsbe utazott, hogy ez alkalommal néhány kérelmet terjeszszéi ő fölsége elé, melyek, amenynyiben engem azokról tudósított, nem látszanak alaptalanoknak. Azt hiszem, hogy ő gondolkodásmódjánál, becsületes és pártatlan nézeteinél fogva alkalmas lesz főispáni minőségében Zágrábmegye nyugalmát ismét helyreállítani, aminél azonban, mint természetes, a kormány segítségére van szüksége. Én különben vagyok stb. József. Pozsony, 1844. január 14.

Köztem és a herceg-államkancellár között szóbeli értekezés tárgyát képezte a magyar nyelv és a protestánsok vallási sérelmeinek kérdése is, tehát azon kérdés, mely a legutóbbi és a jelen országgyűlésen is a kedélyeket a leghatalmasabb izgatottságba hozta s melyet az oppozíció a legcélszerűbben

zsákmányolt ki, hogy a tömegekre hathasson s a kormány elleni támadásaihoz ezek támogatását is megnyerje,

Ismeretes, gondolám én, hogy a magyarok által benső és őszinte hódolattal tisztelt Mária Terézia császárnőnek ép oly kegyes, mint eszélyes kormányzása alatt a magyar nemzeti érzület s a magyar nyelv mély álomba sülyyedt s hogy a korát megelőző, emberszerető József császár újításai s rohamos föllépése ébresztette föl új életre s fokozta a nemzeti érzületet azon forró vágygyá, mely a magyar nyelv kifejlesztése iránt nyilvánult és pedig anynyira, hogy mindjárt halála után az 1790-diki országgyűlés azáltal gondoskodott a nemzeti nyelv kiműveléséről, hogy elrendelte, miszerént a hivatalos ügyek elintézését „még csak most” (hac vice) kell latin nyelven végezni.

Azon kívánság, mely a magyar nyelv átalánossá tétele iránt nyilvánult, azóta az országban oly mély gyökeret vert, hogy az utolsó ő országgyűlés óta egy képviselő sem találkozott, ki ezen nemzeti törekvésnek ellenállott volna, sőt az éjszaki, tót megyék, mint Árva, Liptó, Túrócz, Sáros követői mindannyiszor fölkeltek, valahányszor eme nemzeti kívánság előmozdításáról volt szó.

Ezen átalános kívánság- valamint azon körülménynél fogva, mely szerént napnál világosabb, hogy az ország történelme, ámbátor azt még más sok faj, főleg tót, oláh, szerb lakja, a magyar nemzet tulajdona és hogy ennek országos fönnállása számos szerződés és békekötés által van biztosítva; továbbá tekintetbe véve, hogy a latin nyelv Európa más országaiban is kiment a használatból, a magyar nyelv-

nek pedig az értelmiség túlnyomó többsége birtokában van, a kormány ezen egyakarató és méltányos kívánatnak ellene nem állhatott.

Ahhelyett azonban, hogy a kormány az általános mozgalmat, mely ez irányban minden országgyűlésen mutatkozott, vezette volna, egyik engedményt a másik után csikartatta ki magától és így történt, hogy a rokonszenv az ellenzék felé fordult, s a kormány nemcsak elutasítá magától azon fegyvert, melyet nyílt előzékenység által oly ügyben, mely úgy sem volt többé fönnttartható, – megragadhatott volna s magát vele erősíthette volna, hanem ezenfelül azon helyzetbe jött, hogy később azon fölötte veszélyes túlkapásokat sem utasíthatta vissza kellő nyomatékoságú erélylyel, melyek Horvátországban a nemzetiségre nézve mutatkoztak.

Az osztrák minisztérium, amint látszik, a magyar nemzetiség és nyelv kérdését a magyar alkotmány-nal azonosnak nézte.

Minthogy ez az abszolút kormánynak útjába oly gyakran gátakat rakott, azt hitte, hogy a nyelv-kérdésben is csak a vissza nem utasítható engedményekre kell szorítkozni. A további, szóbeli értekezések alkalmával, melyekbe e tárgyra nézve bocsátkoztam, mindig azt hangsúlyoztam, hogy minden esetre igen kívánatos volna ezen hibás politikával annál is inkább fölthagyni, mert az a magyar országgyűlésen a tárgyalások menetére csak kártékonyán hat, annélkül, hogy a tárgyban, mely tarthatatlan, csak valamit is nyerni lehetne.

Nem kevésbbé volna kívánatos a protestánsok panaszát is véglegesen elintézni, s ez által a pörle-

kedéseknek és erős czívódásoknak, melyek ezen ügyben mind azon országgyűlésen, mind a megyékben uralkodtak, véget vetni.

A visszaélések, melyek az 1606. és 1647. évi békekötés és II. Lipót császár alatt hozott 26. törvény cikkely ellenére főleg az úgynevezett „reversalisra” nézve a vegyes házasságoknál és a katolikusnak protestáns hitre való térésénél a 6 heti tanulás miatt, valamint csekélyebb fontosságú tárgyakkal is magukat befészkeltek, Reviczky grófnak figyelmét Magyarországon tett körútja alatt ki nem kerülték, és ez már 1828-ban annak szükségét elismerte, hogy ezeken saját kezdeményezéséből kell segíteni; ez azonban, mint sok más, abban maradt, talán oly tekintetknél fogva, melyek elől elzárkózni lehetetlen.

Mind a két kérdésben kijelentettem, hogy a táblák óhaja, mely szerint ezeken segíteni kell, oly méltányos, hogy a kormánynak ez iránt előzékenynek kell lenni, ha csakugyan azt kívánja, hogy jó akarata iránt teljes bizalommal viselkedjenek.

A herczeg-államtitkár ezután egy hosszabb, logikailag összefüggő s csinosan előadott beszédben, mint ez neki szokása volt, megerősítette ezen nézetet és ezen szavakkal végezte: „Önnek igaza van, mindenek előtt ezen két kérdést kell a világ színéről eltörölni.” Ezek tulajdon szavai voltak. És csakugyan a magyar nyelv diplomáciai nyelvvé emelkedett, a valláspanasz pedig az akaratszabadság és teljes viszonosság alapján nyert mindenkorra elintézését.

A herczeg-államkancellár által pártolt imezen két kérdésnek helyes megoldása, melyek közül a vallásügyet az akkor anynyira katolikus Ausztriában

csak oly túlnyomó tekintélyű férfiú vehette magára, annak megfontolására bírhatta volna a táblákat, mértéket adhatott volna nekik arra nézve, hogy mit érhetnek el ezen irányban a reformok útján a nép jólétének érdekében egy nyugodt, meggondolt eljárás által. Az ellenzék vezetői azonban az 1843-44-iki országgyűlésen ámbár igen derék, szabadon gondolkodó, a legjobb akarattól áthatott és gazdag ismeretekkel dicsekvő, de semmi esetre sem mélyebben gondolkodó államférfiak voltak, kik magasabb szempontból indulván ki, a tárgyat azon módon fogták volna föl, amint azt teljes tekintettel az összbirodalom körülményeire, a lakosok különbéleségére és a központi kormány szerkezetére föl kellett volna fogniok.

Az országgyűlés menete ugyanaz maradt, a népszerűség hajhászása, valamint az ellenzéki férfiak azon vágya, hogy a kormány szidalmazása által fölvilágosodott emberek hírnevére tegyenek szert, továbbra is a napi renden maradt; a hallgatóság még inkább féktelenkedett, mint előbb, és így a városi szavazatok szándékolt rendezésének, továbbá egy új büntetőtörvénykönyv kidolgozásának, azon törvényes intézkedésnek, mely a megyéknél oly gyakran előforduló véres verekedések meggátlását czélozta volna, valamint az alkalmas közlekedési eszközök létesítésének s a hitel emelésének is hajótörést kelle szenvedni.

A kereskedelem és vám kérdésében megindult, élénk és igen heves tárgyalás alatt Kossuth, kinek, mint már megjegyeztem, a Pesti Hírlap szerkesztőségétől vissza kellett lépnie s ki egy új lap kiad-

hatására nézve pedig szabadalmat nyerni nem bírt, ismét előtérbe lépett.

Az ellenzék úgy vélekedett, hogy a vám megállapítása a táblákat illeti s ezek semmi esetre sem engedhetik, hogy az önálló magyar királyság anyagi fölvirágozása a szomszéd tartomány jóllétének és fölvirágozásának továbbra is alárendelve maradjon. – Mivel azonban az országgyűlés azon eszközökkel, melyek ezen nézet gyakorlati foganatosítására szükségesek voltak volna, nem rendelkezett, Kossuth azon indítványával lépett föl, hogy „védegyletet” kell alapítani. Ezen eszme, melynek célja az volt, hogy a magyar ipartermékek kizárólagos használatának és vevésének kötelezettsége által az osztrák gyártmányok a magyar piacról kiszoruljanak, rendkívül lelkes pártolásra talált és egy központiegylet alakítása után a fiók-egyletek szervezése következett.

Hogy ezen intézkedésnek volt-e azon célja is, hogy ezen egyletek, melyek egész Magyarországon elterjedtek, amint sokan tudják, egyszersmind az izgatás és összeköttetés eszközei gyanánt szolgáljanak, azt bizonyosan nem állíthatom.

Az egyedüli örvendetes mozzanat, melyről ezen országgyűlés alatt a kormány központja értesülhetett, azon 10 milliónyi összeg volt, melyet a táblák a legközelebbi 3 évre közhasznú célokra, mint utak-, vasutak- és más fölötté szükséges intézkedésekre megajánlottak, mert Bécsben azt hitték, hogy ez által az általános, tehát a nemesek megadóztatása is, el van határozva. – Mihelyt azonban kiviláglott, amint azt én Gervay báró államtanácsos és Kübek báró udvari kamarai elnök által

hozzám intézett s még most is birtokomban létező levelekből szintén megtudtam, hogy ezt csak „subsidium” útján, nem pedig általános megadóztatás alapján teremtik elő, ezen határozatra Bécsben kevés súlyt fektettek, sőt azt hitték, hogy ez alapján elejtendő volna, mivel oly subsidium, mely az első években gyümölcsöket nem hozna, az országot az általános megadóztatástól még messzebb vetné vissza; csakis Metternich herceg volt más véleményben, és az ezen ügyben hozzám intézett följegyzéseiben szóról szóra ezeket jelentette ki: „Az én véleményem szerint a „subsidium” fogalma ide jobban illik, mint az adóé vagy sokkal inkább az adóké, mivel ma egy általános megadóztatásnak alapja mind az anyagi, mind a morális téren hiányzik.

Az elsón, mivel a megadózendó tér és föld még „terra incognita”, a másikon, mivel mindenek előtt a „privilegium nobile” a megadóztatásnak útját állja és ezeket kell először is eltávolítani.”

De ezen remény sem teljesedhetett, amennyiben a karok és rendek, miután a mágnások a 10 milliót 3-ra szállítottak le, az egész ügyet elejtették, így végződött ezen 18 hónapig tartó országgyűlés csakis valósággal igen helyes elintézésével a nyelv és vallás kérdésének, melyet, mint már megjegyeztem, Metternich herceg védett, és azon két törvénnyel, mely a nem nemesnek nemes jószágokat szerezni jogot és minden hivatalra való juthatási képességet adott, s mely az ősrégi, magyar alkotmányt valósággal alapjában ingatta meg. – Végre bizalmatlansági szavazatot nyert a kormány, azon kormány, mely 1840-ben amnesztiát eszközölt ki, ez által az

országot megnyugtatta s az arra következő 3 évben mindent szorgosan került, ami panaszra nyújthatott volna alkalmat.

Amint megtudták, hogy a herczeg-államkanczellár a magyar ügyekre teljes figyelmet fordít, sőt hogy a magyar államgépezet működésébe személyesen befolylni el van határozva, még az országgyűlés tartama alatt különféle személyek és pártállásuk szerint különféle tervezeteket küldöttek hozzá, melyek közül némelyeknek veleje az volt, hogy az ő alkotmányt vas kézzel s mindenestre fizikai erő alkalmazásával is erősen fönn kell tartani, míg mások épen az ellenkezőt ajánlották. Így egy a liberalizmus atyjai és első hívei közül azon tervet adta, hogy a legszabadelvűbb reformokat egy magyarokból álló bizottsággal kell kidolgoztatni és minthogy az országban visszavonás uralkodik, egy provizórium által életbe léptetni.

Ezen utolsó kisegítő módot elvetették, mivel a kormány még a hatalmában álló törvényes eszközökkel sem kísérletté meg a rend helyreállítását és az ily ügyállás mellett az is alig volt remélhető, hogy kellő számú jogszerető férfiak találkozzanak, kik a provizórium létesítésében készségesen segédkezet nyújtsanak.

A fizikai erő használatát a herczeg a következő, általa följegyzett szavakkal utasította vissza: „A fizikai erő használata a legnagyobb szerencsétlenség, mely a társadalmat érheti; az ágyúk az utolsó eszközök középezik, mely csakis akkor menthető, ha be van bizonyítva, hogy az állam fönntartására minden más út hiába való lenne.”

Régi barátomat, Nagy Pált, aki köztudomásúlag már az 1807-ik évben szólalt föl a nép érdekei mellett, Metternich berezegnek saját kívánatára szintén bemutatam. – Ez elkerülhetetlenül szükségesnek monda azt, hogy a kormány az adott körülmények között az ország kívánatainak megfelelő reformok élére álljon s a többi közt hangsúlyozta, mily kívánatos volna, hogy a többi osztrák örökös tartományoktól se vonnának meg tovább egy szabadelvű alkotmányt, mire a herczeg megjegyezte, hogy ez természetes következménye a Magyarországbán alkalmazandó, az idő szelleméhez és körülményekhez illesztendő intézményeknek.

Az országgyűlés tartama alatt szóba jött azon egyéniség is, akire ezen ép oly fárasztó, mint igen nehéz föladat megoldását bízni kelljen, ha Majláth gróf azt betegsége miatt el nem vállalhatná.

Metternich herczeg ezen irányban egy perczig sem ingadozott. Jelöltje Apponyi György gróf volt és maradt is.

Ezen államférfinak magasztos gondolkodásmódját, liazaiiságát és tántoríthatatlan jellemszilárdságát mindabban, amit helyesnek és jónak tartott, valamint a parlamentáris életben okvetetlen szükséges, többi fényes tulajdonait is bővebben említeni fölösleges, egyaránt elismeri azokat még most is barát és ellenség.

Apponyi gróf a legcsekélyebb személyes becsvágyat sem táplálva, másrésről pedig azon körülménynél fogva, mely szerént – mint azt a vele közelebb érintkezők igen jól tudták – egyedül családjának és barátainak kívánt élni: a neki szánt,

fölötte fontos küldetés elfogadását nem anynyira kitüntetésnek mint inkább oly áldozatnak tekintette, melylyel mint hű alattvaló királya és hazája irányában tartozik.

És valóban az országgyűlés befejezte után azonnal megtörtént Apponyi gróf kinevezése második alkanczellárrá a magyar udvari kancelláriánál és Metternich herczeg, bizonyoságot teendő arról, hogy menynyire hajlandó a Magyarország javára most életbe léptetendő intézkedésekhez teljes pártolását adni, kieszközölt a legmagasabb udvari-rendőrség elnökéhez, Sedlniczky grófhhoz egy legmagasabb parancsot, mely szerént minden a magyarországi rendőrségtől, valamint diplomatikai úton és a kamarai ügyészekről beérkezendő jelentések fölött, mely utóbbiakat Dupont br. és Rosenfeld br. udvari tanácsosoknak kelle beszolgáltatni, hetenkint egy ülés volt tartandó az udvari rendőrség hivatalában, melyen azon célból kellett megjelennem, hogy az összes történekről a magyar ügyek vezetőjét tudósítsam, és azoknak alkalmas voltáról véleményemet azonnal kifejezzem.

Ezen, eddig hallatlan beavatkozása egy idegen elemnek a legmagasabb rendőrség szentélyébe, igen hatalmas ellenségeket szerzett nekem; Sedlniczky gróf maga is – amint látszott – anynyira megharagodott, hogy kötelességszerűen csakis az első ülésen jelent meg, azután pedig soha többé.

És Metternich berezegnél, ámbár a legfölsőbb helyen egy szava is elégséges volt, minden kétséget eloszlatni arra nézve, hogy életbe vágó reformok behozatala Magyarorszáiban a monarchia hatalmi

állása tekintetéből is okvetetlenül szükséges, az akkori viszonyok és az osztrák, fölötte nagy számú burokracia miatt, mint azt később látni fogjuk, mégsem volt meg az elégséges hatalom, vagy a kellő akarat-erő arra, hogy a magyar ügyek vezetőjét a jóllét felé vezető útján azon pártfogásban részesíthette volna, melynek tagadhatatlanul és végérvényesen célhoz kellett volna vezetni.

Ha az 1825-27. és 1830-iki országgyűléseken uralkodó nézeteket azokkal hasonlítjuk össze, melyek az 1843-46., 1839. és 1844. években napirenden voltak, bizonynyal bámulnunk kell azon változáson, mely az akkoriban még egyedül döntő tényezőnek, a magyar nemességnek eszmemenetében oly rövid idő alatt az elődeitől örökölt magyar alkotmányra s annak összes, elavult feudál intézményeire nézve végbe ment.

Akkortáiban még hazaárulásnak tekintették, ha valaki olyan tárgyat csak érintett is, mely a nemesség szabadalmait valaha csak távolról is veszélyeztethette volna; ellenben az 1844. évben már nyíltan kimondható mindenki a hallgatóság örömmujjongásai között, hogy azokat, amenynyiben az időszerű műveltséggel ellenkeznek, mindenestül el kell törölni.

Minden kétségen kívüli, hogy Széchenyi István gróf beszédei, iratai, egyletei és más intézetei által, melyeket ezen célra alapított, az előbb említett változásra lényegesen befolyt; fáradhatatlanul a kitűzött cél felé vitorlázva, egy lépést sem hanyagolt el, mely az említett cél biztosításának előmozdítására hasznosnak látszék. Így történhetett az, hogy ő,

tudván, hogy én Ferencz császár legmagasabb kegyét élvezem, hogy Reviczky gróf teljes bizalmában állok, aki a herceg-államkancellárnak is bemutatott, – rám is gondolt, és amenynyire lehetséges volt, engem is fölhasználni törekedett. Még igen jól emlékszem az első beszélgetésre a 30-as években, melyet ezen ritka férfival tettem; ő a magyar embert egy telivér lóval hasonlította össze. „A ló, – így monda, – sánta, koszos és sovány; ha azonban czélszerű bánásmód alá kerül, hamar meggyógyul és oly telivér arab áll előttünk, melyet a világnak meg kell bámulnia; embertelen, magyarhoz méltatlan dolog – tevé még hozzá, – ha valaki nem volna kész minden lehetőt megtenni arra nézve, hogy ezen átváltozás a valóságban is csakhamar létrejöjjön.”

Ezen percztől kezdve folytonos érintkezésben valék Széchenyi gróffal, beszéltem vele 1848-ik évi márczius 12-én is Pozsonyban, amikor a hullámok már oly magasra dagadtak, hogy a katasztrófa bekövetkezte minden pillanatban várható volt. Széchenyi ezen alkalommal oly nyilatkozatokat is ejtett, melyeket nyilvános beszéd tárgyává nem tehetünk. En őt igen aggodénaak találtam a jövő fölött és nyilatkozataiból világosan kitűnt, hogy ő a forradalmat azon legnagyobb szerencsétlenségnek tartja, mely Magyarországot csak érheti; hasonlóképen ő sokkal, igen sokkal nagyobb államférfi volt, hogysen Magyarország tényleges elválasztását Ausztriától egészen és teljesen el nem ítélte volna.

És ez valóban következményeire nézve vészthozó politika is lenne.

Azon tömérdek bajok közül, melyek ebből Magyarországra nézve származnának, elégséges lesz az egyik legnagyobbat említeni.

Egy pillantás a világ helyzetére fényesen és tagadhatatlanul mutatja, hogy ezen századnak egyik iránya és fáradhatatlan törekvése nem más, mint hogy az egytörzsű és egynyelvű nemzetiségek mindent megtesznek, hogy egyesüljenek és egy nagy, tömör egészet képezzenek.

Német- és Olaszország ezen céljokat erős harcok után végre elérték, most a szlávokon a sor, kik már egy negyed századnál több idő óta hasonló célra törnek s ha ezen nemzetiség egyesülésének útjában még számtalan akadály van is, főképen nyelvjárásaik, erkölcsaik, szokásaik és vallásuk különfélesége miatt, az ezen irányú mozgalom mégis előbb-utóbb be fog következni, annak természetesen be is kell következnie. Elég erős lesz azon esetben Magyarhon, – mely legközelebbi szomszédságánál fogva támadásuk első tárgya is – a 80 milliónyi szlávok eredményes útját állani, vagy legalább akarataikat a jog és méltányosság korlátai közé utasítani? Csak ezen egy esetre való tekintettel is nem jobb-e egyenrangú tényező-kép Ausztriával egy nagyhatalmat képezni, mely Németországgal, a jelen körülmények között ezen monarchiának természetes szövetségesével egyesülve, minden európai eshetőségnek bátran szemébe nézhessen? A magyarokat, azon kidomborodott jellemvonásuknál fogva, hogy egy politikai eszméért mindent, még a legdrágábbat is örömet föláldozzák, noha számra nézve kevesebben vannak, a német

elem mindig becses, szövetséges társakként fogja üdvözölni.

Ausztriának évszázadok óta fönnálló kapcsolata Magyarországgal keletkezésekor mindkét félnek, különösen pedig Magyarországnak érdekében feküdt; nem volt az véletlen, hanem az idő hatalomszavából származó esemény, oly természetes szükségesség, mely az adott viszonyokban lelte alapját; – ezen természetes szükségesség most még inkább fönnforog, mint előbb; azt a polgárosodásnak, sőt Európának jól fölfogott érdeke igazolja.

Ezen köteléket tehát az ily viszonyok között széttépni vagy csak lazítani is, nem egyéb, mint teljes félreismerése annak, amit a józan politika világosan szab mindazon gondolkodó hazafi elé, akinek a magyar faj fönnmaradása szíven fekszik; nem egyéb mint vak meghódolás a szenvedély parancsa előtt, mely az észet megzavarja s háttérbe szorítja mindannak fölismerését, ami a hazára nézve föltétlenül üdvös és szükséges. Es mégis vannak fényes, magyar nevű férfiak, kiknek fejében meg-megvillan azon ábrándos óhajtás, mely szerint vajha – természetesen a fölséges Habsburg-ház kormánypálczája alatt - mennél előbb teljesen elválva láthatnák Magyarországot Ausztriától!

Magyarország, vagy mondjuk, a magyar birodalom jövőjét legnagyobb részben az ausztriai örökös tartományok *németjeivel való* benső testvéri összetartás biztosítja. Mert valamint kétségtelen az, hogy ezen monarchia összes lakosai, bármely nemzetiséghez tartozzanak is, minden irányban teljes és

meg nem. szorítható igényyel bírnak az egyenjogúságra; épen oly bizonyos az is, hogy a császári birodalom súlypontját *a német és magyar elem* képezi, azoknak kell azt tovább is képezniök, hacsak ezen alapot megrontani nem akarjuk. Nemcsak a történeti jogosultság, a birtok, az értelmiség hanem főleg a dinasztia iránti kegyelet s azon élénk érdeklődés, mely ezen két elemnél a dinasztia és a monarchia sértetetlen fönntartása iránt nyilvánul, sőt melynek természetesen nyilvánulni is kell, oly hangosan szólnak ezen alaptétel mellett, hogy e tekintetben oly emberre nézve, kinek szemei nyitvák, minden további magyarázat fölösleges.

Azonban én itt oly tárgy fejtögetésébe bocsátkoztam, mely nem tartozik ide; én a pártok állásáról akartam szólni, amint az a márcziusi napok előtt mutatkozott.

Amint az országban köztudomássá lett, hogy a kormány időszerű s Magyarország életébe vágó reformok behozatalát tűzte ki törekvéseinek céljává, és hogy nem csekélyebb egyéniség, mint maga a herceg-államkancellár állt ezen törekvések élére és azokat teljes erejével előmozdítani erősen el van határozva: Magyarorszáiban két nagy párt képződött, – a konzervatívok és radikálisok pártja.

A régi alkotmány pártja, mely veszteg akart maradni, öregebb arisztokratákból állván, igen csekély volt; azok száma pedig, kik elválási eszméket tápláltak, oly törpévé zsugorodott, hogy őket párt névvel jelölni nem is lehetett.

A pártok jelölése ezen szavakkal „konzervatív” és „radikális” egészen hibás volt.

A konzervatívok csakis főleg- az összmonarkhiával való összeköttetést és azon elemeket akarták fönntartani, melyek Magyarország- belső fönnállását biztosítják, épen úgy számíthatott a másik párt néhány radikálist vezérei közt, követői azonban, kik még- ma is fényes nevet viselnek és mint ilyenek nagy szerepet játszanak, legnagyobb részt bizonyára nem voltak azok.

Mind a két párt egy és ugyanazon zászlóval élt, jelszavok volt: „Fönntartása és előmozdítása a magyar nemzetiségnek és reform.”

Az elsöre nézve nem fordult elő eset, hogy a két rész eltérő nézetet fejezett volna ki, de a reformokat s azok foganatosításának módját illetőleg, nagy viszály uralkodott, mely heves tusák-, meg-támadások- és végre párt-dühre vezetett.

A konzervatívok kinyilatkoztatták, hogy készek minden időszerű reformot és főleg olyanokat pártolni, melyek az összes országlakosság érdekeinek kiegyenlítését, valamint egy erőteljes népélet megindítását czélozzák; de ők ezen magas czélt fokozatosan akarták elérni, amenynyiben először a városoknak, s csak azután akarták a pornépnek a politikai jogok teljes élvezetét megadni.

A radikálisok ellenben a fokozatos, lassú haladást úntatónak találva, egy erőteljes lépéssel akartak más népeket elérni, sőt meg is előzni, amenynyiben ők mindjárt egy csapással akartak minden lakosnak egyenlő, politikai jogokat adni.

Apponyi gróf azon forró vágytól lelkesülve, hogy hazájának zavart állapotát rendezze és annak

üdvét minden irányban előmozdítsa, vállalkozott ezen magasztos föladatra oly fáradhatatlan buzgalommal és föláldozással, mely jelleme erősségének és nemes gondolkodásmódjának egészen megfelelt.

Ama törekvése mellett, hogy szűk hazájába minden időszerű reformnak a legszabadelvűbb módon utat nyisson, azon gondolat is foglalkoztatta, hogy a már három százados összeköttetést Ausztriával mindkét rész érdekében még szorosabbra fűzze.

Közös eredet hiányában ezen magas czélt Apponyi gr. azáltal remélte elérhetni, ha mind a két rész anyagi és kereskedelmi érdekeit fölbonthatatlanul egymásba szövö, névszerint a közbenső vámvonalak eltörlése, a közlekedések egybekapcsolása, osztrák tőkepénzek behozatala által, és ezen intézkedések természetes következménye gyanánt a nemesi föld megadóztatása, a dohánymonopólium behozatala és jövedelmeinek magyar czélokra fordítása, egy hitelintézet alapítása s a szükséges hiteltörvények megalkotása által.

Mélyen sajnálandó, hogy mindezen intézkedések és szabályok életbe nem léphettek, melyek szükségesek voltak volna az Apponyi gróf ellen tornyosuló nehézségek eltávolítására s a cél biztos elérésére.

Ez talán a körülmények lánczolatában feküdt, melyeket, mint Majláth gróf előremondá, Lajos főhe rezeg és Metternich herczeg, kiknek hatalmas / pártfogásával Apponyi gróf mindig bírt, megakadályozni képesek nem voltak.

Az első baj, mely napfényre jött, abban feküdt, hogy ha már a legfölsőbb helyen el volt határozva Apponyi grófot azon oly sok nehézséggel összekötött

föladat megoldásával megbízni, nem nevezték ki mindjárt az 1840. országgyűlés befejeztével a magyar kormány élére, hanem egyelőre csak 2-ik udvari viczekancellárrá tették.

Ez hibás félrendszer volt, mert még ha arról hallgatunk is, hogy oly férfit, kinek vállaira oly nagy küldetés teljesítése nehezedik, a szükséges tekintéllyel mind fölfelé, mind az országgal szemben föl kellett volna ruházni, ezen félrendszernek azon bajt is szükségképen maga után kelle vonni, hogy nem csak mindjárt az államtanácsnál és az udvari kancellária közepette, hanem az országban is két kormánypárt keletkezett, melyek ahelyett, hogy együttesen működtek volna, egymást bénították.

Az államtanácsnak előbbi működése és az államminiszteriális tanácskozások is életben maradtak és ha nem is tagadható, hogy kétséges ügyekben a Lajos főherceg és Metternich herczegre való hivatkozás nem maradt eredménytelen, mégis ez nagy erőmegfeszítéssel s nagy fáradtsággal volt összekötve; sőt néha épen eredménytelen is maradt.

Apponyi kormányának nemcsak az ellejizéssel gyűlt meg a baja, mely minden erejét megfeszítette, hogy a legközelebbi országgyűlésen többséget szerezzen, hanem oly kormánypárti férfiakkal is, kik ama határozatnál fogva, hogy a főispáni méltóság más hivatalokkal össze nem köthető, ezen méltóságról lemondani kényszerűitek és magukat ezáltal sértve érezték; továbbá főleg a régi alkotmányos párttal, mely az ősiség eltörlésével, valamint a nemesség megadóztatásával és más reformokkal megbarátkozni nem tudott és azért forróbban semmit sem kívánt,

mint hogy az országgyűlés eredmény nélkül menjen szét. Ezen pártból néhányan, kik különben igazság-szerető s a megyéknél igen befolyásos férfiak voltak, az újítások elleni idegenkedésökben anynyira mentek, hogy a haza érdekében véltek eljárni, midőn a választások vezetését a kormány javára átvévén, azokat épen ellenkező irányban foganatosították, vagy megtörténni engedték, hogy kormányellenes eredmény jöjjön létre.

Magyarországban sok száz év óta szokássá vált, hogy valamint a tisztviselők, úgy a követek választása alkalmával is a választókat gyakran sok hónappal ezen tény előtt először községeikben, azután a választás színhelyén ezrével is fényesen megvendégtették, mi által, mellesleg megjegyvezve, sok család koldusbotra is jutott.

Ezen szokás, melynek kiirtása mai napig sem sikerült, az 1836-1844-ik években, hol az újítók nézeteiknek minden áron érvényt akartak szerezni, formaszerű megvesztegetési rendszerré fajult a szavazati joggal bíró, bocskoros nemességre nézve, és mondhatom, hogy egyedül ebből magyarázható az ki, hogy – amint már előbb is mondtam – akkoriban az izgatás emberei a megyékkal a legdörébb határozatokat is elfogadtatták.

Így állottak a tények, midőn a választás ideje a bekövetkezendő országgyűlésre érkezett.

1847.

A radikálisok vezetőiket föltétlen engedelmességgel követték és a bocskoros nemesség megnyerésére nem megvetendő összegekkel rendelkeztek; mindazonáltal azon sok mulasztás és hiba daczára is, melyeket főnntebb megjelöltem, a megyékben csak 2 szavazatnyi többséggel győztek.

Végzetes esemény volt azon kor viszonyaira nézve a főherczeg-nádor véletlenül bekövetközött halála is.

A magyar nemzeti jellem beható ismerete s oly magas, tudományos készültség, amilyennel a legelső publicisták is alig rendelkeztek, továbbá a kényes ügyek kiegyenlítésében való tapintatosság és azon nagy tekintély, melyet ő császári főnnsége az országban élvezett, az ő halálát ily időben valóságos nemzeti csapássá tette.

Főképen a magyar udvari kancellár, Apponyi gróf, a főherczeg elhunytá követköztében egy hatalmas támaszát veszttete el.

Eleinte ugyan tartózkodóbb volt József főherczeg, de későbbben végleg és egészen az udvari kan-

czellárhoz csatlakozott, amint tudniillik Apponyi gróftól többszöri bizalmas beszélgetés folytán azon biztosítást vette, hogy államcsínhoz soha és semmi föltétel alatt sem járul és az erre való legcsekélyebb czélzásnál is azonnal és visszavonhatatlanul elbocsátását fogja kérni, és hogy főkép arról van a szó, hogy végre Bécsben is egy önálló magyar kormány lépjen életbe, mely az osztrák államférfiak beavatkozásától megszabadulva, magát Magyarország jólétének előmozdítására szentelhesse.

A szeretet és benső tisztelet, melylyel a magyar nép a megholt nádor, József főherczeg iránt még ma is viselkedik, minden esetre igen alapos.

József főherczeg halála után az általános vélemény lelkesülten nyilatkozott ammellett, hogy fia, István főherczeg, legyen utódja a nádori méltóságban.

A kormány, hogy a lehető tüntetéseknek elejét vegye, megválasztásáig helytartónak nevezte ki. A hála és tisztelet a megdicsőült nádor irányában és az összes pártok azon reménye, hogy fiában a jövőre nézve kezeset és védőt bírnak, azt eszközölte, hogy a főherczeg az országban tett körútja alkalmával a legörömteljesebb szeretetnyilvánítás és ragaszkodás jeleivel találkozott.

Nagy népszerűségét, amint még igen jól emlékszem, csak ő császári fönnsége, F e r e n c z József, a mostani király föllépése helyezte néhány perezre homályba, amikor őt mint királyi biztos Pestmegye főispáni méltóságába beiktatta.

Mint már előbb megjegyeztem, azon körülmény igen sajnálatos volt, hogy Apponyi gróf, akinek az

uralkodó nézet szerepében kellett mozognia, csak az országgyűlés megnyílta előtt, amikor a választási mozgalmak már javában folytak, lett a magyar udvari kancelláriának valóságos elnökévé és így azon legdrágább idő, mely alatt az országban előre dolgozni, szilárd állást foglalni, a központban pedig a szükséges munkálatokkal készülni lehetett volna, egészen elveszett.

Mindazonáltal ily nagy baj, ily nagy nehézség daczára is, melyet az államtanácsi értekezletek okoztak, Apponyi gróf roppant erőfeszítésének sikerült, a királyi előterjesztésekhez – most legelőször – kész törvényjavaslatokat függeszteni és pedig:

1. A katona-beszállásolás és élelmezés megváltása iránt. Minden község ugyanis köteles volt, a katonaságnak zabot, szénát és kenyeret bizonyos, megállapított, csekély áron, – szalmát és lakást azonban ingyen adni. – Ha már ezen kötelezettség magában sem volt csekély, az által még terhesebbé lett, hogy gyakran a csapatmozgósítások csak egyes községeket értek, míg mások ezen teheről egészen meg voltak kímélve. Hogy ezen bajon, mely egyes községekre nézve gyakran fölötte terhes volt, segítve legyen s a terhekben mindenki egyenlően részesüljön, azoknak megváltását javasolta a királyi prepozíció és ez irányban egy kimerítő törvényjavaslattal lépett a táblák elé. – Hasonlóképen

2. Egy koordinációs tervet a városokra nézve, mely a legszabadabb német városokban uralkodó szokások után volt kidolgozva s a királyi előterjesztéshez mellékelve.

3. Javaslat a városoknak, valamint a papságnak és a szabad kerületeknek teljes szavazóképeségére nézve.

4. Az aviticitás, az ősiség kérdését egy törvényjavaslat rendezte, és ehhez egy más javaslat volt csatolva telekkönyv behozatala, egy jobb bekebelezési törvény és rendezettebb törvényszékek iránt.

5. A táblák utasítást kaptak, az országos küldöttség által kidolgozott, büntető törvény átvizsgálására.

6. Fölvívás a nádorválasztásra.

7. A parasztnép teljes fölszabadítása végett minden urbáriális kötelezettségtől törvényi vagy kioldozandó.

8. A kereskedelmi érdekek rendezésére nézve Magyarország és Ausztria közt a vámvonalak fölszabadításával, mint amely egyedül alkalmas eszköz a magyar kereskedelem előmozdítására, – melyből azonban a nemesi telek megadóztatása és az Ausztriában uralkodó dohánymonopólium magától folyik, – a táblák nézeteiket szintén nyilvánítsák

9. A közlekedési eszközökről gondoskodjanak, mely célból egy külön hivatal szervezkedett Széchenyi gróf elnöksége alatt s mely utasítást kapott arra, hogy a tábláknak minden szükséges adatot kézhez szolgáltatasson.

10. Azon akadályok megjelölése, melyek a három erdélyi megyének bekebelezését megghiúsították. Es végre:

11. A táblák fölszólítást kaptak a regnikoláris pénztár dotációjára, valamint arra is, hogy gondos-

kódjának a véleményszabadság megvédéséről azon megtámadások ellen is, melyek, mint az előbbi országgyűlésen, a hallgatóság részéről szoktak jönni.

Ezen királyi előterjesztések a tábláknak nyílt tért szolgáltatnak időszerű reformok életbeléptetésére minden irányban s úgy látszott, hogy eleinte Kossuthot és Apponyi személyes ellenségét, Batthyány Lajos grófot is kielégítették; de valamint előbb a kormányt azért kárhoztatták, mert – mint mondák – minden időszerű reformnak ellensége volt: ép úgy kerestek most is és találtak is indokot az adminisztrátori rendszerben, a három erdélyi megye bekebelezésének elhalasztásában s a horvát kérdésben arra, hogy a kormányt már a válaszfőirat kérdésénél megtámadják, szóval, hogy minden áron oppozíciót teremtsenek, melynek élén Kossuth állott oly indokokból, melyek csak előtte voltak ismeretesek, és Batthyány gróf, mint már megjegyeztem, azon személyes ellenségeskedésből, melylyel Apponyi gr., kancellár iránt viselkedett.

Ez anynyira méltatlan, az ország érdekét kigúnyoló eljárás volt, hogy az ellenzéknek legkiválóbb tagjai is, főleg Szentkirályi, Lónyay Gábor, Pázmándy és kézalatt Szemere is, ki akarták magokat vonni Kossuth túlsúlya alól s a nyugodt haladás útjára óhajtottak lépni.

A dolgok állását csakhamar fölismerve, barátommai, Lónyay János titkos tanácsossal beszéltem, aki Nagy Pállal együtt már az 1830-ik évi országgyűlésen egy alkalmas közbelépés által az akkori udvari kancellárnak, Reviczky grófnak, és ez által a jó ügynek hasznos szolgálatot tett.

Ugyanez jelenleg is szívesen vette át a missziót és egyenes alkudozásba ereszkedett egyrésről a magyar udvari kancellárral s a főherceg-náddal, másrésről pedig Szentkirályi-, Pázmándy-, Lónyay Gábor- és Lónyay Menyhérttel, saját fiával, a későbbi pénzügyminiszterrel és miniszter-elnökkel.

Ezen utóbbiak azt akarták, hogy mindenek előtt ama nagy nyugtalanságot, melyet 32 megyei adminisztrátor kinevezése előidézett, egy csitító deklarátorium szüntesse meg és tegyenek ígéretet arra, hogy a kormány a nemesség megadóztatása, egy minden évben Pesten tartandó országgyűlés és főleg a városok kérdését liberális utón fogja előmozdítani. Szentkirályi a legnagyobb súlyt a városok szavazatának kérdésére fektette, mert azt hitte, hogy ha ezen kérdést a jelenlegi országgyűlés czélszerűen intézi el, a többi sürgős reformot a másik évben következő országgyűlés ezen szabadelvű elemek segélyével könnyen és biztosan fogja megoldhatni.

Az erre vonatkozó alkudozások a főtnevezett államférfiak között január 12-én kezdődtek és mint-hogy a városi kérdés megoldása több időt igényelt, január 30-áig tartottak, amikor is kedvező eredményel értek véget.

Ennek folytán Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Gábort és Menyhértet Lónyai titkos tanácsos február 1-én a főherceg-náddal bemutatta és ő császári fönnségét biztosította, hogy az urak a deklarátoriummal, melynek tartalmát ismerik, valamint ő fölsége elhatározásaival a többi ügyekre nézve is tökéletesen egyetértenek és készek egy loyális fölirattal válaszolni és azután, nem törődve Kossuth nézetével,

mindjárt haladéktalanul az előttök fekvő tárgyak megvitatásába bocsátkozni.

A főherceg-nádor erre azt jegyezte meg, hogy igen örül, hogy ezen urakban oly férfiakat ismer, kik nem csak tehetősek, hanem el is vannak határozva hazájok jólétét ernyedetlen szorgalmok által hathatósan előmozdítani, s hogy ő a megígérték pontos teljesítéséért jótáll és meg van győződve, hogy költsönös egyetértés útján a többi kérdések megoldása is a kívánt eredményt fogja hozni. Az urak minden előforduló esetben egyenesen vagy Lónyay titkos tanácsos közbenjárásával bizalmasan forduljanak hozzá.

Szentkirályi, Pázmány és Lónyay Gábor a főherceg-nádornak egyenkint fejezték ki hálájukat hathatós közbenjárásáért és biztosították ő főntségét, hogy ők részökről mindent megtesznek, hogy nemcsak az előttök fekvő, hanem minden más kérdésben is kívánt eredményhez lehessen jutni.

Meg kell itt jegyeznem, hogy az erre vonatkozó alkudozások szigorú titokban folytak és hogy én az utolsó napokban azok bevégezte előtt értesültem a rendőrség főnöke, Förstl, udvari tanácsos által, ki az országgyűlésen jelen volt s Metternich hercegtől azon utasítást kapta, hogy engem minden fontos tárgy létrejöttéről azonnal tudósítson, – mondom – ettől értesültem arról, hogy Kossuth és Batthyány egy levél követhetében, melyet a magyar udvari kanczellária egyik tanácsosa Szemeréhez intézett, a főnforogó alkudozásokról, az abban résztvevő személyekről és azok közeli befejezésről a legpontosabb tudomással bírtak. Förstl rendőrfőnök nekem ezen leveleket másolatban át is adta.

Az izgatottság ezen „árulás” következtében, mint ők ezt az eljárást nevezték, a Kossuth-Batthyány-féle körökben nem csekély volt és ezek mindjárt is gondoskodtak, hogy mindenekelőtt a deklaratórium az első fölolvásánál a hallgatóság részéről viharos nem-tetszésnyilvánításokkal találkozott.

Az egyesült ellenzék, melynek csekély többségét csupán két megye szavazata tette, minden eszközhöz nyúlt, hogy ezen többséget el ne veszítse és így a hallgatóság által is iparkodott a követeket megfélémlíteni.

Ennek féktelen föllépte semmi korlátot sem ismert; a mérsékelt párthoz tartozó képviselőket nem csak a szólásnál a tanácskozási teremben szakították félbe dörömbölések és lármájok által, hanem már a terembe léptök alkalmával kifütyülték és kigúnyolták, azokat pedig, kiknek szándékuk volt a mérsékelt párthoz csatlakozni, még nyilván fenyegették is.

Apponyi gróf meggyőződve, hogy ily módon az országos tanácskozásoknak üdvös eredményök nem lehet, elhatározta magát februárban erőteljes rendszabályhoz nyúlni egy királyi leirat kibocsátása által, mely a táblákat nyomatékosan fölszólította a hallgatóság hallatlan féktelenkedéseinek véget vetni s egyszersmind azzal fenyegetődött, hogy ha ezen fölszólításnak eleget nem tesznek, az országgyűlés azonnal föl lesz oszlatva.

Sajnos, hogy István főherczeg késztetve érezte magát ellenindítványokat tenni és a' legfölsőbb leiratot egyelőre ki nem hirdetni.

Az országgyűlési tanácskozásokra visszatérve, Szentkirályi, Pázmándy, Lónyay Gábor és Menyhért

irányában igazság szerint ki kell mondanom, hogy a megállapított és a főherceg-nádornak adott szavok által megpecsételt egyezmény szerint, az általok igen jól ismert és teljesen helyeselt deklaratorium érdekében annak kihirdetése után Szentkirályi és Lónyay Gábor az affölött tartott értekezleten melegen szólottak, valamint Bonis is, ki nem is tartozott a beavatottak közé és annak föltétlen elfogadását ajánlották már a nádori méltóság tekintélye szempontjából is, hanem ezek néhány napi, rövid idő után, az agitáció nyomásának, mely még mindig és az országgyűlési tanácskozásokon kívül is tartott, meghódoltak; Pázmándy, nemcsak adott ígéletét nem teljesíté, hanem minden tartózkodás nélkül, sőt erélyesen is szólott az ő tudta és beleegyeztével létre jött deklaratorium ellen; – Szentkirályi tört szívvel néhány napra eltávozott, Lónyay Gábor pedig hallgatott és csak Lónyay Menyhért, ki a tanácskozásoknál és megállapodásokban szintén részt vett, egyedül váltotta be adott szavát férfiasan.

Ez valóban február 7-én azon indítvánnyal lépett föl, hogy a táblák a sokszor megvitatt deklaratoriumot köszönettel vegyék tudomásul és ez által a nemzetnek a 32 megyei adminisztrátor kinevezésére vonatkozó panaszát kielégítettnek jelenték ki. Ezen indítványt a táblák, noha csak 1 szavazatnyi többséggel, de mégis elfogadtak.

A lármát, az elkeseredést és zavart leírni, mely ezen szavazás után a tanácskozási teremben létrejött, teljes lehetetlen, és Lónyaytól azon elismerést senki sem vonhatja meg hogy nagy erkölcsi bátorságot nyilvánított, midőn szavát beváltva, a fönnforgó

körülmények között amaz indítvánnyal föllépett. – Ugyanennek ezután ebből folyólag két becsülettígye is volt; az első, mint igen jól emlékszem, Szemerével, kit Wenckheim Béla által hívott ki, aki azonban jónak látta az ügyet úgy rendezni, hogy a Lónyay által szerkesztett nyilatkozatot 6 tanú jelenlétében írásbelileg megtette; – a másik Bonissal, mely szintén lovagias úton nyert kiegyenlítést.

A Szentkirályi, Pázmándy- és két Lónyayval való alkudozás célja, mint természetes, az volt, hogy a kormány, ezek és párthíveik által támogatva egy nagyobb többséget nyerjen és ennek segélyével a reformok útján, melyet a királyi leirat oly részletesen megjelölt, nyugodt és meggondolt módon előhaladva, végre üdvös eredményt hozzon létre a sokat hánytorgatott haza érdekében. – Minthogy azonban ezen cél a Lónyay-féle indítvány puszta elfogadásával nemcsak elérve nem volt, hanem az ellenzék ezen határozatot is a válaszbba csúsztatott beékelés által meggyöngíteni, sőt egészen tönkre tenni nem minden eredmény nélkül iparkodott, ezenfölül a hallgatóság hallatlanul féktelen magaviselete és a forrongás és ellenségeskedések, melyek a követek közt uralkodtak, a tetőpontot érték el, úgy hogy ennek következtében a legcsekélyebb remény sem lehetett ahhoz, hogy ezen országgyűlés üdvös eredményt érjen el, tanácsosnak látszott, ezt minél előbb szétoszlatni és valóban Apponyi gróf nemcsak az erre vonatkozó indítványt előterjesztette, hanem tényleg is résztvett a Lajos főherczeg elnöklete alatt tartott tanácskozmányban, melyen Metternich herczegen kívül minden miniszter jelen volt s mely elhatározá a magyar

országgyűlésnek haladéktalan fölösztatását s ezenfölül, Apponyi gróf kívánatára, két általa szerkesztett leirathoz adta beleegyezését s egyszersmind egy királyi biztos kiküldetését is elrendelte azon czélból, hogy arra az esetre, ha István főherczeg a szétosztatás ellen ismét indítványokkal akarna föllépni, és egyelőre annak kihirdetését megakadályozni, a királyi biztos azon helyzetben legyen, hogy a másik legfölsőbb leirattal az országgyűlés haladéktalan szétosztatását foganatosíthassa.

Ezen egyhangúlag hozott határozat után, február végén a minisztertanács szét ment, és csak Lajos főherczeg és Metternich herczeg maradtak együtt. Ekkor jutott a két hatalmas úrnak eszébe, hogy nem volna-e helyes erről, már csak a forma szempontjából is, a főherczeg-nádort értesíteni; Apponyi gróf, akit visszahíttak, ellenállt és lemondásával is fenyegetőzött, hanem végre Metternich herczeg azzal nyugtatta meg, hogy itt csak 24 órai halasztásról van szó, és a határozatok minden esetre érvényben maradnak.

Az ennek következtében Bécsbe hívott főherczeg-nádor már másnap reggel megjelent a császári székvárosban. A vasútnál Z. udvari tanácsos titokban fogadta s meghívatasának okáról értesíté. Mielőtt tehát lakosztályába ment volna, ahol az udvari kanczellár várt rá, a legbefolyásosabb urak beleegyezését kinyerte arra, hogy ezen fölötte fontos tárgyban előbb hallgassák meg Magyarország összes méltóságait és e végből minél előbb hívják őket Bécsbe.

Így hiúsult meg a magyar udvari kanczellár ezen indítványa is, mely a birodalmat egy forradalom szerencsétlenségétől Magyarországbán megkí-

mélte volna, a főherczeg-nádor ellentörekvései és a bécsi kormány gyöngesége, valamint állhatatlansága, a Bécsbe hívott magyar méltóságok félelme és Apponyinak ekközben bekövetkezett betegsége folytán, ámbár Ő a főherczeg-nádor elnöklete alatt tartott tanácskozmányban utolsó erejének fölhasználásával és egyedül az akkori magyar kamarai elnök, Szécsen Miklós gróf által támogatva ezen országgyűlés föl-oszlatásának elkerülhetetlen szükségét oly hévvel vitatta, hogy a gyűlésből betegágyba vitték, melyet a birodalom szerencsétlenségére csak márczius havának másik felében hagyhatott el.

Széchenyi, ki köztudomásúlag fáradhatatlan volt, ha egy általa üdvösnek ismert czél elérése forgott szóban, semmi alkalmat sem mulasztott el, hogy Kossuth befolyását és tekintélyét kisebbitse és szerencsésen el is jutott anynyira, hogy február végén átalánosan azt hitték és Kossuth maga is azon fájdalom meggyőződésben volt, hogy ő a vezéri szereptől az ellenzéknél elesik.

Az országgyűlés 3 havi tartama óta már másodsor volt arról szó, hogy Kossuth túlsúlyját meg kell törni; de ekkor oly esemény jött közbe, mely, mivel ő elemében mozoghatott, neki a fölsőbbiséget hosszú időre biztosította.

Ezen esemény, melyet épen most említek, a Párizsban kiütött forradalom volt, mely Fülöp Lajos trónját porba dönté. – Ezen váratlan fordulat valamint egész Európában, úgy Magyarországon is minden pártra roppant befolyást gyakorolt. – Széchenyi gróf mind a tanácskozmányban, mind azon kívül oda nyilatkozott, hogy megint érkezett azon

idő, melyben a magyar régi hűségének ismét bizonyítékát adhatja; ily fontos pillanatban minden czivódást felejteni kell, és mint Mária Terézia alatt hangoztatnunk: „Moriamur pro rege nostro!”

Ezen lelkesedéssel mondott szavak nagy helyesléssel találkoztak. – Amint azonban Kossuth néhány nappal később, és pedig márczius 3-án, izgatott hangon a haza szomorú állapotára s a fölötte alkalmas perezre mutatott, melyben azon segíteni lehet és a hallgatóság dörgő tapsai közt azon indítványnyal lépett föl, hogy Magyarországra nézve teljesen külön kormányzást, a többi örökös tartományok számára pedig alkotmányt kell követelni.: egy hang sem volt hallható, mely ezen kívánatot csak egy szóval is ellenezte volna.

Ily jósjelek mellett és tekintettel arra, hogy a mérsékelt képviselők magukat alig mutathatták annélkül, hogy a rakoncztalan hallgatóság őket ki nem gúnyolta vagy ki nem füttyülte volna s így a szabad eszmecsere épen a teljes lehetetlenség közé tartozott: egy pillanatig sem késtem, mivel Apponyi nehéz, fekvő beteg volt, magamat ismét a herceg-államkancellárral összekötetésbe helyezni és őt az országgyűlés haladéktalan szétosztatására ezen itt szórói-szóra következő szavakkal fölkeríteni:

„Kegyelmes Herceg!

A mai kerületi ülés Kossuth azon indítványát, mely Magyarország részére teljesen külön kormányzást, az osztrák örökös tartományoknak pedig alkotmányt követel, elfogadta annélkül, hogy az országgyűlés tanácskozási termében s azon kívül is eddig

mindig- és minden módon gyalázott és ezért már halálra fáradt konzervatívok részéről csak egy hang is ellene szólt volna.

Ha én már egy héttel ezelőtt az országgyűlés szétosztatását sürgetve kértem; úgy az imént jelentettem eljárás ezen rendszabály szükségességét annál kifogástalanabban indokolja, mennél tántoríthatatlannabb bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy ezen országgyűléstől nemcsak üdvös eredmény nem várható, hanem annak további fönnállása a dinasztia és ország érdekeire perczről perczre veszélyesebb lehet.

Ezek után indítatva érezvén magam ismételve az országgyűlés gyors szétosztatását kérelmezni, egyzersmind bátorkodom jelenteni, hogy az erre vonatkozó, szükséges értesítéseket szóbelileg kívánván adni, jövő éjjel innen Bécsbe jövök, és megjövetelem után magamat azonnal rendelkezésre bocsátom.

Pozsony, 1848. márczius 4-én.”

Márczius 5-ikének reggelén a herceg-államkancellárnak kinyilatkoztatva, hogy a hallgatóság hallatlan féktelenkedései és a kormány elleneinek kíméletlen föllépése folytán mi már forrongás közepette vagyunk; hogy ily körülmények között még csak nem is gondolható az, hogy valamely értettebb gondolatot megvitatni lehessen; hogy perczről perczre attól lehet tartani, hogy az izgatás férfiai a lakosságot, mely még most békét óhajt s a dinasztia iránt hűséggel viselkedik, legalább részben szintén magokkal ragadhatják s így a legcsekélyebb ok sincs arra, hogy az országgyűlést csak egy órával is tovább együtt lenni engedjék: minden habozás nélkül azt monda előttem Metternich herceg, hogy az országgyűlés

haladéktalan föloszlatására nézve velem teljesen egyetért s még hozzátette, hogy ezen erélyes rendszabály a bécsi izgatókra is üdvös hatással lesz; jöjjenek el délután; ő, úgymond, csak Lajos főherczeggel kíván még először e tárgyról beszélni.

Amint délutáni 4 órakor ismét megjelentem, Metternich herczeg ezen szavakkal fogadott: „Lajos főherczeg az országgyűlés haladéktalan föloszlatására nézve – amint ez természetes is – szintén teljesen egyetért, s még a nap folyamában el lesz küldve a magyar udvari kancelláriához az erre vonatkozó legfelsőbb kézirat.”

„Most tehát azonnal az országgyűlési ügyek előadójához, Zsedényi udvari tanácsoshoz megyek - válaszolám én, – hogy ő ez ügyben előre dolgozzék, mert a késedelemben veszély van és minthogy az udvari kancellár veszélyesen beteg*) s annak közbelépése teljesen lehetetlen, itt szándékozom maradni s csak a föloszlató leirattal menni vissza Pozsonyba.” Fájdalom, erre azon sürgős óhajtását nyilvánítja a herczeg, hogy csak utazzam el még az nap, hogy láthassam, mi történik; ő kezét és szavát adja, hogy a föloszlatás három nap alatt végbemegy. Így utaztam vissza még az nap estjén Pozsonyba.

Hogy az időközben történekről értesülést nyerhessek, 6-dikán reggel, korán meglátogattam Pozsonyban az ott időző rendőrségi osztályfőnököt, Ferstl udvari tanácsost, aki meglehetősen aggódva mutatott nekem egy Bécsből érkezett iratot, mely a Pressburger

*) Ha Apponyi gróf egészséges, 10-dikén az országgyűlés már bizonyosan nem volt volna együtt. W.

Zeitung szerkesztőjéhez volt címezve s melyben ezt fölkerik, hogy 10-dikén jelenjék meg Bécsben s vegyen részt a Bäcker-Strasse-n tartandó gyűlésben, ahol véglegesen meg fogják állapítani azon eljárást, melyet a mozgalom férfainak márczius 13-dikán, míg az alsóausztriai rendek együtt ülnek, követniök keilend. En sarkaltam Ferstl udvari tanácsost, hogy a kérdéses iratot azonnal küldje el Metternich herczeghez s még hozzátettem: „Ön pompás fogást csinált! Így az egész kompániát egyszerre meg lehet lepni s a forradalmi rakonczátlanokodásnak néhány rendőrrel véget vetni.” – Ferstl azonban úgy vélekedett, hogy ő állásánál fogva köteles a kérdéses iratot főnökének, Szedlnicky grófnak küldeni s ezt azonnal meg is teszi. – Én később mélyen fájlaltam, hogy azon iratról másolatot nem vettem, hogy azt azonnal Metternich herczeghez küldhettem volna; de mivel tudtam, hogy Szedlnicky gróf Metternich herczegnek naponkint jelentést szokott tenni, azt még csak nem is gondolhattam, hogy ily fontos irat tartalmával a herczeg-államkancellárt azonnal meg ne ismertesse; később azonban kiviláglott, hogy Szedlnicky gróf a sokszor említett levelet maga sem olvasta, sőt még csak föl sem bontotta.

Minthogy a föloszlató királyi leírat még 9-dikén reggel sem érkezett Pozsonyba, Metternich herczeget távirati sürgöny útján*) ismét kérve-kértem, hogy egy perczet se késsék annak leküldésével. – A felelet úgy hangzott, hogy a leírat B. államtanácsosnál maradt s a herczeg ennek peremtórius módon

*) Ily célból egy Pavlovsaky nevű, külön hivatalnok állott rendelkezésemre.

meghagyta, hogy a kérdéses ügyet 2 óra alatt elintézzék.

Itt meg kell jegyezni, hogy az István főherceg-nádor elnöklete alatt ez ügyben tartott értekezlet alkalmával Lajos főhercegen és Metternich hercegen kívül a Bécsben és Pozsonyban jelenvolt urak közül senki sem nyilatkozott az országgyűlés haladéktalan fölösztatása mellett.

Ezen urak élén az én barátom, Zsedényi udvari tanácsos állott a miniszterekkel és összes államtanácsosokkal, kik, minthogy a főntebb jelölt, két magas állású úrnak határozottan kijelentett akaratával nyíltan szembe nem szállhattak, a húzás-halasztás kisegítő eszközét keresték és találták abban, hogy hevertették az ügyet mindenik szavazó úrnál mindaddig, míg egyszer csak bekövetkezett a márczius 13-iki katasztrófa, mely a monarchia létét alapjában megrázkódtatta.

A császári székvárosban márczius 13-dikán történt eseményeknek legelső hírére a gőzhajózási társulat egyik tisztviselője hozta meg Pozsonyba.

Az öröm Kossuth környezetében, különösen pedig az ifjúságnál leírhatatlan volt. Ez mint mindig – most is Hallinger kávéházában jött össze s egy megszámlálhatatlan embertömeg örömujjongása között kikiáltá Magyarország függetlenségét. A Magyarországon uralkodó dinasztikus érzelmeknek jellemző vonása az, hogy az akkori teljes féktelenség mellett is egyetlen egy találkozott, aki egy asztalra állva a köztársaság mellett emelt szót, de alig ejtette azt ki ajkain, rögtön lerántották s kevésbé múlt, hogy a fölbőszült tömeg szét nem tépte a boldogtalant.

Délutáni 2 órakor olyan tartalmú sürgönyt kaptam Metternich hercegtől, hogy ne engedjem magam a bécsi események által zavartatni, ott az est óráiban már bizonyosan síri nyugalom lesz.

Márczius 14-dikén, reggeli 6 órakor Lajos főherceg meghagyása folytán megjelent nálam Moravcsik, az udvari kancellária elnökségi írnoka azon megbízással, hogy engem a bécsi ügyekről élő szóval értesítsen s egyszersmind fölszólítson, hogy Pozsonyban a rendet fönntartsam azon czélból, hogy szükség esetében a legmagasabb udvar a magyarok körébe mehessen.

Miután előbb Lamberg gróf osztálytábornokkal beszéltem s tőle azon biztosítást kaptam, hogy a rábízott katonai erő nemcsak arra elegendő, hogy Pozsonyban néhány hóbortos fejű egyént féken tartson, hanem az ország nagy részét is, mely különben épen nem táplált forradalmi gondolatokat, megzabolázni képes*), – azonnal a főherceg-nádorhoz mentem, hogy őt mind a Bécsben történekről értesítsem, mind Lajos főherceg kívánságát tudomására hozzam.

A főherceget meglehetősen leverten találtam s amint őt arra sürgettem, hogy Pozsonyban a dolgok szabályos és törvényes menetét minden áron s ha szükséges, még katonai karhatalommal is fönnt kell tartani, azon megjegyzéssel vágott szavamba, hogy Bécsben az engedmények terén mozognak. „Igaz, – válaszolám – de az minden bizonynyal romlásra

*) Lamberg gróf 3 bataillon gyalogsággal, egy erős Wallmoden, vértesslovassági osztálylyal s 12 ágyúval rendelkezett, s 11 óra alatt az egész Wallmoden ezredet, 24-48 óra alatt pedig még két lovas ezredet összpontosíthatott Pozsonyban. W.

vezet; mert időszerű engedményeket nyugodt és megfontolt módon tenni a kormánynak épen kötelessége; de az oly engedmények által, melyeket utczaí zavargások vagy pedig mozgalmas időkben néhány forradalmi izgatóval csikartat ki magától, föladjá önmagát. – Igen úgy látszik, hogy Bécsben csakugyan ezen romlást okozó útra tévedtek s épen arról van szó, hogy itt is ugyanaz ne történjék.”

„Nos tehát mit gondol Ön? – Mit tegyek?”
 viszonzá a főherceg. – „En azt tanácsolnám - válaszolám, hogy egy vegyes országos ülésben, ahol mindkét tábla megjelenék, a hallgatóság eltávolítása után közölni kellene a táblákkal, hogy a hálátlan Bécs valóságos forradalomban van;*) következőleg ismét elérkezett azon pillanat, melyben a magyar királya iránti százados hűségét és nagylelkűségét ismét fényesen bebizonyíthatja, de egyszersmind itt van a pillanat is, melyben Magyarország azon állást, mely őt a monarkhiában megilleti, egész terjedelmében kivívhatja.” –
 „Igen, de ez egészen szokatlan eljárás lenne.” –
 „Nem oly szokatlan – viszonzám én – mint maga a főnnforgó eset, mely rendkívüli fontosságánál fogva szigorúan parancsolja, hogy ne egy rész, hanem a Magyarországot képviselő, egész törvényhozó testület nyilatkozzék fölötte. Mindenre kérem Császári Főnnségedet, válassza ezen utat s én életemmel kezeskedem arról, hogy az országgyűlés-

*) A kedélyes bécsi polgárak bizonyosan legcsekélyebb része sem volt abban. W.

nek legalább három negyed része*) lelkesülten fog Fönnséged indítványa mellett nyilatkozni;” s még hozzá tevém: „Nem hiszem, hogy valaha bárkinek is volt volna alkalmja a dinasztianak s az országnak oly nagy szolgálatot tenni, mint Fönnségednek a jelen pillanatban” s azon biztosítással végzem szavaimat, hogy a rend a tanácskozási termen kívül szintén nem lesz egy percze sem megzavarva; kezeskedik arról azon erély is, melylyel Zichy gróf fő-lovászmeister a nyugalmat és rendet a tanácskozási termeken kívül eddig is a legeredményesebben fönntartani tudta s ha mégis valaki azt megháborítani merészelné, csakhamar azon helyzetben látná magát, hogy kényszerutazást tegyen Kufsteinba. A gyengeségnek legcsekélyebb jelére is minden el lenne veszve.

Innen ő császári fönnsége fő – udvarmesteréhez, Grüne grófhhoz mentem, kinek ismeretes, határtalan ragaszkodását a császári házhoz fölötte nagyra becsültem, ettől továbbá Lamberg grófhhoz és végűi saját lakásomra.

Ha mindjárt valami vérmes reményt nem tápláltam is arra nézve, hogy a főherczeg-nádor erélyesen lépjen föl: még is nagyon meglepő volt rám nézve, amint déli 12 óra körűi egyik hű barátom, Balogh Kornél, a győri követ, az országos ülés alatt sietve hozzám jött és könnyes szemekkel közölte velem, hogy a főherczeg, amint az ülésben épen most elo-

*) Ezen számításom csalhatatlan vala, mert ily eljárás mellett még az ellenzéki megyék jelentékeny része is, a papság pedig és a városok tömegesen, valamint a mágnások közöl is legalább $\frac{9}{10}$ rész a főherczeghez állott volna.

adták, Kossuth, Batthyány, Szemere és Teleky uraknak azon ünnepélyes ígéretet adta, hogy Magyarország független kormányzásának érdekében egész tekintélyének súlyát latba fogja vetni. Balogh vonakodva még azt is tanácsolta nekem, hogy csak hagyjam el Pozsonyt mennél előbb, ugyanezt tanácsolák az ellenzéki képviselők közül is többen, mint például Szentkirályi és Pázmándy urak, kik valóban barátságos előzékenységgel kinyilatkoztatták, hogy ők a főherczeg ígérete által rajongó lelkesedésbe hozott ifjúságot nem lesznek képesek visszatartani a személyem ellen intézett, legdurvább kihágások elkövetésétől sem, azon fölül pedig, mint a főherczeg kijelentette, már Apponyi gróf is lemondott. Később azt is beszéltek, hogy a főherczeg a föntebb nevezett urak előtt az én szándékaimra nézve meglehetősen világosan tájékoztató célzásokat tett. Ezt bizonyítani látszott nemcsak azon ellenséges indulat, melylyel a hatalom új birtokosai irányomban viselkedtek, hanem azon körülmény is, hogy Zichy Edmund gróf a főlovászmester, akinek ezen minőségénél fogva kötelessége volt az országgyűlésen a rend fönntartásáról gondoskodni, hasonló sorsban részesült.

Amint ugyanis Zichy Edmund gróf márczius 13-dik délutánján nemcsak maga meggyőződött, hanem a pozsonyi főkapitányságtól, a nemzetörség őrnagyától és a rendőrfőnöktől is értesült arról, hogy a bécsi forradalom kitörése következtében az izgatottság különösen az hiúság között a tetőpontra hágott s minden perczen várni lehetett, hogy a megengedettnek korlátain átcsap: még ugyanazon délután óráiban a főherczeghez sietett s mindenre kérte

öt, hogy megkapva távirati úton a fölhatalmazást, az országgyűlést más nap oszlassa szét, őt pedig hatalmazza föl, hogy az elosztatás után, ha a szükség úgy hozza magával, több mágnást és követet befogathasson.

A főherczeg-nádor Zichy grófot a következő nap délelőtti 11 órájára rendelte magához s amint az a megrendelt órában megjelent, épen Batthyány Lajos gróf, Kossuth, Szemere és Teleky László gróf léptek eléje s Batthyány gróf, amint Zichyt meglátta, hozzá menve így szólt: „Ön minket el akar fogatni? Mi Önt fölakaszthatjuk!”

Zichy gróf erre még belépett ugyan a főherczeg elfogadó termébe, de csak azért, hogy lemondását lábaihoz tegye.

Ilyen – természetesen megfoghatatlan körülmények között, melyek rám nézve egészen lehetetlenné tették azt, hogy az országgyűlésen még valami jót eszközölhessek, én is arra határoztam el magam, hogy déltájban saját lovaimon Pozsonyból elutazzam s 14-dikén éjjel Bécsbe érkeztem.

Márczius 15-dikén fölkerestem saját palotájában legbensőbb barátomat, az erdélyi, udvari kancellárt, aki rendkívüli tehetségével a legnagyobb erélyt egyesíté s beszélgettem vele a legutóbb Pozsonyban történt eseményekről s a főherczeg-nádornak – hogy gyöngéden fejezzem ki magam – igen különös magatartásáról. Elhatároztuk, hogy Lajos főherczegnek az épen megürült báni méltóság haladéktalan betöltését fogjuk tanácsolni.

A főherczeg minden vonakodás nélkül meggyezését adta ezen rendszabály végrehajtásához.

Én azon véleményben voltam, hogy a báni méltósággal, ha csak lehetséges, valamelyik főherceget kell fölruházni.

Márczius 16-dikán Kulmer báró is megérkezett Pozsonyból Bécsbe s először lakásomon keresett, de minthogy ott nem talált, Jósika bárónál találkozott velem.

Minthogy Kulmer báró régi hű barátom s egészen megbízható egyén volt, a dinasztia iránt pedig a legőszintébb ragaszkodással viselkedett, egy perczig sem vonakodtunk őt mindabba beavatni, ami a függőben levő báni kinevezésre nézve eddig történt. O a legkisebb habozás nélkül úgy nyilatkozott, hogy a fönnforgó viszonyok között alig találkozhatnék alkalmasabb egyéniség a báni méltóságra, mint Jellachich báró ezredes; ez nyugodt, igen megbízható, bátor katona s azonfölül Horvátországban közbecsülést és általános szeretetet élvez.

Oda utasítottuk Kulmer bárót, hogy erről Lajos főherczegnél azonnal jelentést tegyen, aki ezen választáshoz beleegyezését adva, az arra vonatkozó legfölsőbb kéziratot haladéktalanul elkészíttesse s régi barátomnak, a csak imént elhalálozott Dreyhann báró tábornagynak, a központi, katonai iroda akkori főnökének közvetítésével futár által még az nap Zágrábba küldeté.

Épen nem lévén az czélom, hogy itt azon események további folyamának történeti vázolásába bocsátkozzam, melyek márczius 13-dika után fölmerültek, hanem azon időszakból csupán saját élményeimet óhajtván följegyezni, még megemlítendőnek tartom, hogy miután a császárnak a független ma-

gyár minisztériumra vonatkozó, első elhatározásában a pénz- és hadügy említve nem volt, Kossuth azon megtisztelésben részesített, hogy engem Jósikával és Apponyival együtt hazaárulással vádolt, aminek következtében szülővárosomban, Kassán, arczképmet jó nővéremtől, Wojnárovich asszonytól, erőszakosan elvették s Metternich herczegével együtt nagy néptömeg örömujjongása közben nyilvános, téren elégették.

Azonban Kossuth, annélkül hogy előbb a közös ügyekre nézve bármely intézkedés is történt volna, hatalmába ejté a had- és pénzügy fölötti korlátlan rendelkezést is, mert István főherczeg, a fékvesztett elemek által szorongatva, azon ígéretet tette, hogy ő a nádori méltóság megtartásához a független magyar hadügyi és pénzügyi tárczák megadását köti föltételül – s úgy is történt, ahogy ő akarta.

Azon értekezletre vonatkozólag, melyek ez ügy fölött Bécsben folytak, elég legyen annyit jegyezniem meg, hogy a magyar fő szóvivő, Jósika báró és az őt a végső perczig erélyesen támogató, általánosan tisztelt elnök-főherczeg, Ferencz Károly kivételével az értekezlet többi osztrák és magyar tagjai, mint a főherczeg-nádor, Cziráky, Somssich, Burkhard, Hartig, sőt még a hadügyminiszter Zanini és a fő udvari kamara szívbajban szenvedő elnökének helyettese, Mayer báró is – noha Jósika erélyesen hangsúlyozta, „hogy a had- és pénzügy föltétlen átengedése egyértelmű Magyarországnak Ausztriától való teljes elszakadásával s hogy annak Kossuth kezeiben okvetetlenül forradalomra kell vezetni” – mondom, mindezek egyhangúlag arra szavaztak, hogy

az említett tárczákat minden megszorítás nélkül át kell engedni Kossuthnak. Oly rémítő hatalma volt az aggodalomnak, mely akkor azon urakon erőt vett; míg némelyek közölök titokban valószínűleg oly reményben ringatták magokat, hogy alkalmas időben kerülő utakon minden visszaszerezhető lesz.

Ami azután Magyarország és Ausztria teljes szétválásából még a legvégső következményekig hiányzott, minden tartózkodás nélkül teljesen kiegészítette azt a Dobblhof-Wessenberg-Pillerstorff minisztérium.

Ezen különben derék férfiak a tanuló ifiúság „közbátorsági,” „közjóléti” meg a jó ég tudja még hányféle bizottságának nyomása alatt örültek, hogy élhettek. így történt az, hogy amint Kossuth a frankfurti parlamenthez egy külön, magyar követség küldését határozta el s Eszterházy herczeg magát ez esetben egészen szabályszerűen előbb az osztrák miniszterelnökkel érintkezésbe tette, ez utóbbinak az ellen semmi kifogása sem volt s egészen megelégedett arról, hogy ezáltal Magyarországnak különválása a külügyekre nézve is diplomatikailag el lesz ismerve. – A Magyarországnak fekvő ezredek és katonai hatóságok hasonlóképen határozott parancsot kaptak az osztrák minisztériumtól, hogy a magyar hadügyminiszternek minden irányban engedelmeskedjenek. Még szeptemberben is helyeztek át Magyarországra huszárezredek tisztheik határozottan nyilvánított akarata ellen, sőt mikor a két hadsereg egymással már mint ellenség állott szemben, a magyar hadügyminiszter előterjesztésére még akkor is kaptak magasabb tisztek a magyar hadseregbe kinevezést.

Szóval oly fogalomzavar uralkodott, anynyira hiányzottak azon viszonyok között oly férfiak, sőt anynyira hiányzott csak egyetlen egy férfi is, aki ily rendkívüli időben képes vagy eléggé elszánt akaratú volt volna annak megkísérlésére, hogy nem ravasz és álnok, hanem férfias, nyílt és erélyes lépése által rakjon gátakat a földuzadott s immár rombolásra kész áradat elé, mielőtt a véglet bekövetkeznék, hogy ezen legszélsőbb végletnek csakugyan be kellett következni.

Ami most Magyarorszáiban következett, azt a dolgok természetes menete hozta magával; mindennek úgy kellett történni, amint történt.

Széchenyi, aki honszeretett hazája boldogulásának előmozdítását a királya iránti tántoríthatatlan hűséggel egyesíté, kénytelen volt félreállni és legnagyobb részt a beállott viszályok következtében, melyeknek gyászos végét előre látta, azon szörnyű, a lehető legszörnyűbb csapás érte, melynek minden érző emberi szívet mélyen fájó részvétellel kellett eltölteni;

Deák Ferencznek vissza kellett vonulni;

Eatthyánnak Kossuth játszólapdjává törpülni; ennek pedig, végzetét követve, a legvégsőig, hazája föllázításáig menni, melyben akkor, midőn ő a kormánygyeplőt kezébe ragadta, ezek között alig találkozott egy, akinek csak eszeágába is jutott volna királya ellen fegyvert ragadni, neki eddig kellett menni s ezáltal földidézni a legnagyobb szerencsétlenséget, mely a hazát érheti, – a polgárháborút.

Es valamint ezen utóbbi tételeknek igazságát minden kornak történelme megczáfolhatatlanul bizonyítja, épen úgy évezredek tapasztalatok még megdönthetlenebbül tanúsítják azt, Hogy Köss u t h bukását, ki a sors által számára kitűzött kört átlépte, vagy a legitim hatalom győzelmének, vagy az általa fölidézett szellemeknek – a forradalom egyik szerencsés hadvezérének kellett e l δ i d é z n i. – Egy *harmadik lehetőség rá nézve nem volt képzelhető.*

Távolról sem lehetvén az szándékom, hogy a számkivetés keservei között sorvadó férfúra követ dobjak, inkább könnyeimmel adózom ezen nagytehetségű ember szerencsétlenségének, melyet ő lángoló honszerelménél fogva kétszeresen érez; mindig csodálkozva szemlélem fényes tulajdonait, rendkívüli szónoki képességét, melyhez hasonlót századok is alig mutathatnak föl: – de jelentékeny államférfi ő nem volt, s o h a s e m is lehetett, erre hiányzott nála a legszükségesebb tulajdon, a fönnforgó viszonyoknak szenvedély telén mérlegelésére való képesség és főleg a kellő nyugodtság.

*

*

*

Hogy az itt közlött vázlat a Magyarorszában történt dolgokról, különösen azokról, melyek 1843-tól a katasztrófa bekövetkeztéig fölmerültek, megczáfolhatatlan tényeken alapszik, azon okiratokból, melyek birtokomban v a n n a k, de az államkancel-

lária, a megboldogult államtanács és a volt magyar udvari kancellária levéltárában is föllelhetők, kétségtelenül be van b i z o nyítva.

Ezek után senki sem vonhatja azt kétségbe, hogy a sokszor ócsárlott, úgynevezett konzervatívok voltak azok, akik 1843-ban a központi kormányt nemcsak a legnyomatékosabban figyelmeztették azon általános óhajtásra, mely Magyarországon beható reformok létesítése iránt nyilvánult, hanem egyszersmind azon szomorú következményekre is, melyek az összbirodalmat is okvetetlenül meglepik, ha a kormány ezen méltányos kívánságokat a legloyálisabb módon meg nem előzi; és hogy a kormány fejei, Lajos főherceg és különösen Metternich herceg minden tartózkodás nélkül csatlakoztak azokhoz, sőt ez utóbbi épen élőkre állt azoknak, kik a reformok létesítését tűzték ki törekvéseik céljául és ami jellemző, azt sem tagadta, hogy Magyarország hátramaradásának vádja részben az osztrák államférfiakat is terheli.

Nem lehet kétségbe vonni – hisz a királyi proposíció szövege nagyon hangosan szól mellette – hogy Apponyi gróf, mihelyt Magyarország kormányát, ha mindjárt későn is, kezébe vette, pártjával együtt teljesen egyetértve, a legszabadabb alkalmat adta az 1847-48-diki országgyűlésnek arra, hogy tetszése szerént kezdeményezze és foganatosítsa az ország jóléte és felvirágzására czélzó reformokat.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy ugyanaz, – amint tapasztalta, hogy a kormány a megyei

követválasztásoknál csak azért maradt 2 szavazattal kisebbségben, mert megtagadták tőle a szükséges támogatást – először a mérsékelt ellenzéki férfiakkal az országgyűlés lefolyására nézve a legloyálisabb módon kiegyezkedett és csak mikor ezen egyezmény az egyezkedők szószegése következtében semmivé lett, s mikor a hallgatóságnak minden mértéket túlhaladó rakonczátlansága anynyira elhatalmasodott, hogy minden szabad vitatkozást lehetetlenné tett – csak akkor eszközölt ki egy legfőbb királyi leiratot, mely – különben haladéktalan fölosztatással fenyegetődzve – a legnyomatékosabban lelkére köti az országgyűlésnek, hogy ezen bajt szüntesse meg.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy a főherceg-nádor azon utolsó leiratot nem hirdette ki és amint erre Apponyi gróf február második felében ő fölsége elé tett magyar előterjesztésében az országgyűlés haladéktalan fölosztatását javasolta, minthogy attól már semmi üdvös sem volt várható, ezen javaslat is a főherceg-nádor és a Bécsbe hívott magyar főméltóságok ellentörekvésein, főleg pedig Apponyi gróf végzettszerű megbetegedésén szenvedett hajótörést.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy én márczius 5-dikén, mikor Apponyi gróf már nehéz beteg volt, a lehetőleg hangsúlyozva terjesztem Metternich herceg elé, hogy mi már forradalomban vagyunk, következőleg minden óra veszélyt hozhat, mely alatt az országgyűlés még együtt marad, s hogy továbbá a herceg-államkancellár Lajos főherceg beleegyezésével is azon biztosítást adta, hogy a fölosztatás 3 nap alatt be fog következni.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy mikor én márczius 14-dikén, reggel 7 órakor Lajos főherczeg legmagasabb megbízása folytán a főherczegnádornak megjelöltem azon törvényes utat, melyen teljes biztossággal remélhető volt az, hogy az összes országgyűlésnek legalább három negyed része a legmagasabb udvar mellett s a bécsi forradalom ellen fog nyilatkozni, hogy azonban a főherczeg-nádor épen az ellenkező utat választotta.

Nem lehet végre kétségbe vonni, hogy mikor a forradalom Bécsben már győzött, Magyarorszában pedig Kossuth jutott a hatalom birtokába, egy konzervatív kitűnőség, Jósika báró, – azon szempontból indulva ki, hogy a kötelék teljes szétszakításának Ausztria és Magyarország között az utóbbira nézve romlást okozónak kellene lenni, – egyedül birt anynyi bátorsággal, hogy a bécsi miniszter-értekezletek alkalmával erélyesen és minden tartózkodás nélkül a had- és pénzügy szétválasztása ellen szólt, míg a többi szóvivők, az alkotmányos osztrák minisztériumot sem véve ki, valamenynyien ezen követelés teljesítését sürgették. A rettegés a forradalomtól, melyet csak a hatalom birtokosainak gyöngesége idézett elő, anynyira megszállta a birodalom legfőbb méltóságaiból álló gyülekezet minden tagjának legkisebb porcikáját is, hogy midőn az elnöklő főherczeg, Ferencz Károly, szintén Jósika nézetét támogatta, a jelenvolt miniszterek közül egy még lábaihoz is vetette magát s minden szentre kérte, hogy egyelőre csak engedjen, nehogy még valami rosszabb következék.

Záradékul az elszámlált ténykörülmények alapján még az is megállapítandó, hogy azon konzervatívok,

kik akkor az ügyek vezetésével meg valának bízva, szilárdan ragaszkodtak a felejtetetlen Ferencz császár uralkodása alatt fölállított elvhez, mely szerént a kötelességéhez hű államtisztviselő, nem tekintve saját maga vagy egy harmadik hasznára, minden eljárásában egyedül és kizárólagosan urának és királyának, valamint az államnak javát tartja szemé előtt s miután ők azon szándékukat, hogy Magyarország föl virágzását mindennemű időszerű reform által előmozdíthassák, meghiúsulva látták, minden kigondolható módot – fájdalom – sikertelenül kíséreltek meg, hogy hazájokról a forradalom kimondhatatlan szenvedéseit elhárítsák. Az országra a legszörnyűbb megpróbáltatás napjai következtek, anynyira, hogy még törvényszerű lételében is veszélyeztetve volt s ez utóbbi tekintetben egyedül a Gondviselés intézkedése s az uralkodó igazságérzete segített rajta.

Épen úgy lehetetlen, hogy bárki is találkozzék, aki a konzervatív kitűnőségektől azon elismerést megtagadhatná azért, hogy oly időkben, midőn minden hallgatásra és szenvedésre volt kárhóztatva, épen ők, és csakis ők, előbbi időkben tanúsított hű ragaszkodásuk számtalan bizonyítékaira támaszkodva, egyetlen alkalmat sem engedtek tovarepülni, annélkül, hogy Magyarország jogai mellett szót emeltek volna.

Épen nem akarom én itt a konzervatívokat dicsőíteni; ők azt tették, amit egy magyar sem mulasztott el, akinél a nemzetiségi érzület oly rendkívüli módon ki van domborodva; ámbár az sem ártana, ha némely magyar ember az imént fölhozott megczáfolhatatlan tények fölött elmélkedve, fölhangyna

azon elvvel, mely szerént a hazaszeretet épen csak az ellenzéki férfiak monopóliuma.

*

*

*

Habár ama pillanattól fogva, melyben az alkotmányos osztrák minisztérium működését megkezdé, Bécsben minden hivatalos ténykedéstől tartózkodtam, sőt azon oknál fogva, mert a bécsi minisztérium megengedte, hogy a Kossuth által ellenem kimondott száműzést az ő hivatalos lapja, a Wiener Zeitung is közölje, ezen tartózkodásomat legfőbb helyen is írásban kijelentem: még mindig bizonyos áskálódásokat látszottak rólam föltenni; mert amint május 26-án ismét népcsödület volt s az utczákon torlaszok emelkedtek, régi barátom Pulszky, az ő fölsége személye körüli, magyar minisztérium államtitkára, arról értesített, hogy biztos tudomása szerént a nép személyemet akarja megtámadni, egyszersmind valódi barátsággal azon ajánlatot tette, hogy családommal együtt meneküljek hozzá, a magyar udvari kancellária épületébe. – Én azonban jobbnak tartottam a torlaszokon keresztül a déli pályára menni, az ott fölfogadott munkásokkal családomat elhozatni s Aussee környékére futni.

Ezen nap rám nézve mindig a legmélyebb gyász napja lesz; mert Ferencz császárhoz intézett, csaknem száz darab jelentésemet, melyeket ő fölsége sajátkezü jegyzeteivel ellátva, hozzám visszaküldött s melyek részben a legtitkosabb természetű tárgyakat érintek, hogy a csúfos gúnyolódásra iz-

gatott, rakonczátlankodó csöcselék kezeibe ne kerüljenek, futásom előtt elégettem s így saját magam fosztottam meg magamat a legnagyobb kincstől, melynek birtokában valék, az imádott királyomtól rám maradt s mindennél többre becsült, drága emlékektől.

Az 1848-diki XLV. országos ülésen amint a költségvetés került szőnyegre, Madarász képviselő fölszólítá a minisztériumot, hogy név szerint jelölje meg azokat, akik az országtól nyugdíjt húznak, hogy az országgyűlés azokat, akik köztudomásúlag Metternichnek hívei, sőt csatlósai lévén, hazájokat elárulták, a nyugdíjasok névsorából kitörülhesse, hozzátévén, hogy ő már most is különösen és mindenek előtt Wirkner udvari tanácsost olyan személyiségül jelölheti ki.

Ezen indítványt Nyáry képviselő még erősebb, személyem ellen irányzott kifejezésekkel támogatta és csakugyan Széchenyi István ellenészrevételei daczára határozatba ment, hogy az összes nyugdíjasok névsora az országgyűlés elé terjesztendő.

Amint én erről értesültem, nem késtem a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben a következő nyilatkozatot közzétenni:

„Nyilatkozat.

A Közlöny 86-ik számában a képviselőház szeptember elejéni ülése közlésében két népképviselő úr által azzal vádoltattam, mintha hazámat elárultam, a Bécsből ellene tett lépéseket elősegítettem s a Horvátországra vonatkozó bizonyos irományok elenyésztetésére segédkezet nyújtottam volna. — E

gyanú mondatva a nemzetgyűlésben, oly fontos s anynyira mélyen sértő, hogy sebzett becsületem parancsolja nyilván válaszolnom.

Az ellenem intézett vádak vagy a márczius 15-ike előtti 23 évi szolgálati pályámra vonatkoznak, vagy az azutáni időszakot illetik. Már ami az elsőt illeti, őszintén megvallom, hogy uram s királyom szándokait, melyek Magyarhonban törvényhozás útján s fejedelmi eskü által fönntartatni Ígért alkotmány sértetlenségével eszközölhető, korszerű s szabadelvű előhal adást czéloztak, minden erőmből – erre status hivatalnoki állásomnál fogva köteleztetvén, előmozdítottam. Az e cél elérésére használt eszközök csak azok voltak, melyek más alkotmányos országokban alkalmaztatnak, és az ellenzék által is úgy, bár sokkal nagyobb sikerrel, mint a kormánytól használtattak.

Ha tehát büntett az, hogy honunk kifejlése iránt más vélemény nyel voltam s királyomnak teljes hűséggel szolgáltam: akkor megvallom bűnös vagyok, s velem mind azon status tisztviselők, kik kötelességeiket teljesítették.

Ami a második időszakot illeti, ezennel ünnepélyesen nyilatkoztatom: miszerint én márczius 15-étől fogva a jelen óráig semmi hivatalos tárgyakra nem avatkoztam, de sőt szándékosan kerültem különbség nélkül mindenkit, akinek legcsekélyebb befolyása is volt azokra; alaptalan állítás tehát rám fogni, hogy márczius 15-ike óta Bécsben hozott bármely határozatra befolytam volna; valamint csalódás vagy rosszakarató hazugság felőlem mondani, hogy az érintett irományok elsikkasztását elősegítettem volna; azért

ha legszelídebben is vétetik illoyalis a két képviselő úr azon eljárása; egy magát nem védhető távollevőt egészen alaptalan, soha be nem bizonyítható állításokkal vádolni.

A dolgok ily állásánál fogva mint egy szabad haza szabad polgára el nem titkolhatom azon meggyőződésemet, miszerint a nemzetgyűlés jogszerű igényeimet a status szolgálatába belépti időm alkalmával a király által garantírozott nyugdíjra, (melyet én azonban ha a szükség úgy kívánja, nagy családom s nagyon csekély birtokom daczára a haza oltárára teszek le) annélkül, hogy engem kihallgatna az ellenem fölhozott vádak iránt, figyelem nélkül nem hagyhatja.

Szerkesztő úrról meg lévén győződve, hogy a szabad sajtó malasztjait közöseknek tartja, nem kételkedem, hogy e soraimat becses lapjába fölveendi. Ki tisztelettel maradok

Badenben, szept. 6-án 1848.

Wirkner Lajos.”

Ezen nyilatkozat után a hivatalos Közlönyben, mint a következmény mutatta, ellenem minden további gyűlölet megszűnt; ez annál öröndetesebb volt rám nézve, mennél több rokonom volt az országban, akiket az ellenem irányult idegenkedés szintén nem kímélt meg. így például a többek között bátyámat, a diósgyőri koronauradalom jószágigazgatóját, Kossuth mindjárt az 1848-diki országgyűlés befejezte után hivatalából minden nyugdíj nélkül elbocsátotta.

Hogy mindaz, amit én állítólag hazám ellen elkövettem, csakugyan bocsánatot nyert s feledékeny-

ségbe ment, később még világosabban kitűnt. Batthyány gróf ugyanis októberben bizonyos Grosz nevezetű urat – ki a magyar hadseregben szolgált s mint mondják, fölváltva még most is Pesten és Bécsben tartózkodik – küldött hozzám Badenbe azon fölszólítással, hogy a lajtáninneri hatalomkezelőkkel közvetítőkép érintkezzem. Én ezen megbízást szívesen, de mégis azon föltétel alatt fogadtam el, ha arra nézve Apponyi gróf segítségét is igénybe vehetem, amit azonban Batthyány nem engedett meg.

Ezen fölül az elhírült Rózsa Sándor 300 lovasával bánáti jószágomon, Móriczföldön megjelent, de embereinek meg nem engedte, hogy nekem bármiben csak legcsekélyebb kárt is tegyenek. Ugyanazt tette Görgey mikor Kassát bevette. En először társbirto-kosa, később, a körülmények által kényszerítve, egyedüli tulajdonosa voltam egy társaság által berendezett bőrgyárnak. Görgey az elvitt kész bőr árát nem csak készpénzben, Kossuth-bankjegyekkel kifizette, hanem amint az üzletvezető hozzá fordult, részben még ezüsttel és osztrák bankjegyekkel is.

Ezek mind arra mutattak, hogy a harag, mely hazámban ellenem kitört, az imént említett s általam hírlapilag közölt nyilatkozat következtében egészen lecsillapodott.

Megfontolva Kossuth rendkívüli befolyását, melyet elragadó ékesszólásának varázsával már akkor is mind a parlamentben, mind azon kívül gyakorolt;

valamint meggondolva azt is, hogy türelmetlenül szenvedélyes föllépése az országot okvetetlenül forradalomba sodorja: nagyon czélszerűnek látszhatott volna azon kísérlet, hogy néhány kiváló egyéniség, mint Széchenyi, Deák, Batthyány, egyesülten iparkodott volna legalább Kossuth államveszélyeztető lépéseire mérséklőleg hatni s így a hazáról a forradalom iszonyúságait elhárítani. Azonban mindebből semmi sem lett talán azon oknál fogva, hogy a nép akkori, túlszigázott lelkesültsége minden közbelépést már előre is sikertelennek sejtetett. Egyetlenegy, akkor még az ifjúkor virágában levő államférfi találkozott, aki hazaszeretete s királya iránti hűségétől ösztönözve, Kossuth fölségsértő czélzatainak a parlamentben ellenállani merészelt.

Ezen egyetlen férfi Sennyey Pál báró volt.

Ha jól emlékezem, ez azon alkalommal történt, mikor Kossuth 1848-diki szeptemberben egy elragadó szónoklat folytán azon indítványnyal lépett föl hogy a királytól oly törvény szentesítését kell követelni, mely szerint 200,000-nyi honvédség újonczozandó s 200 millió értékű papírpénz bocsátandó ki s ha ezen szentesítés haladéktalanul be nem következik, ezen rendszabály tetteleges végrehajtását határozattá kell emelni.

Az ezáltal meglepett ház beleegyezőleg állt föl s az akkor uralkodó terrorizmus mellett, Kossuth gyújtó beszédének ellenállhatatlan hatása után - határozottan emlékezem, oly megdöbbenő benyomást tett az rám - egyedül Sennyey báró merete, egy rövid fölszólalásban Kossuth indítványát megtámadva, a házat

esdve kérni, hogy ne lépjen a forradalom terére.

Ezen valóban nagyszerű mozzanatnak következménye a ház jobb oldalán és centrumában mély hallgatás, – a szélső balon pedig morgás, sőt fenyegetőzdő taglejtés is volt. Sennyey pedig elhagyta a házat, hogy abban többé meg se jelenjék.

Minden esetre mélyen sajnálatos dolog az, hogy ezen ritka és nagyszellemű férfiú tetteje a férfikor delén mind a parlament-, mind a miniszteri padokra nézve parlagon hever.

*

*

*

Amint az 1848-diki november első napjaiban egy vadászati kirándulás után késő esttel Badenben Sina báróhoz betértem, egy törzstisztet találtam nála, kit Windischgrätz herceg küldött azon meghagyással, hogy engem hívjon meg ő hercegsége látogatására Schönbrunnba. Én ezen meghívásnak mindjárt más nap, korán reggel eleget tettem.

A herceg, amint hozzá beléptem, könnyes szemekkel s ezen fölkiáltással fogadott: „Menynyire megváltozott, szomorú viszonyok között látjuk ismét egymást! Szegény nőm! ... Én ugyanis épen az 1848-diki országgyűlés megnyitása előtt Windischgrätz hercegnél ebédelve, a hercegnő mellett foglaltam helyet; ez egyike volt a székváros legszeretetreméltóbb s legderültebb kedélyű hölgyeinek s az ebédnél is, melyben 8 személy vett részt, rendkívül víg és kitűnő hangulatban volt; –

alkalmasint erre és azon irtózatosságra emlékezett a herceg, melyet Prágában rajta elkövettek, mikor engem meglátott.

Arról is panaszkodott a herceg, hogy azon rendkívül szomorú helyzetben van, hogy kénytelen a forradalom vezetői közül Bécsben többeket agyonlővetni. „Ön nem képzeli, monda, mennyire meghat az engem, mennyi álmatlan éjembe kerül, ha egy halálos ítéletet meg kell erősítenem; de nem tehetek egyebet, nem szabad mást tennem s csak abban találok némi vigasztalást, hogy azt a lehető legcsekélyebb mértékre szorítom.

Ezután azon okra térve át, melynek következtében magához hívatott, fölszólított Windischgrätz herceg, hogy kövessem őt Magyarországra. Azt válaszolám, hogy én mindig örömezt készen állok csekély erőmhöz képest a szolgálattételre, de most semmi határozott intézkedéshez sem lehet nyúlni, míg az ország békében nincsen; azt az észrevételt is tettem, hogy atyámat, testvéreimet és számos rokonaimat, kik csak imént jöhettek békés nyugalomhoz, új kellemetlenségeknek, sőt veszélyeknek tenném ki, ha a hadsereghez csatlakoznám, hanem ajánlanám Graszner és Frenreisz urakat, kik értelmes és kipróbált férfiak s az udvari kancelláriában szolgáltak. Továbbá ajánlám még a berezegnek ugyanazon czélból az udvari titkárt, Beke urat.

A herceg mindebbe teljesen beleegyezett, hanem úgy vélekedett, hogy egyes, fölmerülő esetek alkalmával levelezési összeköttetésbe lépjek vele s ennek közvetítőjekép az én régi ösmerősömet, Rousseau, akkori vezérőrnagyot nevezé meg, akivel én valóban

már régóta folytonos levelezésben állék; azonban tanácsom, mely oda irányult, hogy nem az ország szervezésével, hanem csak annak megszállásával kell foglalkozni – fájdalom – nem talált követésre.

Végezetül arra figyelmeztettem a herceget, hogy a Bécsben kormányzóvá kinevezett Weiden tábornagy a magyar ügyekben olyan két úr tanácsával él, kik minden tekintetben a leghitелvesztettebb emberek közé tartoznak s így az ő kormányzását minden jogszerű gondolkozású ember kedvezőtlenül kénytelen megítélni.

Windischgrätz herceg azonnal hivatá tábornoki főnökét, Hertens altábornagyot s még jelenlétemben beszélt vele az imént mondott tárgyról s megbízta őt, hogy az említett két úrra nézve a tábornagnak írjon és értesítse, hogy én személyesen is beszélni fogok vele.

Másnap meg is látogattam Weiden bárót a magyar udvari kancellária épületében, minthogy azonban ő épen kimenőfélben volt, találkozásunk idejét ugyanazon nap estjére tűztük ki, menés közben pedig ő azt monda, hogy a kérdéses két urat már elbocsátá.

Amint tehát esttel a meghatározott órában megjelentem, egy törzstiszt fogadott azon megjegyzéssel, hogy Weiden tábornagy mindjárt visszajön, s egy jól megvilágított szobába vezetett, ahol egy íróasztalon papírok voltak, amiből én – mint később kitént – nem ok nélkül arra következtettem, hogy Weiden tábornagy föltette rólam, hogy én átveszem az elbocsátott két úr hivatalos foglalkozását.

Az íróasztalra vetett első pillantásom előttem igen ismert vonásokkal találkozott: régi, öreg barátom, Zsedényi kézvonásai voltak.

Itt meg kell jegyeznem, hogy mikor a magyar minisztérium Bécs bevétele után a magyar udvari kancellária épületét futva elhagyá, több papírt darabokra tépve alkalmasint valami szolgál a kályhalyukba dobott, melyeket – mint nekem később beszéltek, Pásztory báró, akkoriban százados, gondosan összeszedett és nagy fáradsággal ismét összeraggatott. Ezen csekélyebb fontosságú iratok között egy másik régibb keletű mellett, mely bizonyos Szirmaytól származott, esetleg ott volt egy levél is Zsedényitől Niczky kormánybiztoshoz Sopronba, melyben ezt értesíti, hogy Jellachich Bécs elé érkezett s hadállása a Laaer-Berg, egyszersmind megemlíti, hogy az osztrák országgyűlés Magyarország iránt igen barátságos érzelmekkel viselkedik.

Meg kell vallanom, hogy ijedtemben csaknem megkövültem ezen sorok átolvasásánál, mert noha arról erősen meg valék győződve, hogy Zsedényit azon közlésénél semmi rászándék sem vezette, de mégis akkor olyan időket éltünk, melyekben a pusztá gyanú is végromlást hozhatott ránk. Nem késtem tehát a papírt magamhoz venni és amint Weiden hazajött, neki azt mondani, hogy a papírokat, melyek az asztalon voltak, pontosan átnéztem s úgy találtam, hogy azok mind egészen jelentéktelenek. Továbbá kinyilatkoztattam neki, hogy én ugyan mindig kész vagyok a magyar ügyekben tőlem kívánt fölvilágosítást legjobb tudomásom szerint megadni, de teljességgel nem vagyok

azon helyzetben, hogy az elbocsátott két úr hivatalos foglalkozását átvegyem.

Az iratot megkapta tőlem Zsedényi a legelső alkalommal, amint vele találkozám s figyelmeztettem őt lecsillapíthatatlan írási viszketegére*), melylyel már mind magának, mind másoknak többször kárt okozott.

Az 1849-diki április első napján Weiden báró, ki időközben a Burgba tette át lakását, avval lepett meg, hogy meghitt asztalához ebédre. Az elfogadás, valamint azon figyelem, melyben az ebéd alatt részesültem, fölötte jellemző volt; jelen volt Mertens bárónő is, Windischgrätz tábornagy tábornoki főnökének, Mertens altábornagnak neje.

Ebéd végeztével Weiden dolgozó szobájába mentünk, ahol ez velem azon meglepő hírt közölte, hogy a tábornagy vissza van híva s ő fölsége őt bízta meg a hadsereg főparancsnokságával Magyarországon; hogy Jósika van ugyan a polgári ügyekre nézve kijelölve, hanem ez fényes tulajdonai mellett talán nagyon is nagy magyar s azért rá nézve igen kellemes lenne, ha én is hozzá csatlakoznám, amihez ő a császár beleegyezését azonnal kieszközölné. En erre azt válaszoltam, hogy én kötelességemnek tartom magamat rendelkezés alá bocsátani, de csak akkor, ha a forradalom le lesz győzve, mert addig úgy sem lehet valami ü d v ő s e t tenni.

Weiden osztozott ezen nézetemben s megígérte, hogy engem értesíteni fog, ha az időt megérkezettnek találja arra, hogy az ország szervezésé-

*) Ebből haláláig sem gyógyult ki. *W.*

hez lehessen fogni. Ily módon Jósika is Bécsben maradt.

Jósika báró, a volt erdélyi, udvari kancellár, – kinek határozott magatartását azon értekezlet alkalmával, mely a pénz- és hadügynek a pesti kormány részére való átengedését kimondá, már magasztalva említtem, – rendkívül tehetséges, tudományosan képzett és főleg erélyes államférfi volt s Párizsban sokoldalú képzettsége, főleg a klasszikus írók pontos ismerete által már mint 23 éves ifiú Thiers, Decazes és Guizot bámulatát vonta magára, valamint az ottani hírlapok is magasztalólag nyilatkoztak felőle.

Rendkívüli előrelátására nézve csak egy kis mozzanatot kívánok itt megemlíteni, mely sokkal érdekesebb, hogysen hallgatással mellőzhetném.

Jósikával zsenge ifjúságomtól fogva benső barátságban állván, 1859-diki őszszel levélben értesített, hogy Karlsbadból visszajött. Amint most látogatására siettem, épen Babarczy Antal báró lépett be hozzá. Természetesen legelőször is azt kérdeztük tőle, hogy mennyire üdítette a gyógyfürdő, mire ő szokott türelmetlenkedő modorában s z ó r ó l-szóra így válaszolt: „Hagyjatok nekem békét a ti kúráttal, ez alkalommal semmi esetre sem utaztam hiába Karlsbadba, mert olyan embert ismertem ott meg, amilyenel szellemi jelentőség-, fölfogási tisztaság- és élesség-, – valamint erélyre nézve még életemben sohasem találkoztam. Ti engem mindig az erélyes ember „non plus ultra”-jának neveztek: ebben a poroszban, aki magát Bismarck-

nak nevezi, mesteremet találtam föl. Most még ő kevés, olyan követségi tanácsos-féle vagy titkos követségi tanácsos, hanem meglássátok, igen kevés év múlik el s ő hazájában a hatalom legfőbb polczára jut s betölti a világot hírnevével.” Erre Jósika néhány hónap múlva meghalt s amint Bismarck úr később csakugyan európai hírnévre jutott, Apponyi György és más barátaimmal közöltem a megholtak meglepő jóslatát. Előttök az nem volt új. Jósika a német birodalom mostani kancellárjáról előttök is csaknem ugyanazon szavakkal és hasonló lelkesedéssel beszélt.

Weiden a katonai helyzetről is beszélt velem. Erről, amint a segédtsíztjével való beszélgetésből megtudám, a többször említett tábornoki főnök, Merten s értesíté őt s úgy vélekedett, hogy ő a forradalmi hadsereget, mely Vácznál táboroz, két oldalról megragadja és szétmorzsolja. Nagyon pontosan emlékezem erre, valamint az én válaszomra is, mely oda ment ki, hogy az én értesülesem szerint, melyet biztos kézből és szintén a főhadiszállásról kaptam, a magyarok a császáriakat számra nézve jóval fölülmúlják s így nagyon tanácsos lenne ezeket tetemesen megerősíteni vagy visszavonulni s a Lajtánál foglalni állást; ez utóbbi esetben a forradalmi tábornokok, ha semmi más ellenséget sem látnak magok előtt, bizonyosan magában az országban csinálnak rendet, mert azon nyilatkoztak, hogy ők a haszontalan tollrágók (így nevezték a magyar kormányfőrfiakat) dőre üzelmeinek véget akarnak vetni, Magyarországon sem titok többé. A magyar nem

élhet sokáig királya nélkül, ez a nemzetnek egyik jellemvonása.

Weiden hadműködésének eredménye ismeretes, rövid tartózkodás után Magyarországból ismét Bécsbe ment, hogy ott a kormányzói állást megint elfoglalja.

Irányomban ő mindig barátságos érzelmekkel viselkedett s azokat később be is bizonyítja, különösen mikor egy régi barátomat a Pesten működő haditörvényszék maga elé idézte, ami akkoriban kissé veszedelmes dolog volt. Ez oly férfi volt, akiért bátran jótállhattam arra nézve, hogy neki egész élete alatt egyetlen forradalmi gondolat még csak eszébe sem jutott. Weiden, mint a bécsi haditörvényszék ura, az én közbevetésem folytán nem adta őt ki s Bécsben rendelte el a vizsgálat megejtését, melynek folytán természetesen teljes ártatlansága ki is derült. Hasonlóképen meglátogatott engem Weiden 1850-ben a Kärnthner-Strasse-n, hogy – amint monda – némely ügyekről nálam kérdezősködjék. De minthogy ezek igen jelentéktelen természetűek voltak és előttem később az is föltűnőnek látszott, hogy a tábornok lakásomon nagyon szétnézett: gyanú támadt bennem s még azon nap elmentem először is az ő polgári adlatusához, Buffa báró kormánytanácsoshoz, aki Sardagna sógoromnak rokona volt, hogy látogatásának valódi okát megtudjam. Buffa báró egyenesen magához Weldenhez utasított, aki, miután aggodalmamat előtte nyilvánítani, nem is késett mosolyogva, de egész nyíltsággal velem közölni, hogy őt a minisztérium arra sarkalta, hogy engem szemmel tartasson, mert a magyarok, kik Bécsbe jönnek, legtöbben s közöttök a volt pénzügyminiszter Duschek is engem

fölkeresnek. „No de már ez az én uralkodóm szolgálatában töltött egész előbbi életem mellett oly fogalomzavar – mondám neki – mely előttem érthetetlen s engem a legérzékenyebben sért.” - „Ne búsuljon, válaszolá Weiden szórói-szóra – az egész bizonyosan Stadionnak vértolulási rohamából származik: ma is nadályokat kellett fejére rakni.”

1851-ben Grünne gróf jósága folytán azon meghívást kaptam, hogy Schwarzenberg herceg miniszterelnököt látogassam meg.

Mindjárt a következő nap jelentem magam ő hercegségénél a rendes elfogadási időben, aki azonnal maga elé is bocsátott.

Meghívásom oka, amint azonnal gyanítottam, Magyarország volt. A herceg nagyon rosszalólag nyilatkozott affölött, hogy a kormány legjobb, az ország javát célzó szándékai sem találnak támogatást az országban még a lakosok legfölvilágosodottabb részénél sem; „így például – folytatá tovább, mindenetre czélszerű volna a Verböczy-féle elavult törvények helyett az egész Európában nagy tetszéssel fogadott, osztrák polgári törvénykönyvet hozni be.” Én erre azt feleltem: „Ha csak arról van szó, az nem járna valami sok nehézséggel, hogy azt, vagy legalább azon részeit, melyek Magyarországra illenek, az országgyűlés elfogadja. Lássá Herczegséged - folytatám tovább – már az 1839-diki országgyűlés kimondá azon óhajtását, hogy jó váltó- és csödtörvény lépjen életbe Magyarorszában. Amint én erről értesültem, azonnal megkértem Metternich herceget, hogy küldjön Pozsonyba egy derék jogászt s ezen kérésemnek Wildner ügyvéd elküldésével eleget is

tett, s az eredmény az volt, hogy 6 hét alatt a kérdéses törvények elkészülve s a kormány elé terjeszthetők voltak, s amint az akkori nagy jogászi tekintély, Pilgram államtanácsos nyilatkozott, oly jók voltak, hogy még az osztrákokat is fölülmúlták.” – „Nos – monda a herceg szórói-szóra – Önnel mégis lehet beszélni; az én öreg barátom, Jósika csaknem az ablakon dobott ki, amint neki ugyanezen dolgot javasoltam*) ... De hát legyen Ön szíves holnap esttel ismét eljönni, hogy ezen dolgot zavaratalanul s hosszabban megvitathassuk.”

Amint a következő esttel megjelentem s helyet foglaltunk, Schwarzenberg herceg a legelőzékenyebb modorban avval kezdte a beszélgetést, hogy a minisztériumnak egy államféfira van szüksége, aki Magyarországot, annak lakosait és az ottani viszonyokat pontosan ismeri; ő tudja, hogy én 1828 óta minden magyar országgyűlésben részt vettem s minden előforduló országos ügybe befolytam, azért hozzám fordul s egyszersmind arról is biztosít, hogy életbeléptetése előtt minden rendszabály fölött velem fog tanácskozni, velem fog arról értekezni.

Kinyilatkoztattam, hogy a bizalom ezen bizonyítéka által igen megtisztelve érzem magam, de mégis arra kell kérnem ő hercegségét, méltóztassék nekem szabatosan megjelölni azon utakat, melyeken a minisztérium Magyarországbán haladni el van határozva, hogy abból tudhassam, vajon azon utakon áll-e tehettségemben vagy nem valami üdvös szolgálatot tehetni.

*) Elhallgatta, hogy Jósikánál az osztrák törvénykönyv o c t r o y á - l á s á r ó l beszélt.

A herczeg most hosszasan kifejtette előttem a minisztérium eszméit, melyeknek lényege abban összpontosult, hogy a törvényhozás, politikai és törvénykezési közigazgatás, valamint hivatalos nyelv tekintetében is a birodalom minden országát egy egészszé kell önteni és centralizálni, és ezen törekvést érvényre kell emelni, ha lehet rendes úton, ha pedig nem lehet erőhatalommal is.

Erre azon megjegyzést tettem, hogy mindazon ügyeknek összpontosítása, melyek szorosan az összbirodalmat illetik, mely tudniillik a, pénz- és hadügyre vonatkozólag az 1848-diki márczius előtt is fennállott, mindenesetre végrehajtható, azt végrehajtani kell is; de azt nagyon kétségbe kell vonnom, hogy vajon politikailag is helyes dolog-e azon számtalan törvények által szentesített szerződések pályáját elhagyni, melyekre a dinasztia joga Magyarország koronájához visszavonhatatlanul és megingathatatlanul fektetve van és ahelyett az erőhatalom ingoványos talajára lépni csupán azért, hogy a monarchiának összes népeit, melyek erkölcsök-, nyelvök-, szokásaik- és műveltségökre nézve egymástól anynyira különböznek, saját akaratuk, Magyarországon pedig a pozitív törvény ellen is hasonló, előttök idegen s azért is gyűlöletes intézményekkel kényszerútján boldogítsák.” – Megjegyzem továbbá, hogy azon jellemvonás, sőt életelv, melynek a magyar mindent alárendel, nemzetiségének ama szinte rajongó szeretetében és épen úgy az alkotmányos királya iránti határtalan ragaszkodásá-

ban fekszik. *) Azért tehát a célba vett összpontosítás, vagy – mondjuk ki nyíltan – Magyarország beolvasztása az örökös tartományokba egyrészt alig hajtható végre, másrészt pedig a dinasztikus érdekekre nézve is szükségképen csak káros lehet.

A berezegnek anynyira nem tetszett ezen állításom, hogy szavamba vágva fölkiáltott: „Ki az a magyar nemzet? A magyar nemesség? Ezek mindig és mindenkor lázadók voltak, akiket meg kell semmisíteni, sőt örökké ártalmatlanokká tenni.” *)

En azt válaszolám, hogy a herceg a protestáns vallásháborúkat összetéveszti a lázadásokkal s ha egyrészt egyik vagy másik magyar dinasztia az osztrák államférfiak túlkapásait fegyveres kézzel utasítja is vissza: úgy másrészt az is történeti tény, hogy mihelyt a magyar alkotmány vissza volt állítva, a magyarok ismét egész lelkesedéssel csatlakoztak királyukhoz s azon kéressel végezem megjegyzéseimet, engedje meg nekem ő hercegsége, hogy nézeteimet Magyarország jelen helyzete felől írásban terjeszthessem elő. „Azt megteheti,” monda a herceg s én búcsút vevék tőle.

*) A magyarnak ezen – különben magasztos érzelmeiből származik azon két hiba, melyek rajta uralkodnak és minthogy erős öntudattal bír arra nézve, hogy nemzetiségének mindent föl kell áldoznia, túlbecsüli hazája erejét; hasonlóképen legyőzhetetlen idegenkedést érez magában aziránt, hogy bárkinek is, híjják bár azt kancellárnak vagy akárminek, engedelmeskedjék, mert ő egyenesen csak saját királyának alattvalója akar lenni.

**) Schwarzenberg hercegnek ezen nyilatkozata engem anynyira meglepett, hogy beszélgetésemet vele, amint hazamentem, rögtön följegyzém s itt szószerént híven közlöm; később azonban hallottam, hogy mások előtt még kiméletlenebbül szólt a magyar nemességről; csak nem régiben bizonyította azt előttem egy magyar főúr, aki itt nagy tekintélyben áll. W.

Nem is késtem egy pillanatig sem ígéretem teljesítésével és hogy semmi tapintatlanságot se kövessék el azáltal, hogy egy harmadikat beavassak Schwarzenberg herczeggel való beszélgetésembe, a hozzá intézett és mindjárt másnap el is küldött iratot legidősebb, akkor 16 éves lányomnak, most Unkhrechtsbergernek szóztam s vele le is írtam.

Az következőleg hangzott:

„Amint Komárom várának elestével az 1849-diki év szeptemberében a forradalom Magyarországon teljesen leverve és a király törvényes hatalma visszaállítva vala, elérkezett azon idő, melyben meg kellett ragadni a pillanatot ezen nagy esemény kiaknázására. Akkor teljes biztossággal lehetett számítani minden jó érzelmű polgár segélyére azon rendszabályok foganatosításánál, melyek ezen országot a trón és monarchia legszilárdabb támaszává, a császári birodalom hatalmi központjává teheték volna, ha másrésről az összes intézkedésekben és újításokban a nemzet sajátos jellemvonását, szokásait, erkölcsét, történeti hagyományait, sőt számos balitéleteit is kellőleg tekintetre méltatták volna.

De ez nem történt, sőt azt hitték az illetők, hogy elérkezett azon pillanat, melyben sokkal meszszebb lehet menni, mint egykor I. Lipót és II. József menni szándékoztak.

Magyarországot, mely anynyi évszázadon át nyilvános életéhez és sajátos intézményeihez hozzá volt szokva, a törvényhozás- és közigazgatástól fogva egész a hivatalos nyelvig és egyenruháig minden tekintetben egyenlővé kell tenni a monarchia többi részeivel. A császári birodalomban mindent ugyan-

azon egy szabásminta szerint kell berendezni és a monarhhiának anynyira heterogen elemeit s alkotórészeit mindenben, de mindenben egy egészszé olvasztani össze.

Az első akadály, melylyel ezen új rendszer az országban találkozott, az volt, hogy megvonták tőle közreműködésüket mindazon tehetségek, melyek a márcziusi forradalom előtt a dinasztia és az öszbirodalom érdekeiért fáradhatatlan buzgalommal és minden lehető föláldozással harczoltak.

Azon meggyőződéstől áthatva, hogy a magyarok szokásaik, erkölcseik, nyelvök, származásuk, életmódjok és észjárásuk által anynyira különböznek a monarkhia többi népeitől, hogy ezen heterogen elemek rögtöni összeolvadására gondolni sem lehet; továbbá azon megczáfolhatatlan alaptétel nyomán indulva, hogy az újítások, ha azok közöttében a rég megszokottat átalában és a legcsekélyebb részletekre nézve is mellőzik, még akkor is veszélyes zavarokra adnak okot, ha azok foganatosítása a legjobb szándékra vezethető vissza, ha pedig az ilyen eljárás a népet a maga nyelvében, százados szokásaiban és megszeretett intézményeiben támadja meg, okvetetlenül a legnagyobb fokú elkeseredésnek kell bekö vetközni; végre igen jól tudva azt, hogy azon őselv és alap, melyen anynyira különböző nemzetségek egyesíthetők valának, melyen a császári birodalom nyugszik, melyen keletkezett, melyen nagygyá lett, az alapszerződésekben, az egyes állami elemek intézményeinek és jogainak tiszteletbentartásában s megvédésében van, – azon kötelék pedig, mely a különbféle néptörzseket föloldhatatlanul öszretartotta

s a legnagyobb veszély perczében is a legmagasztosabb lelkesültségre hangolta, sohasem volt más, mint a föltétlen ragaszkodás a dinasztiahoz, ősei császárjához és királyához, és hogy ez a fönnforgó körülmények között jövöre az úgynevezett birodalmi egységben sohasem lesz föltalálható: az imént említett férfiak nemcsak foganatosíthatatlannak tartották az új rendszert, hanem a föntebb megjelölt élelvel elrombolásában, melynek forrásából a monarkhia évszázadokon át táplálkozva, az idők bármely viharával is daczolhatott, oly veszélyt láttak, mely a birodalom további fönnállását és a dinasztia érdekeit fenyegette.

Ezen politikailag jártas, hazájokat pontosan ismerő és szerető férfiakat nem az összbirodalom iránti ragaszkodás hiánya, nem szeparatistikus eszmék, nem ultramagyar, visszafelé menő, arisztokratikus törekvések tartották vissza attól, hogy magokat el ne használtassák és a jövőben lehetetlenekké ne tegyék, hanem azon meggyőződés, hogy az illetők törekvésének célja egyszerűen elérhetetlen.

Mégis megmaradtak a kormányférfiak föltett szándékuk mellett; azt hitték, hogy azon szörnyű nehézségek, melyek föladatuk megoldásának útját állták, négy tényező által elháríthatók, melyek következők:

1. A különbféle nemzetiségek, melyek Magyarországbán egymást bénítani fogják.

2. A burokracia, mely a legnagyobb mértékben alkalmazva s csaknem korlátlan mindenhatósággal fölrházva mindent uralma alá hajt s a szokatlan öltözékbe belekényszerít.

3. A pór népség, melyet az új rendszerrel megnyerni reméltek. És végre

4. A katonai karhatalom.

Ha azonban elfogulatlanul vizsgáljuk, hogy mikép működtek eddig ezen tényezők, azt fogjuk találni, hogy épen annak ellenkezőjét hozták létre, amit tőlök vártak.

A különböző nemzetiségek, melyeket az alárendelt kormányközegek ügyetlen buzgalma és mindent germanizálni törekvő, mohó vágya saját létök fölött aggodalomba ejtett; csakhamar egyesültek a magyar elemmel, s minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a magyarság Magyarországon sohasem volt oly erős, mint ezen pillanatban és bizonyára sohasem üzött oly eredményes propagandát, mint amilyenről helyette az ő érdekében az új rendszer gondoskodott. Jellemző e tekintetben azon tény, hogy Szepesmegyében, mely Magyarországon a németiség főfészke, a magyarságnak most legbuzgóbb hívei vannak és hogy az országban alig vannak németek, kik magokat németeknek és nem magyaroknak tartanak.

A tisztviselők közül a bennszülötteket – mint-hogy a birtokos osztály félrevonult, az előbbi időből való jobbakat pedig megfoghatatlan módon nem alkalmazták, – csaknem kizárólag a proletariátus vagy előbbi oppozíció soraiból újonczozták; de ezeknél sem hazudtolja meg magát azon magyar jellemvonás, mely a hazának legtöbbre való becsülésében nyilatkozik; mert nem volna nehéz bebizonyítani, hogy szívökben az új rendszertől ezek is idegenkednek s azért azt minden lehető módon titokban és mellékutakon akadályozni törekszenek.

Az idegen hivatalnokok pedig, kik Magyarországon nagy számmal kaptak alkalmazást s a

dolgok természetes folyása szerint nem tartoznak az előkelő társadalmi osztályhoz, a szükséges nyelvismeret hiánya, valamint idegen voltoknál fogva is oly lenézésben részesülnek, hogy a közélet viszonyaira semmi befolyással sem lehetnek.

Ily ügy állás és a számos új, még most a pór-ságot is súlyosan terhelő intézkedések mellett könnyen fölfogható, hogy a pór nép is egészen hozzá csatlakozott a nemességhez, mely őt még a forradalom előtt a maga részére vonta.

Így az új rendszer foganatosítására a katonai karhatalom alkalmazásán kívül egyéb semmi sem maradt.

Ha azonban kissé tovább megyünk s azt iparkodunk kikutatni, hogy hányadán vagyunk Magyarországon az egyes társadalmi körök és osztályok hangulatára nézve: úgy nem lesz nehéz arról s azonokról, mely azt szülte, bárkinek is hu képet rajzolni.

A magyar jellemnek alapvonása, ezen néptörzs minden erényének s gyöngeségének ősforrása: a mértéket alig ismerő nemzeti büszkeség s a legbuzgóbb nemzeti érzület. A magyar nem lehet demokrata, mert büszkesége azt nem engedi meg, hogy másnak, mint királyának a l a t t v a l ó j a legyen.

Egész az újabb korig, amikor nemzeti létét már csaknem megalapítottnak hitte, lemondott a jobb anyagi állapotról nem a belátás hiányánál fogva, hanem csupán azért, mert attól félt, hogy öröklött intézményeinek, mint az ősiségnek eltörlése s könnyebb közlekedési eszközök létesítése által nemzeti-sége veszélyeztetve lesz.

A magyarnak ezen kidomborodó jellemvonásánál fogva valóban könnyen érthető az, ha a magyar nemesség magát mélyen megsértve érzi azáltal, hogy idegen hivatalnokokkal kormányoztatják, hogy nyelvét, nemzetiségét, sőt még öltözékét is megtámadják, hogy hazáját földarabolják, ősi intézményeit s összes történelmi jogait egyetlen tollvonással megsemmisíteni akarják.

De nem kevésbé elégedetlen és legbensőbb érzelmeiben szintén nem kevésbé megsértve érzi magát az ország összes, polgári osztálya is.

A magyar polgár már emberi emlékezetet meghaladó idők óta helyhatósági alkotmány élvezetében levén, megszokta azt, hogy összes politikai és magánjogi, közgazdasági és rendőri ügyeit a saját maga kebeléből általa választott tiszviselő kezelje. Mély fájdalommal és bosszankodással látja tehát most, hogy kiváltságaiból kiforgatják s minden léptenyomon egy költséges bürokrácia gyámkodásával találkozik. Csak ily módon történhetett az, hogy az előbb oly jó érzelmű és a kormányhoz ragaszkodó, magyar polgárok jelenleg ugyanannak leghevesebb ellenségei és az ezelőtt anynyira arisztokrata királyi városok most elmosódott jellegű községekké töpörödve, naponkint biztosabb prédáivá lesznek a demokráciának.

A műveltség- és előrelátással nem bíró paraszt a jelent rendszeren a legközelebb múlttal hasonlítja össze. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a műveletlen és azért a maga hatóságának gyámkodása alá joggal helyezett magyar paraszt Magyarországon előbb minden pörös és jogügylete alkalmával a leg-

alsó bíróságtól föl a legmagasabb udvari hatóságokig mindig ingyen képviseltetésben részesült, most pedig a legcsekélyebb jogi kérdésnél is taksák, ügyvédi és bírósági költségek czímén oly összegeket tartozik fizetni, melyeket előteremteni nem képes; lia meg-gondoljuk, hogy Kossutli rebellis kormánya alatt semmit sem fizetett, most pedig általa előbb soha-sem ismert, különbféle czímek alatt adót tartozik fizetni, hogy az ő kedvencz foglalkozásában, a dohány-zásban a monopólium háborgatja s korlátozza, hogy mindezen szokatlan fizetésekre nem oly tisztviselők, kiket ő mint birtokos, földes urakat ismert és beesült, hanem legnagyobb részt egyenruhás, idegen egyének szorítják, a zsandárság nem mindig tapintatos eljárása által pedig hasonlóképen sok bosszantást és sérelmet szenved: – az Ő elégiületlensége, mely naponkint aggasztó módon fokozódik, annál érthetőbb, mert a kedélyek csillapítása s a balítéletek elosztatása a hivatalnokoktól az imént említett viszonyoknál fogva legkevesebbé sem remélhető, a hazafias lelkületű pap-ság pedig, főleg az, mely lelkészkedéssel foglalkozik, melyre e tekintetben leginkább számolhatni véltek, az ország általánosan ismert hangulatánál fogva már csak azért is tartózkodik a kormány melletti föl-lépéstől, mert az által az egyház befolyását és érdekét veszélyeztetné.

Ha még mindezek után azt is fontolóra vesz-szük, hogy a protestánsoktól ősrégi s népjogi szerző-dések által biztosított jogaikat részben elvonták: igen könnyen kibetűzhetjük azon nevezetes és a történet-ben talán páratlanul álló tény, hogy a kormánynak eddig behozott rendszabályai közül még egy sem

verhetett gyökeret, hogy azoknak Magyarorszáiban, egyes, befolyástalan hivatalnokokat kivéve, az összes pártok- és társadalmi osztályokban csaknem egyetlen egy hívők sincs; oly állapot ez, mely annál sajnálatosabb, mennél bizonyosabb az, hogy Magyarország az állandóságnak, a monarchikus elvnek és dinasztikus érzületnek anynyi elemét foglalja magában, hogy lakosai jellemét s viszonyait csak csekély figyelemre is méltatva, az összállamot szorosán illető kérdések központosítása könnyen valósítható s az ország azzá lehetne, amivé a természet alkotta: ezen nagy monarchiának rendíthetetlen alapjává s kögülesi pontjává, valamint a trónnak is legszilárdabb támaszává.

Ezen helyzetben ő császári főntségének, Albert főherczegnek kinevezése kiszámíthatatlan fontosságú esemény, ha azt kellőleg fölhasználják.

Az ugyan tagadhatatlan, hogy azon lelkesedés, melyet ezen nagyszerű rendszabály Magyarorszáiban előidézett, már észrevehetőleg lohadni kezdett. Ezen rögtönös hangulatváltozás oka abban fekszik, hogy ő főntségének katonai és polgári kormányzóvá történt kinevezése után, nemcsak folytatták az előbbi ügyvezetést, hanem azon fölül még a városokban újabb, gyűlöletes, rendőri intézkedéseket tettek, az épen nem kedvelt s eddig csak ideiglenesen alkalmazott községi rendszert véglegesen behozták és ismét nagyszámú, még pedig tekintélyes polgárokat szolgáltatottak át a hadi törvényszéknek, a főherczeg pedig nem úgy jelent meg az országban, hogy egy olyan magyar államférfi volt volna oldalánál, aki az országban a közbizalmat élvezzi.

Azonban ő császári főntségének személyisége és tapintatos föllépte ismét némi reményre jogosított.

Még nagyon sok visszanyerhető, ha a kedvező pillanat fölhasználatlanul nem repül el s az országban az illetők egy befolyásos pártot szerezni képesek lesznek.

Ez azonban csak úgy érhető el, ha a mérsékelt és loyális párt méltányos óhajtásai kellő figyelemben részesülnek.

A fő követelmények a következő, néhány szóval jelölhetők meg:

Nemzeti közigazgatás; az ország épségének s a helyhatósági alkotmánynak visszaállítása; eltávolítása mindazon kinövéseknek, melyek a kormányzás menétét már előbb is szükségképen akadályozták.

Ha az ország kívánsága csak némileg is teljesítve lesz, akkor ő fölségének, a császárnak legmagasabb megjelenése, akiben mindazon tulajdonok egye-sítvék, melyek a magyar kedélyére természetöknél fogva ellenállhatatlan befolyást gyakorolnak, csakhamar be fogja azt bizonyítani, hogy a magyar nemzet szívéből még nem halt ki a világtörténetileg ismert lelkesedés és hűség királya iránt.”

*

*

*

Schwarzenberg herczeggel való összejövetelem s azon nyílt és őszinte beszéd, melyet előtte azon alkalommal királyom és hazám érdekében tettem, romlásomat okozta, mert azon naptól fogva a legnagyobb idegenkedés jeleivel bántak velem, mint

kormányellenes embert fölügyelet alá helyeztek és a többi között évi 2000 forinttal nyugalmaztak.*)" A nyugalmazási állást a minisztérium alkalmasint azért választotta a nyugdíjazás (Pensionirung) helyett, mert azon törvényt,**) melyet Ferdinánd császár csak 3 évvel előbb szentesített s mely a magyar udvari kancelláriánál alkalmazott egyének számára az előbbi egész illetményt biztosította, nem akarta épen érvénytelennek és semmisnek nyilvánítani.

Így fejeztem be azon politikai pályát, melyet Ferencz császár alatt 1825-ben viszonyaimhoz mérve talán nagyon is fényesen kezdettem.

Hazámban, mely nekem mindig drága volt, félreismerve, azon részről, ahonnan azt legkevésbé várhattam, a nép gyűlöletének prédául dobva - s végre még az osztrák minisztérium által is kárhoztatva lévén: ezen rám nézve minden esetre igen különös helyzet alkalmasint abban leli magyarázatát, hogy én uram és királyom boldogságát csak hazám boldogságával összefüggésben képzelhettem és a monarkhia hatalmi állásának érdekében azokat különválasztani sohasem tudtam.

Valóban a sors keserű gúnyja gyanánt hangzik az, hogy míg saját hazám árulónak bélyegezett, üldözött és száműzött, mert állítólag Metternich herczeggel, az első osztrák miniszterrel Magyarország megrontás ára kezét fogtam:***) addig

*) Ezen helyzetben vagyok még most is.

W.

***) 1848. III. tvcz. 25. §.

***) A szeptember 1-jén tartott országos ülésben épen Metternich herczeg csatlósának és árulónak nyilvánítottak, annélkül, hogy Széchenyi grófon kívül bárki még csak egy hanggal is védelmemre kelt volna. W.

az ellenkező oldalnak, Schwarzenberg herczeg osztrák miniszter-elnöknek volt az fönntartva, hogy engem néhány évvel később azért kárhoztasson, mert Magyarország joga és kibékítése mellett, mely épen úgy a dinasztia érdekében is feküdt, szót emelni bátorkodtam.

Egyébiránt a szerencse változékonyságáról, melyet mindenkinek szem előtt kell tartani, aki a nyilvános élet sikamlós talajára lép, sokkal világosabb tudatom volt, hogysem helyzetemnek hirtelen megváltozása és azon bizalomnak elvesztése, melyet csaknem egy negyed századon át oly bőségesen élveztem, engem meglephetett volna; ami azonban bennem a hazafit fölötte érzékenyen sértette, az azon katasztrófák bekövetkezése volt, melyek Ausztriát néhány év múlva érték, melyeket meggyőződésem szerint részben az osztrák minisztérium helytelen rendszerének kell tulajdonítani, mert napjainkban a nép lelkesedése maga is fél győzelem.

Az új korszak, mely 12 év előtt nyílt meg, a most ismét hatalma teljességében álló Ausztriával összeköttetésbe hozva, némileg igazolhatja azon nézetek helyességét, melyeket egykor élő szóval és írásban is Schwarzenberg herczeg elé terjesztettem.

Hisz napfénynél világosabb az, hogy ezen monarchiának alapja, melyen az keletkezett, nagygyá lett s nyelvre, erkölcsökre és szobásokra nézve egészen különböző népeket szilárdan átölelve összetartott, sohasem volt más, mint a határtalan ragaszkodás az ősi uralkodó házhoz, melyben a népek legszentebb érdekeiknek védpaizsát, ótalmazóját, támogatóját látták és tisztelték.

Valamint más, nagy, csupán egy faj által lakott államokban a nemzeti büszkeség és öntudat, a „gloire” s annak varázsereje gyakorol bűvös hatást: úgy Ausztriában mindig a monarchikus eszme volt azon mozgató erő, mely a népeket minden előforduló alkalommal a legnagyobb áldozatképességre bírta lelkesíteni. Ausztria számára más alapot keresni h m törekvés, sőt valóságos dőreség lenne, miután az eddigi, – amint azt a jelen és múlt század példái Ferencz császár és Mária Terézia alatt megczáfolatatlanul megmutatták, – minden időben, szerencse- vagy szerencsétlenségben biztos voltak fényes tanúságait nyújtá.

Ezen biztosnak ismert ősi alap most ismét föl van találva; a legbensőbb ragaszkodás köteléke a nép és császár-király között erősebb és szorosabb, mint bármikor volt. Minden kísérletezési politika mellőzésével a jogalaphoz szorosan ragaszkodva s a népek jogos igényeit számba véve, arra törekedjék mindkét kormány, hogy ezen kötelék sohase lazuljon meg, és a monarchia azon viharral, mely Európára kétségtelenül várakozik, nemcsak győzelmesen fog szembe szállni, hanem talán hatalmában is gyarapodni fog; mert oly birodalom, melyben az uralkodó és a népek egyetértenek, ahol azok összetartozóságának érzete a császár-király iránti őszinte szeretet forrásából táplálkozik, ahol a dinasztia úgy szólva egyetlen családot képez népeivel – az ilyen birodalom nem fog elenyészni, nem enyészhetik el.

Függelék.

Az okiratok eredeti szövege.

Wirkner Lajos emlékirata Metternich herceghez 1843-ban.

(Lásd a 134-ik lapot.)

Euer Durchlaucht!

In Folge des mir ertheilten, mich sehr ehrenden Auftrages, meine Ansichten über die höchst verworrenen Zustände in Ungarn, und über die Ursachen, die selbe herbeiführten, schriftlich abzugeben, säume ich nicht, dieser Aufgabe mich mit voller Offenheit mit Folgendem zu unterziehen.

Es ist eine unbestrittene, weil auf unwiderlegbaren Thatsachen gegründete Wahrheit, dass der im Monate Mai 1840 geschlossene Reichstag zur vollen Zufriedenheit und unter Freudenbezeugung aller Parteien auseinanderging, dass ferner die Regierung bei diesem Reichstage thatsächliche Beweise, ^s sie sei zeitgemässen Reformen nicht abhold, gegeben und in der Zwischenzeit, bis zum gegenwärtigen Reichstag Alles sorgfältig vermieden hatte, wodurch ^em Anlass zu neuen Beschwerden entnommen werden konnte, und endlich, dass die königlichen Repositionen

den Wünschen und Bedürfnissen des Landes vollkommen entsprachen, und dass trotz alldem nicht nur in den Comitaten, sondern auch bei dem gegenwärtig tagenden Reichstage eine solche Zerfahrenheit und Unzufriedenheit herrsche, wie sie in Ungarn selbst in den bewegtesten Zeiten, wo man die Verfassung in ihrem Lebensprincip angriff, nicht zu Tage trat.

Eine Erscheinung, bedeutend und wichtig genug, um Jeden, der seinem König und Vaterland treu ergeben ist, im Gewissen zu verpflichten, den Ursachen eines Uebels nachzuforschen, dessen ungehemmtes Umsichgreifen bei fortan müssigem Zusehen der Regierung für Thron und Land endlich Verderben bringend werden dürfte.

Was sich in dieser Beziehung in flüchtigen Umrissen sagen lässt, glaube ich nach meiner feststehenden Ueberzeugung mit Folgendem bezeichnen zu sollen.

Die ungarische aristokratische Feudal-Verfassung, *J* eine Ueberlieferung des neunten Jahrhunderts, konnte mit ihren veralteten Staatsgrundgesetzen nur so lange bestehen, als sie durch Institutionen gestützt war, die von unseren Altvordern nach kluger und reiflicher Erwägung aller Umstände grösstentheils zur Erhaltung derselben in's Leben gerufen wurden.

Dieselben gipfelten:

a) In dem ausschliesslichen Gebrauche der lateinischen Sprache bei allen Verhandlungen in den Comitaten sowohl, wie auch beim Reichstag.

b) In der gesetzlichen Gepflogenheit, dass es bei allen Versammlungen nie zu einer förmlichen

Abstimmungskam, sondern im Comitate der Vorsitzende Obergespan, im Reichstag aber der Personal nach Vernehmung der ausgezeichnetsten Mitglieder, ohne es zur Zählung der Stimmen kommen zu lassen, nach den bestehenden Grundsätzen: „Vota non numeranda, sed ponderanda sunt und vota saniora concludunt“) den Beschluss aussprach.

c) In der grossen Macht des Königs, welcher nach dem Geiste der Verfassung der Inbegriff aller Macht, der Born aller Gnaden und der Lehensherr des ganzen Landes war, und der seinen mächtigen Einfluss durch die Obergespäne in den Comitaten und durch den Personal beim Reichstag geltend machte.

Es ist demnach ein grosser Irrthum, wenn man glaubt, dass in früheren Zeiten die 700.000 Adeligen, welche Ungarn zählt, auf die öffentliche Angelegenheit in den Comitaten einen massgebenden Einfluss nahmen; nein, nicht der 10. Theil derselben, O sondern nur Diejenigen, welche zur Intelligenz zählend und den Besitz repräsentirend, der lateinischen Sprache mächtig waren, während der weit zahlreichere, verarmte, unwissende, sogenannte Bauern – Adel, wiewohl sich derselbe der gleichen Privilegien erfreute und dessen Adel oft auf ein Jahrtausend zurückgeführt werden konnte, in den Comitats-Versammlungen nicht einmal zu erscheinen pflegte.

Auf diese Weise lag zu jener Zeit die ganze Macht im Lande in den Händen eines kleinen Bruchtheiles, des oft reichbegüterten Adels und in den des Königs und der ihn repräsentirenden Regierung.

Die grosse Kaiserin Maria Theresia verstand diese Lage trefflich zu benützen, indem sie gestützt auf diese Verhältnisse, nicht nur die nöthigen Hilfsmittel aus Ungarn stets in reichlichem Masse schöpfte, sondern überdies von der Nation wahrhaft vergöttert wurde.

Den empfindlichsten Stoss erlitt die alte Verfassung, indem man die ungarische Sprache, welches Beginnen der Ungarn wohl Jedermann begreiflich finden wird, in den Comitats-Versammlungen sowohl, wie beim Reichstage in der Kammer der Reichstände ausschliesslich zur Verhandlungssprache erhob und zugleich die altbewährte Gepflogenheit, dass die „bedächtigen“ Stimmen entscheiden, beseitigend, über jede Frage eine förmliche Abstimmung vornehmen liess, wodurch in den Comitaten der unwissende Bauern-Ädel, der die Intelligenz an Zahl mindestens um das Zehnfache überstieg, plötzlich in die Lage kam, bei den Wahlen und in jeder Frage V den Ausschlag zu geben, und dies geschah in einer Zeit, wo sich schon ein ansehnlicher Theil des Landes nach Neuerungen und Reformen sehnte, und nur darüber, auf welchem Wege, durch welche Mittel und in welcher Ausdehnung diese vorzunehmen und durchzuführen seien, unter den Parteien ein Zwiespalt herrschte, der die Geister mächtig bewegte und oft sowohl in den Comitaten, als auch beim Reichstag zu den erbitterten Kämpfen führte.

Wenn ich nun einen Blick auf den Zustand werfe, in welchem in Ungarn die massgebenden Faktoren: die Comitate, der Reichstag und die Regierung, in Folge der vorerwähnten

einschneidenden Veränderungen sich gegenwärtig befinden, muss ich bekennen, dass das Bild gänzlicher Auflösung, welches sich mir darbietet, mich mit tiefer Trauer erfüllt.

Bei der grossen Gährung, in der sich das Land in jeder Richtung befindet, ist es wohl erklärlich, dass die immer beweglichem, den extremen Ansichten huldigenden Faktionsmänner sich sehr bald des Bauern-Adels, wovon jeder nach dem Gesetze eine gleichwiegende Stimme mit dem ersten Magnaten Ungarn's hatte, bemächtigten, und durch deren grosse Zahl auf die Wahl der Comitatsbeamten, der Deputirten und der denselben zu ertheilenden Instruktionen einen entscheidenden Einfluss nahmen, während anderseits der Bauern-Adel, eine sonst sehr gutmüthige Klasse der Bewohner Ungarns, durch Trinkgelage und Bestechungen demoralisirt, blos zu willigen Werkzeugen solcher Agitatoren herabsank.

Dass schon hiedurch die Verhandlungen in den Comitats-Versammlungen, einen für die gute Sache verderblichen Gang annehmen mussten, bedarf wohl keines weiteren Beweises; erhöht wurde dieser Uebelstand noch dadurch, dass die Obergespäne im Laufe der Zeit ihres grossen Einflusses' ganz entkleidet wurden; dass die Macht der Obergespäne, die nach der neuen Gepflogenheit, vor dem Ausspruche des Beschlusses die Stimmen zu zählen hatten, sinken musste, liegt klar am Tage.

Noch tiefer sank ihr Ansehen dadurch, dass man auf das Jahr 1822 hindeutete, wo die Obergespäne zur Durchführung allerdings unzweifelhaft ungesetzlicher Massregeln der Regierung sich brauchen liessen

und indem man der unwissenden Masse begreiflich machte, wie sie als Mitglieder der Magnaten-Tafel stets den erspriesslichsten Vorschlägen der Reichsstände entgegenreten.

Hiezu kam noch, dass in letzterer Zeit das Obergespans-Amt auch mit anderen Aemtern kumuliert, dasselbe mehr als ein Titel, eine Würde betrachtet wurde, wobei die Obergespäne in den ihrer Leitung anvertrauten Comitaten nur selten erschienen sind, mit den Geschäften derselben sich fast gar nicht befassten.

Während nun auf diese Weise die entscheidende Stimme in den Comitaten, welche früher ausschliesslich in den Händen des Besitzes und der Intelligenz sich konzentrirte, auf die unwissendste Klasse, oder vielmehr auf einzelne Agitatoren, die sie missbrauchten, überging, die Obergespäne aber, die einzigen Repräsentanten der Regierung, in den Comitats-Versammlungen ihres früheren Einflusses entkleidet waren, musste naturgemäss die Omnipotenz der Comitats sehr bald den höchsten Punkt erreichen.

Dieselben gingen so weit, dass sie oft königliche Befehle und Hofdekrete unter dem Titel eine Gegenvorstellung zu machen, bei Seite legten, ja selbst Gesetze, wie z. B. dasjenige, dass der Adelige, welcher einen Bauerngrund besitzt, hievon Steuer zahlen müsse, nicht ausführten. Die Comitats, welche nach dem Geiste der Verfassung den wesentlichen Faktor zur Förderung des Volkswohles abgeben sollten, sind auf diese Weise heute zum grossen Theile den Reaktionsmännern als gute Beute anheim

gefallen und zum Tummelplatz ihrer Agitationen geworden, welche oft in blutige Schlägereien und Todschlag ausarten.

Nicht minder wurde die Wirksamkeit des Reichstages in letzterer Zeit ganz verrückt.

Der Einfluss des vom König ernannten Personals, des Präsidenten der Stände-Tafel und des Protonotars, eines Mitgliedes der königlichen Gerichtstafel, der die Feder führte, den diese königlichen Diener auf die Verhandlungen ausübten, wurde durch die Einführung der Cirkularsitzungen und die in neuerer Zeit angenommene Gepflogenheit der Stimmzählung völlig gelähmt.

Diese Cirkular – Versammlungen, welche vorerst als eine Art Vorberathungsmittel von den Deputirten der vier Distrikte abgehalten wurden, später aber sämtliche Mitglieder der Ständetafel unter dem Vorsitze eines aus ihrer Mitte gewählten Präsidenten und Schriftführers in sich fassten, nahmen sehr bald eine so hervorragende Stellung in der Gesetzgebung Ungarns ein, dass nicht nur alle königlichen Resolutionen und Botschaften der Magnaten-Tafel zur Berathung dahin gewiesen, sondern auch die Redaktion der Adressen, Aufschriften an den König und Nuncien an die Magnaten-Tafel daselbst vorgenommen und die in diesen Versammlungen, wo die Regierung nicht vertreten war, gefassten Beschlüsse fast nie geändert wurden. – Die Reichstags-sitzung, wo der Personal den Vorsitz führte und früher einen grossen Einfluss ausübte, sank dadurch zu einem Institute herab, wo die Beschlüsse der Cirkularsitzungen bloß der Form nach ihre Weihe erhielten,

die meistens darin bestand, dass man sie durch den einfachen Zuruf „maradjon“ (es bleibe) bekräftigte.

Ein weiteres grosses Uebel, welches beim ungarischen Reichstag in neuerer Zeit an den Tag trat, ist das ungestüme Benehmen der Zuhörerschaft, bestehend aus Juraten, Schreibern der Deputirten, der Schuljugend und Livré-Dienern, die ihre Herren aus der Sitzung abholten, welche sich anmassen in der Sitzung durch Bei- oder Missfallsbezeugungen ihre Ansichten, und Willensmeinung kund zu geben.

Diese Zuhörerschaft, welche nicht nur die Gallerien, sondern bei wichtigen Sitzungen auch alle leeren Räume des Sitzungslokales einnahm, wurde Anfangs von einigen Oppositionsmännern gebraucht, um durch Beifallsbezeugungen ihren Ansichten Nachdruck zu geben, oder durch Aeusserungen des Missfallens die Anhänger der Regierung einzuschüchtern.

Bald aber sollte sich das Blatt wenden, indem diese zuerst missbrauchten jungen Leute später, als sie zu dem Bewusstsein ihrer Macht kamen, oft selbst gegen den Willen ihrer Meister durch das ungestümste Toben und Lärmen in den Sitzungen ihren Ansichten Geltung zu verschaffen suchten, welche] Unfug später so weit überhand nahm, dass wahrhaft moralischer Muth dazu gehörte, in ein oder der anderen Frage gegen die herrschende Stimmung oder für die Regierung sich auszusprechen.

Endlich, wenn schon der Umstand, dass die Deputirten beim Anfange des Reichstages mit Instruktionen, an welche sie sich streng zu halten hatten, versehen wurden, ein grosser Uebelstand war, so wurde dieser dadurch noch erhöht, ja

ein gedeihliches Fortschreiten des Reichstages unmöglich gemacht, dass man gegenwärtig auch im Laufe desselben über einzelne wichtige Fragen den Deputirten nachträglich Instruktionen ertheilte, deren Ausserachtlassung eine strenge Rüge oder gar Rückberufung vom Reichstag zur Folge hatte. – Die Agitation, welche beim Reichstag begann, wurde hiedurch in die Comitats übertragen, und am Ende entscheidet über die wichtigsten Fragen der ungebildetste, ärmste Theil des Landes, der durch einen oder den anderen Agitator durch Wein und Geld erkaufte Bauern-Adel.

Es ist auf diese Weise in einem kurzen Zeitraum die Exekution und gesetzgebende Gewalt in Ungarn völlig gelähmt worden; der Reichstag und die Comitatsverwaltung aber einigen Faktionsmännern, die mit Hilfe des unwissenden Bauern-Adels und des ungezähmten Auditoriums Alles beherrschten, als Mittel, ihren verderblichen Zwecken Geltung zu verschaffen, anheim gefallen. Es ist bei dieser Sachlage oft zur Unmöglichkeit geworden, einer besseren, wohl überlegten Ansicht Geltung zu verschaffen, ja zuweilen sie auch nur auszusprechen.

Diese wahrheitsgetreue Darstellung der leidigen Zustände in Ungarn, welche in Wirklichkeit noch im höheren Masse bestehen, als sie hier geschildert sind, muss wohl jeden Denkenden zu dem Schlüsse führen, dass dieselben, besonders bei dem ungestümen Streben nach einschneidenden Reformen, welches im ganzen Lande zu Tage getreten ist, zu Konvulsionen führen müssen, wenn nicht bald Abhilfe ge-

troffen wird: es muss sich aber auch Jedermann der Gedanke aufdrängen, wo denn die Ursache liege, dass die Regierung diesem tollen Treiben müssig zusehe, dass sie durch die neuen Ereignisse aller Mittel beraubt, auf die öffentlichen Angelegenheiten den gebührenden Einfluss zu üben, sich nicht bestrebe, durch Aufstellung und energischer Durchführung eines neuen Systemes jenen Platz im Lande wieder einzunehmen, der ihr nach dem Geiste der Verfassung unstreitig gebührt und ohne welchen dasselbe der Anarchie zur Beute fallen müsse.

Gestatten Euer Durchlaucht, dass ich auch in dieser Beziehung meine feststehende Ueberzeugung unumwunden ausspreche und zugleich über jene Aeusserung mich rechtfertige, dass die österreichische Regierung in Ungarn eine durchaus nicht entsprechende, ja ganz verfehlte sei.

Für Jedermann, dem ein Einblick über die Behandlungen der politischen Angelegenheiten Ungarns im Centrum der Regierung vergönnt ist, gilt es als unwiderlegbares Axiom, dass daselbst für Ungarn zwei Regierungen bestehen, die ungarische und die österreichische.

Die erstere, bestellend aus der höchsten politischen Hofstelle, eigentlich dem ungarischen Hofkanzler, kann wohl die administrativen Gegenstände unbeirrt erledigen, in Hinsicht der höheren Politik aber wird der Hofkanzler zwar vernommen, ja er hat sogar die Initiative, die Pflicht, wie es sich von selbst versteht, Anträge zu stellen, die Entscheidung hierüber fällt jedoch immer dem in der Mehrheit sich be-

findenden österreichischen Ministerium anheim; nachdem aber dieses in den Erblanden unbeirrt und mit absoluter Gewalt herrscht, im konstitutionellen Ungarn aber in der Ausführung ihrer Absichten sich beschränkt sieht, musste schon hieraus eine Verwirrung der Begriffe und naturgemäss auch der Uebelstand entstehen, dass dieses sich nicht beeilt, für ein neues System, wodurch Ungarns verfassungsmässiges Leben noch gekräftigt wird, einzutreten und zwar umso weniger, als die ungarische Opposition schlaugenug war, in den zwei wesentlichen Fragen, welche den Gesamtstaat betrafen, nämlich der Steuer- und Rekruten-Bewilligung, ihr Widerstreben nie auf die Spitze zu treiben oder sie gar scheitern zu machen.

Was aber die ungarischen Staatsmänner betrifft, so mag es denselben noch im lebhaften Angedenken vorschweben, wie jene Männer, welche im Jahre 1822 und 1836 sich zu willigen Werkzeugen hergaben, später preisgegeben wurden, wie ferner bei so verworrenen Verhältnissen, wie sie heute in Ungarn herrschen, nur durch unbegrenzte Kraft, Einheit des Willens und ungestörtes Wandeln auf der vorgesteckten Bahn der erhabene Zweck, Ungarns Zukunft gleich anderen Kultur-Staaten zu ordnen, erreicht werden könne, bei der gegenwärtigen Konstellation und dem entscheidenden Eingreifen der österreichischen Staatsmänner in die Aktion aber ein so einmüthiges, kräftiges und auf das ersehnte Ziel unbeirrt lossteuerndes Vorgehen kaum denkbar sei.

Aus dem Vorangelasenen geht wohl deutlich hervor:

dass die Comitate sich selbst überlassen, zum Tummelplatz der Faktionsmänner, die den unwissenden Theil der Bevölkerung, den Bauern-Adel sich dienstbar machten, herabgesunken sind;

dass der Reichstag aus seiner ursprünglichen Zusammenstellung im Laufe der Zeit ganz herausgedrängt, überdies in seinem Fortschreiten nicht nur durch nachträgliche Instruktionen, die über jede wichtige Frage aus den Comitaten einfließt, sondern auch noch durch das ungestüme Auftreten des Auditoriums gehemmt, und endlich

dass die Regierung ihres früheren Einflusses ganz entkleidet sei und dass somit alle drei Faktoren, die nach dem Gesetze in das Getriebe der Staatsmaschine eingreifen sollten, gänzlich verrückt und gelähmt sind.

Ist es wohl möglich, unter diesen Verhältnissen und bei der überdies mächtigen Bewegung, welche die Geister im Lande nach Reformen erfasst hat, mit jenen Faktoren eine Regeneration Ungarns, der es so sehr bedarf, durchzuführen; ist es nicht viel Î wahrscheinlicher, ja sogar gewiss, dass hieraus, wenn nicht Abhilfe getroffen wird, Konvulsionen gefährlichster Art erwachsen müssen?

Vergeben Euer Durchlaucht, dass ich hier meine Ansichten ganz ungescheut darlege, sie sind aber der Ausfluss meiner unerschütterlichen Ueberzeugung und entspringen dem Pflichtgefühl, diese, jenem von ganz Europa gefeierten Staatsmanne mitzutheilen, dem es vielleicht gelingen wird, Mittel und Wege

zu finden, um dem grossen Uebel, welchem wir sonst unbezweifelt entgegengehen, abzuhelfen. – In tiefer etc. etc. – Im Monate Dezember 1843.

Wirkner Lajos emlékirata Metternich herczeghez 1844-ben.

(Lásd a 145-ik lapot.)

Euer Durchlaucht haben durch Staatsrath Baron Gervay mich mit dem Auftrage beehrt, meine Meinung darüber zu äussern, auf welche Weise und durch welche Mitteln den höchst leidigen Zuständen in Ungarn bald und sicher abgeholfen werden könne, welchem hohen Auftrage ich, gestützt auf die bei den letzten 4 Reichstagen gesammelten Erfahrungen, nach meinen geringen Kräften, doch auch besten Wissen pflichtschuldigt zu entsprechen mich beeile.

Ein Rückblick auf die letzte Zeitperiode erweist unwiderlegbar, dass die Regierung vom Jahre 1827 bis 1836 sich fest an die alte, vom Kaiser Franz wieder hergestellte ungarische Verfassung anklammerte, und erst dann, als sie durch das energische Vorgehen Derjenigen, die nach europäischer Kultur, nach einschneidenden Reformen drängten, sich überflügelt sah, in dieser Richtung, so wie es eben der Tag brachte, zu Koncessionen sich herbeiliess, ja oft mit den Neuerern Hand in Hand wandelnd, sogar den ansehnlichsten Theil der königlichen Propositionen aus den Manifesten und Journalen derselben schöpfte.

Dass diese Politik der Regierung (die Ursache dieses passiven Verhaltens der ungarischen Staatsmänner habe ich in meiner früheren Denkschrift bereits angegeben) sich als vollkommen unrichtig und unzulänglich erwiesen habe, zeigt ein Blick auf das gegenwärtige Vorgehen des Reichstages und die sich täglich kundgebenden Ereignisse, welche wohl klar genug darthun, dass die Lage der Regierung und des Landes in diesem Augenblick eine schlimmere ist, als dies jemals der Fall war.

Die Regierung muss demnach einen anderen Weg einschlagen, sie muss, so lange sie noch die Macht und die Mittel dazu hat, jene ungezähmten Kräfte, die endlich eine allgemeine Umwälzung herbeiführen müssen, bemeistern, sie muss sich an die Spitze der Ereignisse stellen, indem sie die Leitung der materiellen und geistigen Reformen, welche in Ungarn von dem intelligenteren Theil allgemein und dringend gefordert werden, mit voller Rücksicht auf die Wünsche des Landes und in loyaler Absicht in die Hand nehmen, mit einem Wort, eine Fahne ausstecken, um die sich alle jene, ohne Rücksicht der jetzigen Parteistellung, die ihrem König und Vaterland treu ergeben sind, scharen können.

Um aber das erhabene Ziel, die so sehr verworrenen Zustände in Ungarn wieder zu ordnen, sicher zu erreichen, ist es unbedingt nothwendig, dass die Regierung den ihr gebührenden gesetzlichen Einfluss, welchen sie durch die mittlerweile einge-

tretenen Verhältnisse ganz verloren hat, auf konstitutionellem Wege wieder gewinne und dass sie bei dem nächsten Reichstag über eine sie stützende Majorität verfügen könne.

Die Mittel, welche nach meiner unmassgeblichen Meinung zu diesem¹ Ziele führen dürften, glaube ich mit Folgendem bezeichnen zu sollen:

1. Dass die Regierung den konstitutionellen Faktor, durch den sie mit den Comitaten durch Jahrhunderte in Verbindung stand und ihre Absichten geltend machte, neu belebe, indem sie den Einfluss der Obergespäne ganz und voll Avieder herstellt; zu erreichen ist dieser Zweck:

a) wenn sie verfügt, dass die Obergespäne, ohne ein anderes Amt zu bekleiden, sich ausschliesslich der Leitung der ihnen anvertrauten Comitats widmen und zu diesem Zwecke ihren bleibenden Wohnort dort nehmen;

b) dass dieselben im Sinne des Gesetz-Artikels 56 v. J. 1723 bei allen Kongregationen, sowie Civil- und Kriminal-Sedreen den Vorsitz führen;

c) wären dieselben anzuweisen, die Comitats-Versammlungen und Restaurationen in der fr e i esten Bewegung nicht zu hemmen, so lange sie auf der Bahn des Gesetzes wandeln, sobald sie aber die gesetzlichen Schranken überschreiten und zu einer ruhigen angemessenen Berathung nicht zurückzuführen, sind derlei Versammlungen unbedingt aufzulösen und so lange die Ruhe nicht hergestellt ist, nicht zusammentreten zu lassen;

d) sollten die Obergespäne von der Regierung in jeder Richtung unterstützt und mit möglichst

grösstem Ansehen und Macht ausgerüstet werden, indem dieselbe Aemter, Beförderungen, Titeln und andere Auszeichnungen, nie ohne früher über das betreffende Individuum den Obergespan vernommen zu haben, oder auch direkt auf dessen Vortrag ertheile; mit einem Wort, der Obergespan soll als Chef der seiner Leitung anvertrauten Provinz des vollsten Vertrauens der Regierung sich erfreuen und entspricht derselbe nicht, auch gleich entfernt, und durch ein anderes, geeignetes Individuum ersetzt werden;

e) wären sämmtliche Kammeral- und königliche Beamten jeder Kathegorie auf geeignete Weise durch ihren Chef stengstens anzuweisen; die mächtigen Würdenträger der Kirche und Magnaten aber, welche der Regierung näher stehen, auch im eigenen Interesse angelegentlich anzugehen, selbst und durch ihre Fiskale, Beamten, Pfarrer und Kapläne die Obergespäne in den Comitaten kräftigst zu unterstützen, indem man solchen, die dies unterlassen, nach dem Princip, der nicht für mich ist, ist gegen mich, diese Rücksichtslosigkeit bei sich ergebender Gelegenheit auch nachdrücklichst fühlen lasse;

f) um die Obergespans - Stelle auch minder bemittelten, aber tüchtigen Männern zugänglich zu machen, wären sie mit einem höheren jährlichen Gehalt von 5 bis 6000 Gulden zu dotiren.

2) Doch würde auch durch die Ausführung der vorbezogenen Massregeln noch wenig geschehen sein, wenn nicht die Regierung zugleich mit den loyalsten Absichten und voller Berücksichtigung der Wünsche des Landes zu Reformen schreiten und rückhaltslos

aussprechen würde, in welcher Reihenfolge und in welcher Ausdehnung sie dieselben eintreten lassen wolle.

Zu diesem Zwecke wäre vor Allem nothwendig, gleich nach dem Schlüsse des Reichstages eine Kommission zusammenzusetzen, die ohne Rücksicht auf Parteistellung oder Farbe oder ob sie angestellt sind oder nicht, aus den intelligentesten, dem König und Vaterland gleich treu ergebenden Männern, konstituiert, über die einzuführenden politischen, materiellen und geistigen Reformen ihre Wohlmeinung abzugeben hätte, welche sodann im Centrum der Regierung durch eine Versammlung solcher Männer zu überprüfen und einer Schlussfassung zu unterziehen wäre, zu welcher die Regierung volles Vertrauen hat, und die sowohl mit Rücksicht auf die Gesamt-Monarchie, als auch die Wünsche und Interessen der ungarischen Nation einen entsprechenden Schluss zu fassen vollständig befähigt sind.

Hat die Regierung darüber einen definitiven Beschluss auf loyaler Basis gefasst, dann wäre derselbe vor Allem den Obergespanen mitzutheilen, damit sie in die Lage kommen, denselben in ihren Comitaten Eingang und Billigung zu verschaffen.

3) Doch als Schlussstein des aufzuführende]! neuen Gebäudes wäre noch unbedingt nothwendig, dass die Regierung die Leitung der ungarischen Angelegenheiten in Wien einem vollkommen geeigneten ungarischen Staatsmanne übergebe. Damit aber dieser vollkommen geeignet genannt werden könne, ist unter den obwaltenden Verhältnissen ausser dem er-

forderlichen Talent und Kenntnissen unerlässlich noting, dass derselbe sich des vollsten Vertrauens erfreue und daher unbeirrt vorgehen könne, eine unbeugsame Charakterfestigkeit besitze, auf Popularität aber, welcher jetzt allgemein nachgejagt wird, verzichte und sich vorläufig mit der Aussicht begnüge, nach Jahren die Anerkennung seines Königs und den Segen seines dankbaren Vaterlandes zu ernten.

Das vorangehende Vorgehen Euer Durchlaucht wäre nach meinem geringen Dafürhalten der einzige Weg, auf welchen, ohne die konstitutionelle Bahn zu verlassen, die Regierung den ganz verlorenen Einfluss wieder gewinnen und sich beim Reichstag eine Majorität verschaffen könnte, um mit deren Hilfe den so leidig darnieder liegenden Zuständen in Ungarn abzuhelfen. —, Am 30. Januar 1844. — In tiefster etc. etc. . . .

Metternich herczeg levele József főherczegnádorhoz 1844-ben.

(Lásd a 151-ik lapot.)

Eurer k. k. Hoheit nehme ich mir die Freiheit in kurzen Andeutungen, die Folge des letzten Gespräches, welches Höchstdieselben mir zu gewähren geruhten, in den folgenden Aphorismen zu unter-

1. Ungarn bedarf eine Belebung seiner Verhältnisse. Ich habe den Ausdruck eines stehenge-

bliebenen Landes bereits in früheren Aufsätzen benützt und ich kann keinen besseren finden, um mein Gefühl über die Ursache der Lage, in der sich das Königreich heute befindet, zu bezeichnen.

Lañ d e r, welche stehen bleiben, gehen zurück, Länder, welche in einer schiefen Richtung vorschreiten, gehen ihrem Untergange entgegen, die Länder müssen sonach in einer Principien und zeitgemässen Richtung vor seh reiten, um zu gedeihen.

2. Ungarn ist stehen geblieben, weil es lange Zeitfrist unter türkischem Joche stund, sonach in innere Kämpfe unter fremdem politischen Einflüsse verfiel und seit mehr als einem Jahrhundert nicht k r ä f t i g regiert wurde.

Das Land war müde und die lange Regierungsperiode der Kaiserin Maria Theresia, welche mittelst Kämpfen für den Thron im Beginne ihres Regierungsantritts gefüllt war, bedurfte kaum etwas anderes, als die innere Ruhe Ungarns. Aus diesem Schlummer hat Kaiser Josef II. das Land geweckt. — Der Reichstag 1790-91 bezeichnete dessen Erwachen und dieser Landtag erhielt mehr oder minder den (Charakter) Werth eines konstituierenden. In jedem Falle gehe ich in meinen Erwägungen von dieser Ansicht aus.

Die lange Regierungs-Periode des h. s. Kaiser Franz hat für Ungarn nichts geschaffen. — Vom Jahre 1792 bis 1815 war die Monarchie in Kriege verwickelt, welche ihre Existenz bedrohten und die Regierung Ungarn gegenüber in die ungedeihliche

Lage des verlangenden Theiles versetzten. — Mit dem allgemeinen Frieden trat eine Epoche ein, welche zur Ausbildung Ungarns benützt hätte werden sollen und, meiner unmächtigen, aber wohlgemeinten Vorstellung ungeachtet, nicht benützt wurde. Hier lag die Schuld nicht in der Erkenntniss des Monarchen, aber in dem Mangel an Männern, welche dem Bedürfnisse Genüge zu leisten, fähig gewesen wären. Die Ursache des Uebelstandes lag nicht in dem Willen der Organe, sondern in einem Mangel an Erkenntniss des Benöthigten und dies zwar, weil sich zwei Elemente im Kampfe befanden, das ungarisch konstitutionelle und das deutsch absolute. Beide Elemente verfolgten nicht den rechten Weg; das Erstere wusste sich nicht Rechenschaft von dem Unbrauchbaren im veralteten konstitutionellen Hausrathe zu geben, das Andere war theils mit josefinischen, antikonstitutionellen Begriffen behaftet. Indessen gingen die Landtage ihren Weg und jeder derselben entriss der Krone ein für deren Regierungsfähigkeit nöthiges Mittel.

3. In der ungarischen Geschichte bildet der Reichstag 1825-27 einen Abschnitt, indem derselbe mit dem Ausspruche des Königs begann, das s er sich auf das Feld der Verfassung unabhängig feststelle in Folge des Eindringens der demokratischen Elemente des westlichen Europa in die ungarischen Wirren.

Von diesem Landtag bis zur Gegenwart haben die Stellungen im Lande wesentliche Veränderungen erlitten und die Lage auf eine Weise gestaltet, welche

zu dem thatsächlichen Ausspruche berechtigt, dass Ungarn in seinem öffentlichen Leben gelähmt ist.

Dies ist die ungeschmückte Wahrheit, die allein wahre Diagnose des Uebels, welche einer Auseinandersetzung leicht fähig wäre, welche jedoch hieher nicht passt.

Um indess einige Thatbestände zu bezeichnen, so genüge es der Folgenden:

Das öffentliche Leben in Ungarn ist gelähmt, weil die Regierung ihre moralische Kraft verloren hat,

Weil der König in der täglichen Erfüllung seiner Pflichten durch Formen behindert wird, welche letztere, sobald sie der Anarchie im Lande entgegen-treten, für die schützende Gewalt lähmend und den zerstörenden Elementen schützend, dastehen;

weil die obere Tafel durch die untere, wie die letztere durch die Jurisdiktionen gelähmt sind;

weil das Regiment, genau erwogen, in den Händen von 52 Comitaten liegt, eine Lage der Dinge, welche genügt, um das gemeinsame Wohl des Reiches zu einem Desiderium zu machen;

weil das demokratische Element auf die Gesammtheit der ungarischen Verhältnisse, mit der Gestaltung des Eigenthums anzufangen, im grellen Widerspruche steht;

weil endlich nebst vielen anderen, hier übergangenen Hemmnissen, die Möglichkeit nicht besteht, dass sich die Regierung eine Majorität bei der unteren Tafel auf den Landtagen zu versichern vermöchte, und ein unter einer repräsentativen Verfassung stehender Staat ohne einer der Regierung

zur Seite stehender Majorität nicht leben kann, sondern zu Grunde gehen muss.

Nach dieser freimüthigen Bezeichnung der Uebelstände, welche Ungarn in eine Lage versetzten, aus welcher kräftige Mittel allein dasselbe zu ziehen vermögen, erlaube ich mir die Richtung in's Auge zu fassen, in welcher die Hilfe zu liegen vermag.

Ungarn ist nicht ein neuer, erst zu bildender Staat, es ist ein altes, unter längst verjährten Gesetzen stehendes, mit vorzüglichen Begünstigungen der Natur begabtes Land, in welchem das Feld der Regierung brach liegt, während auf den anderen Gebieten das gute Korn unter dem Unkraut erdrückt wird.

Hier ist Hilfe vonnöthen, woher soll sie kommen?

Kommt sie nicht von Oben, so bleibt dem Lande selbst nur ein Weg offen, und es ist der einer sokratischen Revolution. In einem Staate, in welchem die wesentlichsten Elemente in Widerspruch unter einander stehen, indem sich Nationalgefühle feindlich berühren, Privilegien den Anforderungen der Privilegirten selbst unübersteigbare Hemmnisse bieten, ein dritter Stand erst im Aufkeimen ist, — ein lebendiger Kampf zwischen unpraktischen Ideen und Lebensinteressen, der ohne einer anderen Leitung als jener halb oder gänzlich ungebildeter Verfechter auf den Landtagen selbst durchgefochten wird, in einem solchen Lande kann die Hilfe nur von Oben geboten werden; damit dieselbe aber ins Leben zu treten vermöge, bedarf es vor Allen einiger hiezu nöthiger Ausgangspunkte.

Als solche bezeichne ich vor allen übrigen, die Bildung einer sicheren Majorität bei der untern Tafel.

Die Erreichung der Möglichkeit, dass diese Majorität von der Regierung geleitet werde.

Zur Erreichung des ersten dieser Zwecke gehöret eine andere Leitung der Comitate als die bisherige.

Der mittelst den Worten „Coordinatio Diaetae“ bezeichnete Begriff passt nicht auf den dermaligen Stand der Dinge, denn diese Regelung kann nur selbst das Ergebniss einer ihr vorgehenden Ordnung sein, zu deren Erzielung eine Majorität im bezeichneten Sinne das Mittel ist.

In Beziehung auf die Möglichkeit der Benützung einer Majorität, dieser Grundlage alles auf konstitutionellem Wege erreichbaren Guten gehört eine Bedingung, ohne welche das Letztere ins Leben zu treten nie vermögen wird. Als diese Bedingung bezeichne ich eine Umwandlung der Form, in welcher in Ungarn die Gesetze ins Leben gerufen werden; eine Umwandlung, für welche der Gebrauch in allen altern und neuern, mit einer repräsentativen Verfassung begabten Länder, sie seien Monarchien oder Republiken, spricht.

Statt des Ausspruches des Wunsches des Königs, dass ihm von den Ständen Gesetze zur Annahme oder Verwerfung vorgelegt werden, muss der König der ständischen Versammlung ausgearbeitete Gesetzentwürfe vorlegen, welche von der

Tafel geprüft, angenommen oder abgelehnt werden können und im Falle der von den Ständen in Vorschlag gebrachten Veränderungen im Urtexte, von dem König angenommen oder verworfen werden können. Zur praktischen Anwendung dieser Frage gehört:

a) Die Zuweisung der von dem Könige vorgelegten Gesetzentwürfe an eigens in dem Gremium einer jeden Tafel zu ernennende Kommissionen, welchen die Vorlage an das Plenum der Tafel zukommt.

b) Die Vertretung der königlichen Gesetzentwürfe in den Comite's und im Pleno mittelst eigens vom Könige hierzu zu beauftragende n Kommissarien.

Um sich von dem Werthe, dieser Art Gesetze ins Leben zu rufen, Eeclienscliaft zu geben, genügt es der Lösung der Frage, in welcher Lage sich Reiche, wie England und Frankreich, Holland, Belgien und mehrere deutsche Staaten befinden würden, wenn statt dem in selben herkömmlichen Verfahren das ungarische bestände, d. h. wenn statt der Vorlage der Gesetzentwürfe, die Regierungen sich darauf beschränkten, P r o p o s i t i o n e n, d. i. Gesetztitel zur belibigeii Ausarbeitung der Kammer zu erlassen.

Gesetze können nie von einem Gremium concipirt werden, Gremia können sie beleuchten, verbessern oder verfechten, idealisiren können sie nie ein Gesetz, dessen Grundbedingung Konsequenz und Unparteilichkeit in der Auffassung und der Durchführung sein muss.

Weiter glaube ich in diesem aufrichtigen, vertrauten Schreiben nicht gehen zu sollen. In den zwei bezeichneten Bedingungen liegt nach meinem feststehenden Gefühl das erste Mittel des Heiles für Ungarn, es ist beinebst das Einzige, welches die übrigen benöthigten ins Leben zu rufen vermag. - Zu allen Dingen gehört ein Ausgangspunkt. Ist dieser irrig gewählt, werden dessen Folgen das Ziel nie treffen. Man beschäftigt sich in Ungarn mit Sachen, welche die Sache nicht sind, man will das, was nur eine Folge sein kann, man will Gebäude aufführen und fängt nicht mit Untersuchung des Grundes an, man will Geld und denkt nicht daran, wie man die geldbringenden Produkte verwerthen kann; ist von einem Zweck die Rede, so abstrahirt man von den Mitteln, ohne den Zweck deutlich zu bezeichnen. Man verfolgt mit einem Worte Hirngespinnste und kümmert sich nicht um die Kluft, welche gähnend offen steht.

Dieses, mein gnädigster Herr! ist das Bild der Wahrheit und ich bezeichne Höchstdemselben durch die Freemüthigkeit meiner Sprache, dass in mir kein Zweifel über das Dasein grosser Gefahren obwaltet. Ich stehe am Ende meiner langen Laufbahn, welche mit Kämpfen gegen grosse Uebel gefüllt war; ausführen kann ich nach dem Ausspruche der Natur nur wenig mehr, um so grösser leuchtet mir die Pflicht vor, das, was mir mein unbefangener Geist als die Wahrheit in den lebendigsten Interessen des Thrones und des Reiches bezeichnet, Denjenigen nicht zu verhehlen, welche mit Mittel begabt sind, die mir mangeln. Genehmigen etc.

József főherczeg-nádor levele Metternich herczeghez 1844-ben.

(Lásd a 158-ik lapot.)

Lieber Fürst Metternich! Auf Ihre Denkschrift, mit welcher ich übrigens einverstanden bin, mache ich die nachfolgenden praktischen Bemerkungen.

Sie sagen in Ihrem Schreiben, es gebe keine Möglichkeit, dass sich die Regierung auf dem Reichstage eine Majorität sichere. Diese Meinung kann ich nicht unbedingt theilen, ja ich glaube sogar, dass es der Regierung nicht an Mitteln fehlt, mittelst welcher sie sich dieselbe verschaffen kann. – Dass indess auf den letzten Reichstagen der Erfolg der Regierungsvorlagen schwankte und es an einer kompakten Majorität fehlte-, davon suche und finde ich die Ursache theils darin, dass die Comitate sich bisher zu sehr selbst überlassen wurden und die Regierung auf die glückliche Wahl der Deputirten und die Anfertigung der Instruktionen einen nur sehr geringen Einfluss ausübte, theils aber darin, dass die Mittel, welche zu diesem Zwecke in Anwendung gebracht wurden, hinsichtlich der Verhältnisse der Behörden und Personen nicht stets gehörig in Rechnung gezogen wurden.

In Betreff des Satzes, dass in Ungarn die wesentlichen Elemente mit einander im Gegensatze stehen und die nationalen Gefühle gegen einander feindlich ankämpfen, könnte man, glaube ich, das letztere hinsichtlich des eigentlichen Ungarns (also abgesehen von den Nebenländern und den Nationa-

litäts- und Sprachkämpfen derselben dem Mutterlande gegenüber) nicht recht beweisen, denn nachdem gegenwärtig der Gebrauch der lateinischen Sprache in Ungarn ebenso wie im übrigen Europa in Verfall gerathen, erblicken die Einwohner des Landes im ämtlichen Gebrauch der ungarischen Sprache keine Schwierigkeit, vorausgesetzt, dass sie im Gebrauche ihrer eigenen Sprache unter sich selbst nicht beschränkt werden.

Diese Ansicht theilen im Allgemeinen alle im Lande wohnenden Stämme und Nationalitäten; in neuerer Zeit legt besonders der jüngere Theil der Landesbewohner das lebhafte Bestreben an den Tag, die ungarische Sprache selbst dort, wo sie nicht allgemein gesprochen wird, sich eigen zu machen. Wie richtig ferner das von Ihnen ausgesprochene Axiom, dass Körperschaften nicht Gesetze formuliren können, auch ist, so sicher ist dagegen auch, dass, wenn die Anfertigung von Gesetzsanschlägen einem oder mehreren Individuen anvertraut wird, diese (Ungarn gegenüber nämlich) solche Persönlichkeiten sein müssen, welche in konstitutionellen Begriffen bewandert sind und von den Verhältnissen und den nationalen Geist dieses Landes, ja selbst von den Vorurtheilen frei sind. Wenn nach Beendigung des Reichstages jene Massregeln in Ausführung gebracht werden, welche zur A^{er}besserung der Verwaltung und Leitung der Comitae erforderlich sind, so halte ich das, dass von Seite der Regierung fertige Gesetzsanschläge vorgelegt werden sollen, hinsichtlich der besseren Ordnung und des grösseren Erfolgs der Reichstage für den ersten richtigen

Schritt in Ungarn. Schon jetzt unterstützt ein grosser Theil der Landesbewohner diese Massregel und diese Ansicht äussert sich auch in den Berathungen des gegenwärtigen Reichstages.

Weil jedoch, wie sie lieber Fürst Metternich so richtig bemerken, die erwähnte Neuerung ihren Zweck nur so vollständig zu entsprechen vermag, wenn auf dem Reichstage königliche Kommissäre erscheinen, welche die Gesetzesvorschläge der Regierung in den Comité's und vor den Ständen erläutern und vertheidigen, so müsste die Regierung vor Allem dahin wirken, dass sich die Comitats in ihren Instruktionen für diese Massregeln und dafür äussern mögen, dass diese als allgemeines Postulat von Sr. Majestät ausgebeten würden, was in der jetzigen Stimmung der Gemüther zu erreichen nicht eben schwer wäre.

Nicht weniger wichtig ist, dass die Regierung eine besondere Sorgfalt darauf verwende, dass der den Ständen auf diese Weise vorzulegende Gesetzesvorschlag ein derartiger sei, welcher das Vertrauen des Landes in die väterlichen Absichten der Regierung zu vermehren im Stande sei, denn meiner Ueberzeugung nach kann jene Verbesserung nur dann von Erfolg sein, wenn sie mit der öffentlichen Meinung zusammentrifft und deren Zustimmung gewinnt, wesshalb es auch äusserst wichtig ist, dass der erste Schritt der Regierung in dieser so wichtigen Sache kein erfolgloser sei. Pressburg, am 14. Mai 1844. Mit aller Hochachtung Ihr ergebenster

Josef, Palatin.

Metternich herczeg levele József főherczeg-nádor- hoz 1844-ben

(Lásd a 160-ik lapot.)

Mein gnädigster Herr! Das Schreiben, mit welchem Euer kaiserliche Hoheit mich am 14. d. M. zu beehren geruhen, verpflichtet mich einerseits zum Danke für die Uebereinstimmung, welche dasselbe mit meinen Ansichten über höchst wichtige Aufgaben ausspricht und fordert mich anderseits zur ferneren Entwicklung meiner Gefühle auf. In beiden Richtungen haben die Worte Euer kaiserl. Hoheit für mein Gremüth unberechenbaren Werth.

Euer kaiserl. Hoheit bezeichnen die Lage Ungarns in ihrer nackten Wahrheit; Sie berühren als Uebelstände:

das Ueberlassen der Comitате ohne gediegene Leitung;

die Versäumniss des Einflusses der Regierung auf die Wahl der Deputirten und die ihnen zu ertheilenden Instruktionen und den Umstand, dass dann, wenn Einfluss in dieser Richtung geübt wird, die hiezu nöthigen Massregeln nicht stets richtig und auf die Lokalverhältnisse passend gewählt werden.

Diese Thatsachen liegen klar und sie bilden einen Theil des grossen Versäumnisses, welches ich in kurzen Worten auszusprechen bei mehreren Veranlassungen als Pflicht erkannte und welches ich in dem Begriffe, dass Ungarn nicht regiert wurde, zusammenfasse; da jedoch Länder ohne regiert zu werden, nicht bestehen können, so hilft

sich bei dem Versäumniß die Natur; Ländern, welchen die Hilfe, regiert zu werden, von Oben nicht geboten wird, hören damit auf, die Hilfe in sich selbst zu suchen und sie trachten sich selbst zu regieren. – Dieses durch die Erfahrung aller Zeiten bestätigte Ergebniss umfasst einen unvermeidlichen inneren Widerspruch, das Gute schweigt und das vermeinte Mittel löset sich in Anarchie auf.

Bevor ich weiter gehe, erlaube ich mir eine Bemerkung, welche sich auf einen Ausdruck bezieht; ich halte nämlich sehr viel auf Dinge bezeichnende Worte, weil die ersteren nur richtig durch die anderen aufgefasst zu werden vermögen.

Ich habe eines der Beschwernisse, mit welchen die Regierung zu rechnen hat, den Kampf, welcher im Lande zwischen den Nationalitäten besteht, erwähnt. Dieser Kampf ist durch den krampfhaft übertriebenen Magyarismus herbeigeführt worden, und die partes adnexae sind, wie dies gewöhnlich geschieht, in einen krankhaften Illirismus übergegangen. Hiezu hat das Uebel, welches heute auf dem gesammten gesellschaftlichen Körper lastet, das Seinige beigetragen. Allenthalb predigen die Männer des Fortschrittes die brüderliche Liebe unter allen Völkern, und gleichzeitig fordern sie die Nationalitäten zur strengen Isolirung und zum Kampfe gegen einander auf! – Was diese Geister hiedurch beabsichtigen, liegt so klar vor, dass es nicht der Mühe lohnt, sich in die nähere Untersuchung ihrer Absichten einzulassen. Die Bemerkung, welche ich mir erlaubte, geht gegen den Ausdruck „Mutterland“, welcher sich that-

sächlich, und dies zwar weder geschichtlich, noch gesetzlich auf Ungarn in Beziehung auf dessen partes adnexas ohne Gefahr anwenden Hesse. Die Aufgabe des Tages ist für die Regierung wie für die Hellsehenden im Lande darauf beschränkt, sich an die Zunge der Waage zu stellen und dafür Sorge zu tragen, dass deren Becken im Gleichgewicht gehalten werden. Dies glaube ich, ist nicht nur allein möglich, sondern selbst leicht, wenn die hiezu nöthigen Wege verfolgt werden.

Euer kaiserl. Hoheit sind mit mir einverstanden, dass als Mittel zum gedeihlichen Zweck die Herbeiführung einer Majorität kompakten und guten Sinnes bei der unteren Tafel und einer rationellen Form bei der Abfassung der Gesetze gehöre. Zur Erreichung des ersteren dieser Mittel, welchem das andere unschwer folgen kann, gehört aber die Lösung noch anderer Aufgaben. Diese erlaube ich mir als wesentlichste am heutigen Tage in den folgenden kurzen Sätzen zu bezeichnen.

1. Was hat mit dem im Zuge stehenden Reichstag zu geschehen, was ist von ihm zu erwarten und wann wird er zu lösen sein?

2. Welche Massregeln hat die Regierung zu ergreifen, um die bessere Zukunft in der Zwischenzeit des beendeten und nächsten Reichstages zu sichern?

3. Mit welchem Gesetz vorschlagen hat die Regierung auf dem nächsten Landtag vorzutreten?

Diese drei Fragen umfassen nach meiner vollen Ueberzeugung die wahren Aufgaben des Momentes und alle sonstigen haben nur den Werth von Co-

rollarien, welche sich, wie alle guten Dinge, aus sich selbst ausspinnen werden.

Ad 1. Spreche ich meine Ansicht dahin aus, dass von dem dermaligen Reichstag Wesentliches nichts zu erwarten ist. Diesen Ausspruch fälle ich nicht in Folge des Ableugnes guter und selbst ge-diegener Elemente auf demselben, sondern in jener des vollen Gefühles, dass Alles, die Zeit, die Form, die Vereinzelung der Parteien und insbesondere der Mangel einer der Regierung ergebenden Majorität bei der unteren Tafel dem Gange der Geschäfte als unübersteigliche Hindernisse im Wege stehen. Die gegebene Folge des Ausspruches ist sonach die möglichst baldige **A u f l ö s u n g** des Reichstages, lieber die Gefahren, welche von einer Ver-tagung desselben unzertrennlich wären, sind Euer kaiserl. Hoheit bereits mit sich im Reinen.

Welche gesetzlichen Beschlüsse sind zu erwarten, welche sind zu befördern, welche Zeit können die Verhandlungen im geregelten Wege fordern, welcher soll sonach der Termin der Auflösung sein. Dies sind höchst wichtige Fragen, welche nicht strenge genug in's Auge gefasst und der schnellsten Fest-stellung zugeführt werden können.

Ad 2. Die Lösung dieser Aufgabe umfasst den Punkt, wo sich das Centrum der Regierung befindet, und das Land, welches regiert werden muss – so-nach Wien und Ungarn.

Welche sind die Mittel und Wege, welche Höchstdieselben in ihrer hohen Stellung zur Er-reichung des benöthigten Erfolges bezeichnen zu müssen glauben?

Ad 3. Diese Aufgabe wird aus der Lösung- der zweiten fließen und wäre meines Erachtens heute nicht zu erfüllen.

Dies, mein gnädigster Herr, sind meine Gefühle und Höchstdieselben werden sie theilen. Käme es nur auf den Austausch von Gefühlen an, so wäre die Stellung- eine leichte. Es ist die Frage des Handelns und der Bestimmung der Richtung, in welcher gehandelt werden muss. Dies erschwert die Aufgabe und verstärkt sie zugleich.

Geruhen Euer kaiserl. Hoheit den Gegenstand unter den hier vorgezeichneten Gesichtspunkten aufzufassen und sind Sie von deren logischem Werthe überzeugt, so bitte ich Höchstdieselben, auf mich in Richtung der ferneren Anwendung zu zählen. Dort, wo mir die Kraft nicht zu Gebote steht, wird der Wille nicht mangeln. Geruhen etc.

Wirkner Lajos előterjesztése Schwarzenberg herczeg osztr. miniszterelnökhöz 1851-ben.

(Lásd a 236-ik lapot.)

Als mit dem Falle der Festung Komorn im September 1849 die Revolution in Ungarn vollständig besiegt und die legitime Gewalt des Königs wieder hergestellt war, war es an der Zeit, den Augenblick zu ergreifen, um die Folgen dieses grossen Ereignisses auszunützen. Damals konnte man mit Sicherheit auf die Zustimmung und den Beistand aller Wohlgesinnten zählen, um in Ungarn alles das

auszuführen, was dieses Land zur kräftigsten Stütze des Thrones und der Monarchie und zum Mittelpunkt der Macht des Kaiserreiches hätte machen können, wenn man anderseits in allen Massnahmen und Reformen den eierenthümlichen Charakter der Nation, ihre Sitten und Gewohnheiten, ihre historischen Traditionen, ja sogar ihre zahlreichen Vorurtheile in die Berechnung gezogen hätte.

Dies ist aber nicht geschehen, vielmehr glaubte man den Augenblick gekommen, wo man weiter gehen könne, als dies je Leopold I. und Josef II. beabsichtigten.

Ungarn, seit so vielen Jahrhunderten an sein öffentliches Leben und seine eigentümlichen Institutionen gewöhnt, sollte in aller und jeder Beziehung von der Gesetzgebung und Administration angefangen bis zur Verwaltungssprache und Amtsuniformen übrigen Theilen der Monarchie gleich gemacht werden. Alles sollte im Kaiserreiche nach einem Schnitt zugerichtet und die so heterogenen Bestandteile der Monarchie in Allem und Jedem in ein Ganzes verschmolzen werden.

Das erste Hinderniss, welches sich in Ungarn diesem neuen Systeme entgegenstellte, war, dass alle jene Kapacitäten demselben ihre Mitwirkung entzogen, welche vor der März-Revolution mit unermüdlichem Eifer und mit jedmöglicher Aufopferung die Interessen der Dynastie und der Gesamt-Monarchie verfochten hatten.

Von der Ueberzeugung durchdrungen, dass die Ungarn in ihren Sitten, Sprache, Ursprung, Gewohnheiten, Gebräuchen und Denkungsweise von

den übrigen Völkern der Monarchie so wesentlich abweichen, dass an eine plötzliche Verschmelzung dieser heterogenen Elemente nicht zu denken sei, ferner von dem unwiderlegbaren Grundsatz geleitet, dass Neuerungen, wenn dadurch das Altgewohnte durchgehends und bis in das kleinste Detail beseitigt wird, selbst wenn man dieses Experiment in der besten Absicht unternimmt, zu gefährlichen Konvulsionen führen, wird aber durch ein solches Vorgehen ein Volk in seiner Sprache, mehrhundertjährigen Gebräuchen und liebgewonnenen Institutionen gekränkt, die höchste Erbitterung erzeugen müssen; – endlich wohl wissend, dass das Urprincip und die Basis, auf welche man so verschiedene Nationalitäten vereinbarte, worauf das Kaiserreich beruht, es entstanden und gross geworden ist, in den Grundverträgen, in der Achtung und Beschützung der Rechte und Einrichtungen der einzelnen Staatselemente liegt. – Das Land aber, welches die verschiedenen Stämme unauflösbar umschlungen hielt und in gefährvollen Augenblicken zu dem höchsten Aufschwung begeisterte, nie ein anderes als die unbegrenzte Anhänglichkeit zur Dynastie und zu den angestammten Kaiser und König gewesen sei und auch in der Zukunft bei den obwaltenden Umständen in der sogenannten Reichseinheit nie zu finden sein werde; – hielten die vorerwähnten Männer das neue System nicht nur für unausführbar, sondern sahen vielmehr in dem Zerstören der beiden vorerwähnten Lebensprincipe, auf welchen die Monarchie durch Jahrhunderte gedeihte und allen Stürmen der Zeit Trotz bot, eine Gefahr, die für den

ferneren Bestand derselben sowohl wie auch für die Interessen der Dynastie erwachsen könnte.

Nicht Mangel an Anhänglichkeit für die Gesamt-Monarchie – separatistische Ideen -- ultramagyarische oder rückschreitende aristokratische Tendenzen, sondern die Ueberzeugung der Unausführbarkeit dessen, was man anstrebe, war es, was diese auf dem politischen Felde wohl bewanderte, ihr Vaterland genau kennende und liebende Männer abhielt, sich vergebens abzunützen und für die Zukunft unmöglich zu machen.

Nichtsdestoweniger verharrte man bei den einmal gefassten Entschlüsse; man hoffte die ungeheuren Schwierigkeiten, welche sich der Lösung dieser grössten Aufgabe entgegenstellten, durch folgende vier Faktoren zu besiegen.

1. Die verschiedenen Nationalitäten, welche sich in Ungarn gegenseitig paralisiren sollten.

2. Die Bureaukratie, die im grossen Masstabe und mit einer beinahe unbeschränkten Omnipotenz eingeführt, alles beherrschen und in das ungewohnte Kleid hineinzwängen sollte.

3. Den Bauernstand, den man durch das neue System zu gewinnen hoffte, und endlich:

4. Die Militär-Gewalt.

Wird aber mit unbefangenen Auge untersucht, wie diese Faktoren bisher gewirkt haben, so wird man finden, dass durch dieselben das Gegentheil von dem, was man zu erzielen suchte, hervorgebracht wurde.

Die verschiedenen Nationalitäten, welche durch den ungeschickten Eifer und die überstürzende Hast

der untergeordneten Regierungs-Organen alles zu germanisieren, für ihre Existenz zu fürchten begannen, vereinigten sich bald mit dem magyarischen Elemente und man kann ohne Uebertreibung sagen, dass das Magyarenthum in Ungarn nie so stark gewesen ist, wie in diesem Augenblicke und gewiss auch niemals so wirksam Propaganda für sich gemacht habe, wie das neue System an seiner Stelle es gethan hat. Bezeichnend ist in dieser Beziehung die Thatsache, dass im Zipser Comitate, dem Hauptsitze der Deutschen in Ungarn, das Magyarenthum gegenwärtig seine eifrigsten Anhänger zähle und dass es im Lande kaum einige Deutsche geben dürfte, die sich als solche und nicht als Ungarn betrachten würden.

Unter den Beamten sind die Eingeborenen, nachdem die besitzende Klasse sich zurückzog, von den Bessern aber aus der frühem Zeit der grössere Theil unbegreiflicher Weise nicht verwendet wurde, fast ausschliesslich aus dem Proletariate oder aus den Reihen der früheren Opposition genommen worden; doch trotzdem verleugnet sich auch bei denselben der ungarische Charakter, dem sein Vaterland über Alles geht, nicht, indem es nicht schwer wäre zu erweisen, dass auch diese im Herzen grösstentheils dem neuen System abhold sind und daher demselben in jeder möglichen Weise insgeheim und indirekt hindernd entgegen zu treten suchen.

Die fremden Beamten aber, welche in Ungarn in grosser Anzahl eine Unterkunft fanden, nach dem natürlichen Laufe der Dinge nicht zur Elite ihrer Klasse gehören, sind aus Mangel an Kenntniss der notwendigen Sprachen, wie auch deshalb, weil sie

Fremde sind, im Lande so allgemein missachtet, dass sie gänzlich ohne Einfluss auf die obschwebenden Verhältnisse bleiben müssen.

Bei dieser Sachlage und den vielen neuen, auch für den Bauernstand vor der Hand drückenden Einrichtungen ist es wohl begreiflich, dass auch der Bauer, welchen der Adel durch seine Politik schon vor der Revolution gewonnen hat, sich nun denselben vollkommen angeschlossen habe.

Es ist somit zur Durchführung des neuen Systems nur allein die Militärgewalt zur Benützung übrig geblieben.

Geht man aber nun weiter und sucht zu ergründen, wie es sich in Ungarn mit der Stimmung der einzelnen Stände und Klassen verhalte, so ist es wohl für Jedem, der das Land kennt, nicht schwer darüber und die Ursachen, welche sie erzeugt haben, ein getreues Bild zu geben.

Der Grundzug des ungarischen Charakters und die Urquelle aller Tugenden und Schwächen dieses Stammes sind: übermässiger Nationalstolz, und das glühendste Nationalitätsgefühl; der Ungar kann nicht Demokrat sein, weil sein Stolz es nicht erlaubt, einem andern als seinem König Unterthan zu sein.

Er verzichtete bis in die neuere Zeit, wo er seine nationale Existenz schon fast begründet glaubte, auf eine bessere materielle Wohlfahrt, nicht etwa aus Mangel an Einsicht, sondern lediglich darum, weil er durch Aufhebung seiner altherkömmlichen Institutionen, wie der Aviticität einer leichteren Kommunikation mit anderen Ländern etc. seine Nationalität zu gefährden fürchtete.

Bei diesem scharf ausgeprägten Charakterzug des Ungarn ist es wohl leicht erklärlich, wenn der ungarische Adel sich dadurch tief verletzt fühlt, dass man ihn durch fremde Beamte regiere, seine Sprache, seine Nationalität, ja sogar seine Kleidung antaste, dass man sein Vaterland zerstückelte, seine altersgrauen Institutionen und alle seine historischen Rechte ohne seinem Mitwirken mit einem Federzug abzuschaffen sich bemühe.

Doch, nicht minder unzufrieden und in seinen innersten Gefühlen verletzt ist der gesammte Bürgerstand des Landes.

Seit undenklichen Zeiten im Besitze einer Municipal – Verfassung, war der ungarische Bürger gewöhnt, alle seine politischen, privatrechtlichen, ökonomischen und polizeilichen Angelegenheiten durch aus seiner Wahl hervorgegangenen Beamten verwaltet zu sehen. Mit tiefen Schmerz und Enttäuschung sieht er sich nun seiner uralten Privilegien entkleidet und von einer sehr kostspieligen Bureaukratie auf jeden Schritt und Tritt bevormundet. Nur auf solche Weise konnte es kommen, dass die früher so gut gesinnten und der Regierung so anhänglichen ungarischen Bürger gegenwärtig ihre heftigsten Gegner sind und die vordem so aristokratischen königlichen Freistädte nun in farblose Gemeinden aufgelöst, der Demokratie als sichere Beute täglich mehr anheim fallen.

Der Bauer ohne Bildung und Voraussicht vergeht gewöhnlich die Gegenwart mit der jüngsten Vergangenheit. – Wird aber in Betracht genommen, dass der ungebildete, und daher mit Recht unter

der Obervormundschaft seiner Behörde gestandene ungarische Bauer früher in Ungarn für alle seine Streitigkeiten und Eechtsliändel von den untersten Gerichten bis zu der höchsten politischen Hofstelle, seine unentgeltlichen Vertreter hatte, heute aber bei der geringsten Rechtsfrage für ihn kaum erschwingliche Summen an Taxen, Advokatenspesen und Gerichtskosten zahlen müsse, dass er ferner unter Kossuth's Rebellenherrschaft gar nichts zahlte, gegenwärtig aber unter verschiedenen, von ihm früher nie gekannten Titeln Steuer entrichten müsse, dass er in seiner Lieblingsbeschäftigung des Tabakrauchens durch das Monopol gestört wurde, dass er endlich zu allen diesen ungewohnten Entrichtungen nicht durch Beamte, die er früher als wohlbegüterte Grundherren kannte und ehrte, sondern durch zum Theile fremde Individuen in Waffenröcken verhalten werde und ebenso durch das nicht immer taktvolle Benehmen der Gensdarmerie oft gekränkt und verletzt werde, ist dessen Unzufriedenheit, welche in bedenklicher Weise täglich zunimmt, umso erklärlicher, als eine Beschwichtigung der Gemüther und eine Aufklärung der Vorurtheile von den Beamten bei den vorerwähnten Umständen am wenigsten zu hoffen ist, der patriotisch gesinnte Klerus aber besonders der in der Seelsorge thätige, auf welchen man in dieser Beziehung zunächst zu zählen können glaubte, bei der ihm bekannten allgemeinen Gesinnung des Landes schon auch deshalb sich wol hütet als Vertreter der Regierung aufzutreten, um nicht dadurch seinen Einfluss und das Interesse der Kirche zu gefährden.

Bedenkt man noch ausserdem, dass den Protestanten ihre uralten, durch völkerrechtliche Verträge gewährleisteten Rechte zum Theile entzogen wurden, so wird man sich die merkwürdige, in der Geschichte vielleicht beispiellose Thatsache entziffern können, dass noch keine der nun eingeführten Massregeln der Regierung bisher Wurzeln gefasst, dass sie in Ungarn mit Ausnahme einzelner einflusslosen Beamten unter allen Parteien und Ständen, buchstäblich fast keinen einzigen Anhänger zählen, ein Zustand, der um so beklagenswerther ist, als Ungarn so viele Elemente der Stabilität des monarchischen Principes und der royalistischen Gefühle in sich trägt, als ferner bei der geringsten Rücksichtnahme auf den Charakter und die Verhältnisse seiner Bewohner die Centralisirung der dem Gesamtstaat streng betreffenden Fragen leicht erzielt und das Land, wozu es der Natur nach geschaffen ist, zum Kernpunkte und die unerschütterliche Basis dieser grossen Monarchie, wie auch zur festesten Stütze des Thrones umgeschaffen werden konnte.

Bei dieser Lage ist die Ernennung Sr. kaiserl. Hoheit des Erzherzog Albrecht ein Ereigniss von unberechenbarer Wichtigkeit, wenn der Moment gehörig benützt wird.

Es lässt sich zwar nicht leugnen, dass der Enthusiasmus, welchen diese grosse Massregel in Ungarn hervorgerufen, bereits merklich zu erkalten begonnen hat; die Ursache dieser plötzlichen Sinnesänderung ist darin zu finden, dass nach Höchstdessen Ernennung zum Militär- und Civilgouverneur nicht nur mit der früheren Handhabung der Ver-

waltung fortgefahren, sondern in den Städten neue gehässige Polizei-Einrichtungen und die unliebsame provisorisch bestandene Gemeinde-Ordnung definitiv eingeführt und aufs Neue eine grössere Anzahl von mitunter auch angesehenen Männern dem Kriegsgericht übergeben wurden, der Erzherzog aber mit keinem das Vertrauen des Landes geniessenden ungarischen Staatsmanne an seiner Seite in Ungarn erschienen ist.

Indessen hat die Persönlichkeit und das taktvolle Auftreten Sr. k. Hoheit zu einigen Hoffnungen wieder belebt.

Noch ist vieles wieder zu gewinnen, wenn man den günstigen Augenblick zu erfassen und sich im Lande selbst einen einflussreichen Anhang zu verschaffen weiss.

Dies ist aber nur dann zu erzielen, wenn den billigen Wünschen der gemässigten und loyalen Partei Gehör geschenkt wird.

Welches die Hauptwünsche sind, lässt sich mit wenigen Worten bezeichnen:

Eine nationale Verwaltung; Wiederherstellung der Integrität des Landes und der Municipal-Verfassung mit Beseitigung aller Auswüchse, die auf den Gang der Kegierung auch früher hemmend einwirken mussten.

Ist den Wünschen des Landes nur einigermaßen Genüge geleistet, dann würde wohl das Erscheinen des Kaisers, Allerhöchst welcher alle Eigenschaften in sich vereint, die ihrer Natur nach auf das Gemüth des Ungarn unwiderstehlich wirken müssen, sehr bald den Beweis herstellen, dass die welthistorische Begeisterung und Treue für ihren König noch nicht ausgestorben ist im Herzen der ungarischen Nation.